

ԵՒՐՎԱՆԱԶԱԴԵ

ԻԵՍՍՆՈՒՀԻ

ՀԱՅԴԵՏԻՐԱՏ

891.99 | 13809
6-66 | Երրանդարի.
Բշխմանի. | 50.

4/10	15x	42

1948

ШИРВАНЗАДЕ
К н я г и н я
Драма в 4-х действиях
(На армянском языке)
Госиздат Ереван 1948

ՇԻՐՎԱՆԶԱԳԻՆԻ «ԻՇԽԱՆՈՒՆ» ՇՈՒՐՁԸ

Շիրվանդադեն զեղարվեստական մի շարք երկերի հեղինակ էր և արդեն զրական համբավ ունեւր, որ զրեց իր անդրանիկ պիեսը՝ Իսխանուհին: Դա 1891 թ. աշնանն էր, երբ նա վաղուց չէ, որ բոլորել էր երեսուներեք տարին:

Թեպետ այդ զրաման զրելուց երեսունիններ տարի անց, նա իր Կյանքի բովից զրբի առաջին մասում որոշ հեղնանքով պիտի հիշեր իր առաջին փորձը, այնուամենայնիվ նրա զրական ստեղծագործության մեջ այդ պիեսը մի պատահական երեւոյթ չէր: Դա նույնիսկ, ինչպես որոշ հեղինակներ ի կյանքում պատահում է, իր զրիչը զրական այլ ժանրում փորձելու մի վիպազրի քմահաճ ցանկություն էլ չէր:

Իսխանուհին արդասիւք էր երիտասարդ հեղինակի մի ներքին բուռն հակումի, մի անգիմազրելի մղման, որը սկիզբ էր առել զեռ պատանեկան շրջանից, երբ նա ապրում ու աշխատում էր Բաքուում: Հայտնի է, որ մինչև Թիֆլիս փոխադրվելը (1883 թ.) ապագա վիպազրիւր հափշտակվել է Թատրոնով և իր մորաքրոջ որդի Ալեքսանդր Աբելյանի հետ եւանդագրին մասնակցել Բաքվի Թատերասերների ներկայացումներին: Թիֆլիսում ամբողջովին նվիրվելով զրականությանը՝ նրա մեջ Թատրոնի սերը ոչ թէ շիջեց, այլ ընդհակառակը՝ ավելի բոցավառվեց: Սակայն այդ սերն ընդունեց յուրահատուկ բնույթ: Թիֆլիսում նա դարձավ հայ և ուրս Թատրոնների մշտական այցելու, զերվեց մեծ Աղամյանի հանճարով, անձնական շատ մոտիկ շփում ու կապ հաստատեց զերասանների հետ, նրանց հոգսն ու ցավը դարձավ նրա սրտի մորմօքը, ազահորեն կլանեց կյանիկ ու արդիական Թատերագրությունը: Հրապարակ եկավ իր Թատերական քննադատություններով, հայ Թատրոնի գոյության համար պրոպագանդիստական բնույթ կրող ընդհանուր հոգվածներով և սկսեց մասնակցել Թատերական-հասարակական աշխատանքներին: Հենց Թեկուզ այն փաստը, որ Իսխանուհին զրելու տարին Թիֆլիսի զրամատիկական ակումբի վերահեղանացման հրահրողներից մեկը դառնալով, հուլիս ամսին, հայտնի Թատերական դերժիչ Ն. Ամատունու և Թատերական քննադատ, ապագա Ֆաստեհ հանդեսի խմբագիր Ալեքսանդր Թարխանյանի հետ ակումբի մօտ հարյուր հոգուց բաղկացած անդամներին ընդհանուր ժողովում ընտրվեց զեկավար Թատերական մասնախմբի (կոմիտեի) անդամ, արդեն դա մեզ որոշ բան ասում է:

Անա Թատերական այդ մթնոլորտում երիտասարդ Շիրվանդադին բնմասիրական հակումն ավելի է ուժեղանում և ձևակերպվում, որն այնու-

հետև հետզհետե դառնում է նրա ստեղծագործական երկրորդ բնավորությունը, Իգուր չէր, որ նա հաճախ թատրոնին վերաբերող իր հոգիածները ստորագրում էր Հին քաջերասեր ծածկանունով:

Գերասան Գևորգ Պետրոսյանի նախաձեռնությամբ և հիշյալ թատերական մասնավորի անմիջական ղեկավարությամբ գերասանական նորակազմ խումբը, որին անդամակցում էին Սիրանուշը, Հովհաննես Աբելյանը, Դավիթ Թուրյանը, Պողոս Արաքսյանը, Գևորգ Տեր-Դավթյանը, Արամ Վրուշը, Մատթեոս Աղայանը և ուրիշները, 1891 թ. սեպտեմբերից սկսեց իր առաջին թատերաշրջանը:

Հայ թատրոնի գոյության հարատևության ըստն ջատագովը լինելով, Երվանդադեն և՛ որպիս մասնավորի անգամ, և՛ որպիս զրոգ, չէր զլանում որևէ օգնություն ցույց տալ գերասանական խմբին: Նա իր զրչակից ընկերների հետ միասին՝ ջերմ պաշտպանության տակ է առնում այդ նոր թատերախմբի գործը, աշխատելով ղեկավարել սուր և անտեղի հարձակումներին, կասեցնել արհամարհական և վիրավորական վերաբերմունքը, որ անհաջողության դեպքում ցույց էին տալիս որոշ ազդեցիկ մարդիկ, խախուսել և ողբշնչել գերասաններին, ասելով, թե նոր սկսած գործը կունենա իր խոշոր թերություններն ու վրեպումները և թե նրանց համադրեն հաղթահարելով միայն կապահովվի հայ թատրոնի հետագա ծաղկումն ու զարգացումը: Նոր սկսած թատերական գործի պաշտպանության տեսակետից խիստ ուշադրամ է Երվանդադենի՝ Հին քաջերասեր ստորագրությամբ լույս տեսած Հայկական քաջուհի Բնադասուրյունը վերնադիրը կրող հոգիածը, որտեղ նա հետևյալն է ասում. «Երբեք ոչ մի հասարակական հիմնարկություն այն վայրէպերո ճշնադատության» չի արժանացել, որքան հայ թատրոնն այս տարի: Մարդ հազիվ կարողանում է դասել իր ծիծաղը, երբ աչքի է անցնում այն անհեթեթ զրվածքները, որոնցով ահա երեք ամիս է զարգարում են իրենց էջերը մեր հայ լրագրերը, Թե ինչպիսի հերքուլենայն սյուների է հասնում երբեմն այդ լրագրերի մեջ բեցեցեղիս» ասած բանը, առաջ կբերենք մի օրինակ: Մատնանշելով օրինակը՝ Երվանդադեն առաջ է բերում մի պիեսի մասին երկու թերթի տրամագծորեն իրար հակառակ հայտնած կարծիքները: Մեկը այն հայտարարում է «անբարոյական», որովհետև «նա քարոզում է ընտանեկան կապի քայքայում», մյուսը նույնպես «անբարոյական», որովհետև նա քարոզում է «ընտանեկան փրած բոնակայանի կապի ամրություն»: Այնուհետև Երվանդադեն ավելացնում է. «Եթե մի հասարակ և պարզ զրվածքի միտքն այդքան անհասկանալի է, այդքան անմատչելի է մեր բեմի ժամանակակից բեցեցեղենտներին», ենթադրել կարող եք, թե ինչ լարիրինթոսի մեջ կընկնեն այդ ողորմելիները, երբ, տեղը մի արասցե, զրանց վիճակված լինի քննել Մուլեռի, Եիլերի, Եեքսպիրի զրվածքները: Այդ տեսակ ճշնադատների» մի խումբ է ահա, որ վերջին ժամանակ մի տեսակ կիսավայրենի արշավանք է սկսել հայ թատրոնի դեմ առհասարակ և հայ գերասանական խմբի դեմ մասնավորապես: Կարգացեք նրանց զրվածքները և դուք կզարմանաք, արդյոք այդ մարդիկ գեղարվեստի մասին են խոսում, թե փողոցային մի կովի մասին: Հայտնի մեկ գերասանին, ցեխ զցել մյուսի

վրա, անվանել երբորդին «դենշէիկ», չորբորդին՝ «հարբած տերտեր», «անկիրթ», «գոհհիկ»։ այս է այժմյան մեր թատրոնական քննադատների աչքում «ոեցենդիա» ասված բանը։ Հայ դերասանը դարձել է նրանց համար կարծես ստորին պանդոկի մի սպասավոր, որին իրավունք են համարում հայտել... Եվ դարմանալին այն է, որ այդ ողորմելիները փողոցային հիշոցները համարում են քննադատութուն...»

Խոսելով թատրոնի հասարակական կրթիչ նշանակութեան մասին և դառնալով քննադատներին՝ Շիրվանդադեն ընդգծում է. «ոչ մի դերասան, որքան ևս նա անդադացած լինի, երբեք չի վշտանալ, եթե դուք սովորեցներ նրան բաղաձայարի կերպով, եթե դուք մատնացույց անեք նրա թերութիւնները բարեխղճութեամբ։ Իսկ երբ փոխանակ քննելու, դուք կբաժնակոտնանաք հիշոցներով, այն ժամանակ ձեր խոսքը ոչ մի բարոյական ադդեցութիւն չի ունենա, ձեզ վրա կնայեն իբրև մի անվայել հիշոցարանի վրա, ինչպես արդեն նայում են մեկի վրա, որի թատրոն մտնելիս ծիծաղելով և ծաղրելով ասում են՝ «եղբայր հիշոցարանն եկավ»։ Ներկա սեզոնը մի փորձաքար է մեր բեմի և այժմյան ներկայացումները մի դպրոց մեր գերասանների համար։ Պահանջի վերջիններից շատ բան, անկարելի է և իրավունք չունենք, բայց ճանաչել նրանցից յուրաքանչյուրի արժանավորութիւնը և մատնացույց անել լրջորեն թերութիւնները, այդ անհրաժեշտ է և մի փորձրիշատե խելացի ոեցենդենտի պարտքը»։

Սեզոնը նոր էր սկսվել, որ Շիրվանդադեն ձեռք դարկեց Իսխանունի դրամային և հոկտեմբերի վերջին ավարտեց, Գրեթե երկու ամսվա ընթացքում զրկած այս պիեսը իսկույն մտավ դերասանական խմբի խաղացանկի մեջ։ Այսպիսով, առաջին տարվա ռեպերտուարի թարգմանական 19 պիեսների կողքին ընդամենը չորս ինքնուրույն պիեսից կազմված ցանկը (Գ. Սունդուկյանի Պեպո և Քանգած օջախը, Խորեն Գալֆայանի Աշակ երկաթը, Թոմաս Թերդյանի Սանդուխտ կոյսը) լրացվեց մի նոր պիեսով և նոր դրամատուրգով։ Ինչքան էլ պիեսը թերի և խոցելի կողմեր ունենար, այնուամենայնիվ գերասանական խումբը և թատրոնի ղեկավար մասնախմբի որոշ անդամներ չէին կարող չխրախուսել այդ երևույթը, որովհետև առանց այն էլ ինքնուրույն դրամատուրգիայի չափազանց աղքատիկ գոյավիճակը հաճախ անել կացութեան մեջ էր դնում գերասաններին և միշտ ստիպում գլխավոր միակ փրկարար միջոցին՝ թարգմանական ռեպերտուարին, որի մեջ լավ ու արժեքավոր պիեսների հետ լինում էին և բավականին վատերն ու անարժեքներն էլ։

Պիեսը դեռ չվերջացած՝ արդեն նրա լուրը տարածվել էր ամենուր։ Ինքը՝ Շիրվանդադեն գրում է. «Դեռ Իսխանունու բովանդակութիւնը ոչ ոք չգիտեր, ամեն օր ինձ լուրեր էին հասնում, թե այս ինչ խմբագիրը կամ այն ինչ լրագրի աշխատակիցը «արդեն սրել է» յուր գրիչը, իմ զրկածը ու-

հատակ տալու համար, Շատ միամիտ մարդիկ կարծում էին, որ այս թշնամական սպառնալիքները կարող են ինձ հուսահատեցնել, Բայ փորձված լինելով՝ դիմանալ բոլոր անձնական թշնամություններին, ես անեղկուղ բեմ հանեցի իմ պիեսը»¹

Ձեռագիր պիեսի օրինակները թատերական մասնախումբ-կոմիտեն անմիջապես ներկայացնում է թիֆլիսի զբոսնչական մարմինն և ղեկավարելով 5-ին բեմադրելու թույլտվություն ստանում։ Այնուհետև ղերասանական խումբը Գ. Պետրոսյանի ռեժիսորությամբ անցնում է փորձերի, Հերոսուհու՝ Հեղինեի (Իշխանուհու) դերը հանձնվում է Սիրանուշին, Շիրվան-դադելի իսկ վկայությամբ (Կյանգի բովից, էջ 216), հերոսուհու կերպարը զծելիս՝ հափշտակված լինելով թե՛ նրա խաղով և թե՛ անձով, նկատի էր ունեցել Սիրանուշին։ Հեղինեի ամուսնու՝ Իշխան Միքայել Բեզմուրյանի դերը ստանձնում է Պետրոսյանը, իսկ բժիշկ Գարեգինի դերը տրվում է երիտասարդ ղերասան Հովհաննես Աբելյանին, մյուս դերերը բաշխվում են ղերասանուհիներ Զաբել, Փառանձեմի, Վարդուհի Մելիքյանի, Արուսյակի, ղերասաններ Գրիգոր Աբրահամյանի, Գարոն-Սարգսյանի, Տեր-Դավթյանի Արշակ Հարությունյանի և Մ. Աղայանի միջև, Փորձերը տևում են 5—6 օր

1891 թ. ղեկավարելով 12-ին, հինգշաբթի օրը, Բուռ ղետի ավին, ծառախա մի այգում զտնվող նախկին Ամառային քառանգ շենքում, որը ճՕ-ական թվականներին հիմնական վերանորոգման միջոցով ձևափոխվելու պայմաններին հարմարեցնելով կոչվեց Թիֆլիսի արվեստական քառանգ (այդ շենքը քանդեցին այն ժամանակ, երբ 1896 թվին Արվեստական քառանգի նոր շենքի կառուցումն ավարտվեց—այժմյան Օպերայի և րալետի թատրոնը), ղերասանական խումբը խաղաց Իսխանուհու առաջին ներկայացումը

Ե՛վ նոր դարի, և՛ Տարազի թատերական ղեցնչանաների վկայությամբ այդ նոր պիեսի ներկայացումը թատերասրահ էր ղրավել շատ մեծ բազմություն։

Նոր դարը այդ հանգամանքը սուր հեղնանքով վերագրում է նրան, որ Բավական է, որ ասես թե պիեսի բովանդակությունը վերցրած է Թիֆլիսի կյանքից, տարածես քաղաքի փողոցներում, թե բեմի վրա դուրս են բերված այսինչ բնույթի անգամները, այսինչ հարուստ մարդը, այսինչ տիկինը, սրա փեսան, նրա հարսը, ամենքն էլ հետաքրքրությունից կզան և կլցվեն թատրոնը»² Այդ թերթի անանուն ղեցնչանին հաղառակ, Մուրելի ղեցնչանա Ղուսինին ղրում է. «Պր, Շիրվանդադեն մինչև այժմ հայտնի էր, որուս հայկական հասարակական ումանի ներկայացուցիչներից մեկը Իսխանուհի ղրամայով նա ուս է կոխում նաև ղրամատիկական առպարել, Գարեգին է ուրեմն եղրակացնել, թե ինչը առանձնապես կարող էր ղրավել հայ ղրական հասարակությունը ղեպի թատրոն Իսխանուհին տեսնելու համար»³, Գարգ է, որ հանգիստականներին թատրոն էր ղրավել և՛ նոր, այն էլ արդիական թեմա շոշափող պիեսը, և՛ արդեն համբավ վայելող արձակագրի առա-

¹ Արձագանք, 1891, № 67, Իմ կրթիկոնցիմն հոգվածից

² Նույն տեղ, 1891, ղեկտ, 14, № 177.

³ Նույն տեղ, 1891, ղեկտմբ. № 12.

ջին թատերադրական փորձը, և՛ մի քանի տարի կանոնավոր հայ թատրոնի երես չտեսած ու լավորակ խմբին կարոտած լինելու զգացումները:

Ներկայացման երեկոյին, ըստ Տարազի ռեցենզենտի նշումի, «հեղինակին մի քանի անգամ դուրս կանչեցին»¹։ Նույնն է ասում նաև Շիրվանդադեն իր Իմ կրիտիկոսներին պատասխան-հոդվածում: «Այդպես, ես ասպարեզ հանեցի իմ աշխատությունը, միևնույն ժամանակ հուսալով, որ եթե չգտնվի մեկ-երկու անաչառ քննադատ, հասարակությունը չեզոք է, նա կարող է արժանավորություն չափի զնահատել իմ գործը: Իմ հույսերս արդարացան, հասարակությունն ինձ վարձատրեց նույնիսկ իմ պիեսի արժանավորությունից էլ ավելի: Ինչքան էլ այդ հասարակությունը արատներ նշմարեր երիտասարդ հեղինակի համար տակավին անընտել ժանրի գործի մեջ, չէր կարող չծափահարել, որովհետև հայ-թատրոնը ոչ միայն կարոտ էր նյութական և բարոյական լուրջ աջակցության, լավ ու կիրթ գերասանների, այլև ազգային դրամատիկ գրականության հարստացման:

Այդպես պիեսի բացատրել հասարակության և դերասաններին վերաբերմունքը սկսնակ դրամատուրգի նկատմամբ:

Սակայն դերասանական խմբի բարի կամբին ու նախանձախնդրությանը, հանդիսականներից շատերի թաջալերիչ վերաբերմունքին՝ չուզեց մասնակցել ժամանակի թիֆլիսյան հայ մամուլը, և մեկը հախուռն կերպով, մյուսը արտաքուստ համեմատաբար զուսպ ձևով, հարձակվեցին Շիրվանդադենի վրա և արյունլիկա ջախջախեցին նրա երախայրիքը:

Առաջին քարը նետեց Նոր դարի ռեցենզենտը, նա իր քննադատությունը սկսեց թունոտ ծաղրածանակով, պիեսի գլխին տեղադրվ լուսանքներ, չքաշվելով հեղինակին անձնական վիրավորանքներ հասցնելուց: Շիրվանդադեն ինքնասիրությունը խայթող այսպիսի արտահայտությունները՝ գավառացի անուս երիտասարդ, աշխարհ-չտեսած ու իր պարսպ ժամանակը գրականությունում գրադպրող, եռանդը տաղանդի տեղ ծառայեցնող, առանց մտածելու «զուրս տվող», զրպարտիչ, «бездумный мальчик», ժորժ դը Գարի,² գրագիտությունից զուրկ, նույնիսկ հայերենի ուղղագրությունն անծանոթ հեղինակ և այլն՝ շաղ էին տված նրա երկարապատում ռեցենզիայում: Բացի սկսնակ դրամատուրգի անձնավորությունից, ընդհանուր առմամբ նույնպիսի անողոր խոսքեր ասաց ռեցենզենտը դրամայի մասին՝ անբովանդակ զործ փողոցների պատմության բերան դարձած մի պիես, փոսած ու մաշված նյութ ունեցող, հակասություններով լի մի մեռած ծնունդ, ասելով «սովորաբար ընդունված է, որ մեռած ծնունդը անձայն թաղում են, բայց նրա ծնողը երևի ուրախանալով, որ ինքն էլ վերջապես մի դավակ ունի, ինչ փուլիթ, լին մեռած է ծնվել, կամեցել է նրա մկրտություն և թաղման կարգերն էլ կատարել տալ»:

Պարզ է, որ մի որևէ զեղարվեստական գործի լուրջ ու անաչառ վեր-

¹ Արևիկացի, 1891, № 48.

² Թիֆլիսում 80—90-ական թվականներին հանրածանոթ մի հացկտակի, պարտաբույժի, գիտացողի, սկսեց պիես ժառգու ծաղրական մեղանունը:

լուծութեան սահմաններէն միանգամայն հեռու և զրեթե անձնական ատելութեամբ լի այդպիսի անսահման լեզուն չէր կարող հետեանք լինել միայն պիեսի մեջ նկատված թեկուզ շատ խոշոր թերութիւններով իսկույն երևում է, որ այդ բանադատութեան հոգեբանական գրգռողաժողովներն ուրիշ էին, որոնք ուղղակի առնչութեամբ չունեին պիեսի հետ, և Շիրվանշահին նոր գործը հարմար առիթ էր վաղուց կուտակված մազը թափելու նրա վրայով հրապարակել հեղինակին այն մարդկանցից էր, որոնք տարբեր ժամանակներ այլ պարբերականներում այս ու այն հարցի շուրջը կրքոտ բանավեճեր են մղել Նոր դարի հետ Շիրվանշահին, օրինակ, Իսխանուհի պիեսը գրելուց չորս տարի առաջ Արմազանում այդ թերթի վրա ծանր մեղադրանքներ էր բարդել, ինչպես ինքն է իմ կրիսիկոսներին պատասխան հոգովածում ակնարկում՝ «հրկիզայ, սովատանջ դեյթունցիներէ փողերի մասին» Սակայն, և թե զա էլ նկատի չունենանք, որ արդեն հնացած մի ինցիդենտ էր, այլ նշելու լինենք ավելի թարմ մի դեպք, որպիսին էր, ասենք, թատերական ռեցենզիաների մասին գրված այն հոգովածը, որից մենք վերևում մեջբերումներ արեցինք, որտեղ սուր պաշտք գլխավորապես ուղղված էր Նոր դարի քննադատական պրակտիկայի դեմ, Իսխանուհու ներկայացման հիշյալ ռեցենզիայի իսկական աստուղը երևան կգա:

Նոր դարի ռեցենզենտի բանեցրած կծու և աչառու լեզվից, կավելացնելի՛ վայրկեան, չփերթ քննադատութեանից թե՛ ձեռով և թե՛ բովանդակութեամբ տարբերվում էր Մեակ թերթի խմբագիր Գրիգոր Արծրունու քննադատութեանը: Թեպետ Նոր դարի նման, նա կոպիտ մակդիրներ ու անարկաններ չէր գործածում հեղինակի և պիեսի հասցեին և արտաքինապես կրթութենով, վարվեցողութեան պատշաճ կանոնները պահպանելով էր քննութեան տեղում գրաման, բայց և այնպես նրա քննադատութեան մեջ էլ ուժեղ կիրքը, խտաշունչ ոգին, հեգնախառն հայացքով վերից վար նայելը, երևույթները որոշ դեպքերում միտումնավոր կերպով թանձրացնելը զգացվում էին Պիեսը վերլուծելիս չհրաժարվելով խտութեանից, իրենց վերաբերմունքով Շիրվանշահին համար հանդուրժելի դիրք են ընդունում մյուս պարբերականները՝ Մուսնի ու Տարազը, վերջինս նույնիսկ ավելի մեղմ ու ներողամիտ:

Եթե մենք մի կողմը թողնենք այդ ռեցենզենտներին քննադատութեան ձևերն ու եղանակները և ուղենանք ամփոփել Իսխանուհու նկատմամբ ըստ էութեան արված նրանց դատողութեաններն ու նկատողութեանները¹, կատարյալ հետեւյալը.

Առաջին՝ ըստ Գրիգոր Արծրունու Իսխանուհին ա) չի տալիս լիարժեք կյանքից վերցրած ճիշտ պատկերը, բ) նա նպատակ չունի իդեալացնելով տիպերը և նրանց հաղթող դուրս բերելով փոստ հասարակութեան վրա, կրթիչ ներգործութեան ունենալ հասարակութեան վրա, գ) վերջապես նա

¹Մշակ, 1891, № № 143, 144, 145, Նոր դար, 1891, № № 177, 179, 183, Տարազ, 1892, № 48, Մուսնի, 1891, № 12,

հասարակութեան առջև չի դնում մի որևէ նոր հասարակական խնդիր, բարոյական պարտք դնելով հասարակութեան վրա լուծել այդ խնդիրը...»
Պիեռի հասարակական արժեքը բացասաբար բնորոշելուց հետո, Արծրունին առանձնապես պնդում է, որ նա չի արտահայտում հայ իրականութեան ճիշտ, հավատարիմ, ռեալական պատկերը՝ և նրա ստեղծած կյանքը մտացածին ու արտաոտոց է։ Մյուս քննադատները նույնպես այդ կարծիքն են հայտնում։ Ընդհանուր եզրակացությունն այն էր, որ պիեսում նկարագրած անցքերն ու կերպարները հայ ազնվական շերտի կյանքի համար տիպական չեն և, Արծրունու ասելով, եթե Շիրվանզադեն տեսել է իշխան Միքայելի նման մի անձնավորություն, գուցե լսել է, որ զբաժայում ցույց տրված անցքը «մեկ տեղ չէձարիտ պատահել է», հեղինակը իրավունք չունե՞ր մասնավոր, պատահական, բացառական դեպքերի և դեմքերի հիման վրա քննադատություններ կատարելու։

Երկրորդ՝ պիեսի կերպարները քննության առնելով, Արծրունին նշում է, որ Միքայելը դժագրված է որպես միայն պակասություններ, արատներ ունեցող մի գործող անձ, այն էլ անքնական հոգեբանությամբ և չպատճառաբանված վարմունքով։ Նա ոչ թե հոգեբանական տիպ է, այլ «պսիխատրիկան-պաթոլոգիկ» մի անձնավորություն է, հետո «զեղաբյուրեղային» աննպատակ մարդը բացառություն է վատի մեջ, Արծրունու ասելով՝ Հեղինեն և նրա եղբայրը՝ Ժօիկը Գարեգինն էլ բացառություն են լավի մեջ (նոր դարի քննադատը նրանց ծագանքով «հեշտակներ» է անվանում)՝ ինքն պ. Շիրվանզադեն,— ավելացնում է Արծրունին,— ուղում է մեզ ներկայացնել Հեղինենին և Գարեգինին, որպես պայծառ բացառություններ,— մենք դրա դեմ ոչինչ չունենք։ Այն ժամանակ նրանք տիպեր չեն։ Իսկ եթե իր կարծիքով նրանք տիպեր են— նա չարաչար սխալվում է։

Արծրունու որակումին, թե Միքայելը «հեշտակ» հիվանդ մարդ է, նոր դարի քննադատն ավելացնում է, որ այդ չափազանց միակողմանի դժգոյած կերպարը իր արարքներով «ինքն իրեն հիմնավորապես հակասում է»։ Ըստ ռեցենզենտի՝ մի կողմից նա անպիտան է, հաշվող, կեղծող, մյուս կողմից՝ «իր ձեռքով աջողեցրած գործը» (Հեղինեից դրամ ուղելը) «խցացնում է անիրատասարդ, տարգրվա, յուր աչքում ոչինչ նշանակություն չունեցող Գարեգինի մի երկու խոսքով»։

Արծրունին Հեղինենին համարում է կրավորական մի անձնավորություն, որն ազդեցություն չի կարողանում գործել իր ամուսնու՝ Միքայելի վրա, և չնայած վերջինիս հրեշավոր, տմարդի արարքներին, շարունակում է սիրել նրան, և չի հասկացվում թե ինչու։ Մուրհի քննադատ Լուսինին նույնպես անհավանալի է համարում Հեղինեի սերը իր չնչին ամուսնու նկատմամբ։ Այդ սերը անհավանական է,— հայտարարում է քննադատը։ Եթե նա չի ուղում բաժանվել ամուսնուց պարզապես հայ կնոջ ավանդական դատարարական պատճառով, ապա այդ մոտիվը պիեսում շեշտված չէ։ Լուսինին Հեղինենին ըմբռնում է այնպես, որ նա Միքայելին սիրում է նույնիսկ նրանից բաժանվելուց հետո էլ, Սակայն նրա ձր բարձր հատկու-

Թյան համար, պիեռից հայտնի է: Քննադատն այս կողմը նկատում է որպես հոգեբանական թյուրբանագութուն:

Գրեթե չեն Արծրունու աչքին ֆրադյոր է և զործողության անընդունակ, Վերա դուռնի իր շրջանի մեջ կատարելապես ապարդյուն է, նա ոչինչ ներգործություն չունի նույն շրջանի կյանքի ընթացքի վրա... և այնքան խելք և քաջություն էլ չունի, որ դոնն և Լա Չաղի, կամ և Լա Ժադով շարտեր մեղադրական հաղթ այն շրջանի երեսին, որին նա արհամարհում է և որի դեմ նա մաքառում է... Նոր դարի քննադատը նրան ուղղակի փայտ է հայտարարում, իսկ Մուրեը նրան նույնպես ֆրադյոր համարելով, նկատում է, որ ամբողջ երեք զործողության մեջ միևնույն խոսքերը շարունակ կրկնելով, նրանց իրագործման չի դիմում:

Արծրունին դտնում է, որ Շիրվանդադեին հաջողվել է Զարբաբյանի կոմիտեական հեղինակի մոր Հոռոմի տիպերը, բայց նրանք պիեսի հետ «ոչինչ կապ չունեցող տիպեր» են:

Լուսինի կարծիքով, Մուսիկյանը թույլ է, իսկ Նոր դարի ռեցենզենտը չդիտե, թե նրան ընդհանրապես թույլ է համարել: Անտեղի գալիս և հեղինակին իր սերն է հայտնում «և այն այնպիսի ժամանակ, երբ այդ կինն այս աշխարհի հետ արդեն յուր հաշիվը վերջացրած է երևում»:

Նկարագրած զործող անձերին նկատի առնելով՝ Նոր դարը եղբայրացնում է, որ Վերամասների մեջ հերոսները ոչ հրեշներ պետք է լինեն և ոչ էլ հրեշտակներ, այլ մարդիկ իրենց լավ ու թույլ կողմերով: Նրանք պետք է լինեն «մսից, ոսկորից և արյունից» կազմված, և «ոչ թե թղթից շինած խողովակներ...»: Երբ թատերադիրը «բեմ, է դուրս բերում որոշ դասակարգի ներկայացուցիչներ, իրենց տարրեր ձգտումներով և արարքներով, այդ դասակարգի ներկայացուցիչներից յուրաքանչյուրը պետք է յուր անձովը ներկայացնե մեզ այն, ինչ որ յուր դասակարգին հատուկ է և ընդհանուր, որով և զանազանվում է մյուս դասակարգերից, Այդ անհրաժեշտ է, եթե թատերադիրը ուզում է ճշմարտությունը հայտնի կացուցանել, ընդունակ է բեմի վրա մարդիկ դուրս բերել» — եղբայրացնում է Նոր դարը, Տառազը նկատում է, որ «Հեղինակը մեր գավառական քաղաքի ժողովրդի միջից դուրս եկած լինելով, իհարկե չէր կարող իշխանների և փոգամորթների կյանքին լավ տեղյակ լինել, ուստի և ներկայացրած անձնավորությունների բնավորություններն ամբողջությամբ չունեն»։ Այդ ամենին Լուսինին ավելացնում է, որ իրեն ամենից առաջ գարմացնում է պիեսի հոգեբանական աղբատությունը:

Երբդ՝ Իսխանուհու դրամատիկական կառուցվածքի մասին. Տառազը ասում է, որ «Մա պիես չէր, այլ մի պատմվածք, կարծես մի վեպիկ էր կարդացվում բեմի վրա փոխադրված զանազան անձինքներից»։ Իսկ Մուրեը հայտարարում է. «Մի գրվածք, մանավանդ թատրոնական գրվածք միայն այն ժամանակ արժե քննադատել ըստ բովանդակության և զազափարի, երբ մարդ ստիպված չի լինում շարունակ և անընդհատաբար տեսնել տեխնիկայի անասելի բացակայություն»:

Ըստ Արծրունու՝ դրաման սկսում է հենց առաջին զործողությունից

և այնքան է լարվում, այնպիսի սուր հանրաբերություններ ստեղծվում, շոր պիեսան իսկապես վերջանում է առաջին գործողությամբ արդեն... Մնացած երեք գործողությունները՝ ընթացքում շարունակվում է նույն միանման տանջանքները, այնպես որ հանդիսականի ամենաանուրը զգացմունքներն արդեն ըթանում են։ Այդ է պատճառը, որ Թունավորված հերոսուհու՝ Հեղինեի մահը վերջին գործողության մեջ տպավորություն էի թողնում։ Հուսիսի կարծիքով գործող անձերի հարաբերությունները տրված են հենց սկզբից և հետագայում աստիճանաբար չեն դարձանում, հետևաբար չի զարգանում և գործողությունը, «Հեղինեի անձնական դժբախտությունն իր աստիճանով առաջին և չորրորդ գործողության մեջ շատ չնչին չափով է տարբերվում»։ Ավելի պարզ ասած՝ շոր է փոփոխություն Միքայելի և Հեղինեի հարաբերությունների մեջ չկա ամբողջ երեք գործողության ընթացքում։ Նրանց «խոսակցությունը տաղտկալի միաձևությամբ կրկնվում է մինչև երրորդ գործողության վերջը»։ Տաճարը դրում է. «Ամեն մի գործողությունից ամբողջ միտքը կամ տենդենցիան հասկացվում էր, այնպես որ վերջին գործողությունը շատ հեշտ կարող էր փոխարինել ամբողջը»։

Դրամայում գործողություն է հարկավոր, յուրաքանչյուր անձը նրա մեջ պետք է գործի, գործող անձերի բնավորությունների և ձգտումների տարբերությունից առաջանում է վեճը, կոնֆլիկտը, որից հետո դրամայում գործողությունն իր լուծման և վախճանին է հասնում, — այս կանոնը նշելուց հետո, Նոբ դարի «եցեղենիտը դառնում է Իսխաֆուդին և հեգնանքով ասում. «Պիեսի վարագույրը բացվելով, մենք տեսնում ենք, որ բեմի վրա դուրս եկող գլխավոր գործող անձերը արդեն ամեն բան վերջացրել են, վեճը — կոնֆլիկտը կատարված է, մնում է միայն լուծումը և այդ լուծումը կարելի էր հենց առաջին գործողության մեջ վերջացնել։ Երկրորդ, երրորդ և չորրորդ արարվածները բոլորովին ավելորդ էին և ինչ որ նրանց մեջ մի բան կար, բոլորն էլ կարելի էր իրենց առաջին արարվածի մեջ տեղավորել»։

Փոխանակ բեմի վրա մի բան կատարվելու, ամեն ինչ տեղի է ունենում դուրսը, հանդիսականների աչքից հեռու։ Ըստ Տաճարի՝ հեղինակը գործող անձինքների մոլորությունների մասին միայն պատմում էր և չէր տեսնվում։ Ըստ Նոբ դարի՝ բեմի վրա զգործ չկա, այլ բեմից դուրս կատարված մի գործի պատմություն է։ Մինչև իսկ Միքայելը ոչինչ չի անում բեմի վրա չորս երկար ու ձիգ գործողությունում։ Միքայելն իր կյանքը դուրսն է անցկացնում (չվայտություն, ցոփություն, Մ. Մ.), «Այդ դրսի կյանքի մասին մենք տեղեկանում ենք միայն մի քանի խոսքերից և ինչ որ մի անստորագիր նամակից, որ կարդում է Հեղինեն բեմի վրա» (Մուսե), Արծուհունի՞ գրում է. «Վերջապես Իսխաֆուդին և այն գլխավոր պակասությունն ունի, որ նրա գլխավոր գործողությունները կատարվում են ոչ թե մեք, հանդիսականներիս առջև, այլ բեմի հետևում։ Մեզ պատմում են, թե Միքայելը թուղթ է խաղում, սակայն մենք չենք տեսել նրան թուղթ խաղալ ս, նրա կենք մեզ պատմում է, թե իր մարդը անբարոյական և, սիրուհիների հետ ժամանակ է անցկացնում, սակայն մենք այդ չենք տեսնում, ուրեմն

համոզված չենք պատմածի իրականության մեջ: Հեղինակն պատմում է իր եղբորը, թե քաղաքի հետ ընկած փողոցի մի տուն մտնելով, նա լսել է հարեան սենյակից իր մարդու ուրախ ձայնը և մի կնոջ զվարթ ձայնը... Մական դա գուցե խանգոս և պատիվը վերավորված կնոջ ուղեղի գրգռման արդյունք է... Գուցե խեղճ կինը սխալվում է, գուցե այդ իր մարդու ձայնը չէր, այլ Միքայելի ձայնի նման ուրիշ մի մարդու ձայն... Դրամայի մեջ վարպետներն այդպես չեն անում զեղարվեստական ցանկալի տպավորություն հանդիսականին վրա գործելու համար, նրանք գործողությունները բեմի վրա են կատարել տալիս, և ոչ թե թողնում են, որ զվարթոր անցքերը բեմի ետևում կատարվեն, իսկ դերակատարները միայն դային ու կատարվածի մասին մեզ, հանդիսականներին զեկուցումներ անեն...»:

Ռեցենզենտները գտնում են, որ պիեսում գործող անձերը «չափից դուրս հաճախ են մտնում բեմը և դուրս գնում» (Մեակ), որ «բոլորն էլ անդադար բեմ մտնելով և բեմից հեռանալով, տեղի և անտեղի մոտիվներ են ասում» (Նոր դար):

Իր քննադատական խոսքն ավարտելով՝ Արծրունին ասում է. «Մենք չենք կարծում, որ Շիրվանզադեի իելսանուհի պիեսան որևէ ժամանակ նորից խաղաղացվի...»:

Թեև Շիրվանզադեն իր կյանքի բոլից գրքում գրում է. «Պիեսը խաղացվեց ընդամենը երեք անգամ, երկու երեկո թիֆլիսում, մի երեկո Բաքվում», բայց Արծրունու արձակած այս դատավճիռը կարծես թե ձախառադրական եղավ պիեսի համար:

Շիրվանզադեն չլուց և մամուլի այդ քննադատությունը Արձագանքում պատասխանեց մի մեծ հոդվածով:

Խոսելով «քննադատին անհրաժեշտ անաչառություն և քարեխղճություն մասին» իր հոդվածում նա ասում է. «Բայց լիսչպես կարող է մի ուրեցենդենտ անաչառ լինել, քանի որ նա գալիս է թատրոն մի խոշորացույց աչքին պահած, որպեսզի տեսնի պիեսի միայն ու միայն թերությունները: Շիրվանզադեն այն կարծիքի էր, «որ երբ մի մարդ մյուսի դեմ լարված է թշնամարար, երբեք նրա աչքերը չեն տեսնի հակառակորդի արժանավորությունները, այլ ընդհակառակը՝ մի ամենաչնչին թերությունն անգամ նրանք կտեսնեն հարյուր անգամ խոշորացած: Նա իր պատասխանն ուղղում է Գրիգոր Արծրունուն, որովհետև չնախ որ նա գրում է իմ պիեսի և ոչ իմ անձնավորության մասին, երկրորդ կան մարդիկ, որ Արծրունու բոլոր գրվածները հալած չուղի տեղ են ընդունում...»:

Վերադարձրելով իելսանուհի դրամայի առթիվ գրված քննադատության մեջ Արծրունու կատարած ժամանակակից պիեսներին տեսակներին երեք բաժանումը՝ Շիրվանզադեն գրում է. «Նախ ինձ զարմացնում է դրամայի այդ տեսակ տաբուրինակ կլասիֆիկացիան: Ոչ մի լուրջ քննադատ գեա այդ տեսակ մաթեմատիկական բաժանումներ չի արել ոչ դրամայի և ոչ առհա-

առարկ գեղարվեստական գրականության մասին Գեղարվեստական գրական-
 անության բննադատությունը պետք է հիմնվի զրվածքի ներքին բովանդա-
 փության վրա: Հնարել բաժանուններ, դնել գրականությունը մի նեղ շրջա-
 նակի մեջ և ասել թե նա պետք է անպատճառ սահմանափակվի այդ շրջա-
 նակով, կնշանակե շատ թյուր հասկացողություն ունենալ նրա մասին: Ու-
 րեմն այդ բաժանություններ Արծրունու հնարած նոր մեթոդն է: Մի քիչ հետո
 նա ասում է, որ Արծրունու հնարած բոլոր երեք տեսակներն էլ կարելի է
 ամփոփել «մեկ տեսակի մեջ», որովհետև «Առաջին» ոչ մի գեղարվեստական
 զրվածք կյանքի ֆոտոգրաֆիական ճշտությամբ չի բավականանում: Եթե
 գեղարվեստը լինել կյանքի ճիշտ ֆոտոգրաֆիա, նույն ինքը ֆոտոգրաֆիան
 կարող էր փոխարինել գեղեցիկ նկարչությանը, և այսօր մի աստ լուսա-
 նկարչի հանած լուսանկարը կարող էր բարձր դասվել Ռաֆայելի, Միքել-Ան-
 ջելոյի, Ռեմբրանդի և Ռուբենսի նկարներին, եթե գրականությունը լինել
 կյանքի ճիշտ ֆոտոգրաֆիական պատկեր, այն ժամանակ դատարաններում
 տեղի ունեցած բրեական դատերի ճշգրիտ ստենոգրաֆիական արձանագրու-
 թյունները կլինեին զրամա, վեպ, ողբերգություն, այն ժամանակ ոչ մի
 գրականություն հարկավոր չէր լինի, այլ միայն բավական էր տպագրել
 այդ արձանագրությունները, և ահա ձեզ գրականություն: Բայց այդ այդ-
 պես չէ: Ինչպես ֆոտոգրաֆիան գեղարվեստ չէ, նույնպես և դատաստանական
 արձանագրությունները գրականություն չեն: Առարկելով Արծրունու այդ
 մտքի դեմ, ավելացնում է. «Ամենառեալական գրողը շեղվում է ֆոտոգրա-
 ֆիական ճշտությունից, ամենառեալական տիպերը գրականության մեջ տար-
 բերվում են կյանքի տված տիպերից»: Որպես ապացույցներ Շիրվանզադեն
 հիշատակում է Բալզակի ժյատներին, ագահներին, վաշխառուներին, եղեռ-
 նագործներին, Դիկենսի բարի, անաղաղ հերոսուհիներին և հերոսներին,
 նույնիսկ նատուրալիստական վիպասանության պարագլուխ Զոլայի Ժերվե-
 դային, Նանային, *cla bete humaine*: Հարագործներին Միթե նրանք,—բացա-
 կանչում է Շիրվանզադեն,—«այն ձևով, այն ստենոգրաֆիական մանրամասն
 ճշտություններով են նկարագրված, որպես նրանք են իսկական կյանքի
 մեջ», և պատասխանում է.—«ոչ, նրանք միայն ներկայացնում են այդ տե-
 սակ անձանց ընդհանուր պատկերները, նրանք Զոլայի վեպերի մեջ փոփոխ-
 ված են, մշակված և, եթե կամենում եք, մինչև անգամ իդեալացրած, այ-
 սինքն իրականությունից բարձրացած»:

Առաջինի նման հերքելով Արծրունու երկրորդ թեզը, այն է՝ պիեսներ,
 ռոման նպատակն է ցույց տալ, թե ինչպես պետք է լինել կյանքը, Շեր-
 վանզադեն գրում է. «Զկա իդեալականություն, առանց ռեալականության»:
 Զկա մի խելոք հեղինակ, որ եթե կամենա յուր զրվածքով ստեղծել մի նոր
 կյանք, չհենվեր ռեալականության վրա, այսինքն այն կյանքի վրա, որ գո-
 յություն ունի: Այն բժիշկն է բժիշկ, որ նախքան յուր հիվանդին գեղ տա-
 լը, բննում է և վերլուծում նրա հիվանդությունը Ուրեմն ով ուզում է
 կյանքը փոփոխել, պետք է նախ վատ կողմերը պատկերացնի և ապա լավին
 ձգտի: Շիրվանզադեն գտնում է, որ Արծրունու ասած «երկրորդ տեսակը»

կապված է «առաջին տեսակի» հետ, այսինքն «երկուսն էլ խկապեն միև-
նույնն են»:

Արժրուհու սահմանած երբորդ տեսակի զբաժաներին զայով, այ-
սինքն պիեսներին, որոնց մեջ հեղինակները զբողբում են հասարակական-
կյանքի կամ օրենսդրական թերություններին դեմ, Շիրվանզադեն զա հա-
մարում է ինքնըստինքյան մի ավելորդ Բաժանում: Ապա պնդում է, որ
«Յեթե մի հեղինակ կյանքը կամենում է ներկայացնել այնպես, ինչպես
պետք է լինի», ասել է՝ բողբում է հին կյանքի թերությունների դեմ, աս-
ել է՝ «նա ինքնըստինքյան տենդենցիոզ հեղինակ է: Իսկ ոչ մի տենդեն-
ցիոզ զբվածք չի կարող զեղարվեստական համարվել, եթե նա հիմնված չի
ռեալականության վրա»: Պատասխանելով Արժրուհու թեղերին՝ Շիրվանզա-
դեն ասում է, որ «նրա քննադատության սկզբունքներից մեկը, «հիմունք-
ներից ամենազրկավորը, ինքնըստինքյան օգն է ցնդվում և անհետանում»:
Ըստ Շիրվանզադեի, այդպիսի սխալ բաժանումներ անել և մի զբաժայի մեջ
մեկի կամ մյուսի նմանություն չդառնելով պախարակել, «հնչանակե չհաս-
կանալ կրիտիկա ասած բանը»:

Իսխանուհու մասին հայտնած Արժրուհու քննադատական դիտողու-
թյուններին դառնալով՝ Շիրվանզադեն առարկում է նրան, ասելով, որ ինքը
Միքայել Բեգմուրյանին ձգտել է զբնդրել, որպես «էական կամ ամենից
ավելի աչքի բնկնող բնավորություն», որպես «ավելի պարզ և լիակատար
տիպ, քան թե նա իսկապես երևում է իրական առարկաների մեջ...»: Նա
Միքայելին ոչ հրեշ է համարում և ոչ էլ մի անհասկանալի սփինքս:
«Նա մի հասարակ մահկանացու է, անցողիկ մի տիպար, որի մասին ես
հանդգնություն չունեմ ասելու, թե անմահ է»: Շիրվանզադեն զարմանք է
հայտնում, երբ Արժրուհուց լսում է, թե «Մեր կյանքում այս տեսակ մար-
դիկ չկան», և ավելացնում է. «Եթե Արժրուհին նեղություն կրեր և յուր
կարիներտից դուրս զայով մի էքսկուրսիա աներ մեր հասարակության մեջ,
ամեն քայլում կհանդիպեր Բեգմուրյաններին»:

Արժրուհու այն մտքին, թե առանց սիրելու մի հարուստ աղջկա հետ
ամուսնացած, կնոջ հաշվին կյանքի հաճույքները վայելող, նրա զբաղմունքը
չալլող, օրինական կնոջը դավաճանող, նրան արտաքուստ կեղծ սեր ցույց
տվող, բայց ներքուստ առող և ուրելները զրկում սեր փնտրող Միքայելի
պես «հրեշներ» էթե կան՝ բուրժուազիայի մեջ են «և ոչ թե մեր իշխանա-
կան դերդաստանների անդամ», Շիրվանզադեն հետևյալ պատասխանն է տա-
լիս. «Արժրուհին կարծում է, թե ես Բեգմուրյանին իշխան ցույց տալով
կամեցել եմ ասել. թե մեր իշխաններն են ապականված, Դա մի արմատա-
կան սխալ է, որ հենց Արժրուհին ուղղում է յուր քննադատության մեջ,
ասելով, թե այդ տեսակ մարդիկ կարող են պատահել և ամեն դասակարգի
մեջ: Այո, ծագումը այս դեպքում ոչինչ նշանակություն չունի, Բեգմուրյանը
կարող է լինել և՛ իշխան, և՛ վաճառական, և՛ արհեստավոր, և՛ պաշտոնյա...
Կարող եմ միայն այսքանը ասել, որ մեր շխանական տոմերի և վաճառ-
կան դասի մեջ չկա մի մեծ տարբերություն, որ նրանց մեծամասնությունը
պարապում է վաճառականությունում և զրեթե նույն մարդիկն են...»

Շիրվանզադեն նույնքան ծայրահեղութիւն է համարում, երբ քննադատը Հեղինին որակում է որպէս «հրեշտակ»: «Հրեշտակ է այն արարածը՝ որ ձգտում է ընտանեկան խաղաղ կյանք վարել, որ Հունենալով մի ուրիշ միտքարութիւն, Հունենալով մի նեցուկ հասարակական գործունեութեան ասպարեզ, յուր գոյութեան ալիքն և օմեղան ընտանեկան կյանքն է համարում, որ յուր բոլոր ցնորքները այնտեղ է ամփոփում, և երբ տեսնում է, որ այդ ցնորքները քայքայվեցին, երբ նրան զրկում են միակ զավակից, երբ նրա մարուր անունը իրուր ապականվում է հասարակութեան մեջ, երբ նրա մայրը տանջվում է բարոյապես, եղբայրը ուղում է սպանել նրա ամուսնուն՝ կամ սպանվել նրանից — դիմում է ինքնասպանութեան: Ո՛հ, դա հրեշտակ է, այլ ժամանակակից զգայուն, համեստ, ամօթխած, յուր պատվի վերաբերմամբ քծախնդիր հայունու կատարելատիպը: Պիեսի հեղինակը գտնում է, որ իր հերոսուհին ոչ թէ սիրում է իր անառակ ամուսնուն, այլ ցափում է իր կորցրած ցնորքների, վշտանում է իր երեակայութեան և վերջը խորտակված երջանկութեան համար: «Դա սեր է, այլ հուսահատ արարածի հողւ վերջին տառապանք, եթէ Հեղինն իր եղբորը չի թույլ տալիս կովել ամուսնու հետ, ոչ այն պատճառով, որ սիրում է վերջինին, այլ խնայում է եղբորը և վերջապէս այդ կովից մի լավ հետեանք չի սպասում յուր մասին: Իսկ ո՞վ է Դարեգինը, հարցնում է Շիրվանզադեն և պատասխանում «Նա ութը տարի զմեռագիտում և հինգը տարի համալսարանում ուսած, ուսանողական իղեայիստ շրջանի մեջ ապրած, թարմ իղեալներով լի մի երկտասարդ է: Դարեգինի վերաբերմունքի և արարքների մեջ ոչինչ անբնական և արտաոց բան չտեսնելով՝ հեղինակն արդարացնում է նրան:

Հետո նա մեղադրում է Արծրունուն՝ իր պիեսի բովանդակութիւնը թերի պատմելու և ազնվագելու մեջ:

Իմ կրիսիկոսներին հոգւածը տպւեց, Արծրունին Հպատասխանեց:

Թեպետ Շիրվանզադեն իր այդ հոգւածում խոստացել էր մշակել պիեսի բեմական թերութիւնները, թեպետ նույն հոգւածի վերջում նա համաձայնել էր Արծրունու մի նկատողութեանը, այն է՝ «որ Իսխանուհու հենց առանձին գործողութիւնից սկսվում է դրաման: Այո, այդ գործողութիւնը պետք է մի փոքր փոփոխել», բայց նա այդ չարեց:

Անցան երկար տարիներ: Եվ երբ բոլորովին ծեղացած Շիրվանզադեն գրեց իր կյանքի բովից հուշերը, մենք այնտեղ կարդացինք հետեյալ տողերը. «Արծրունին գրեց մի երկար քննադատութիւն և պարսափեց իմ առաջին թատերական երկը: Նա պատասխանեցի նրան, միեւնոյն ժամանակ պիեսս զցցեցի վառարան, և այժմ նա չկա իմ գործերի մեջ, նրա բովանդակութիւնն էլ մոռացել եմ» (էջ 227):

Ի՞նչը գրեց նրան ձեռագիր պիեսն այրել: Արդյոք դրամայի թուրութիւնը, նրա խոշոր թերութիւնների և իր քննադատները արած մի շարք հիշտ նկատողութիւնների գիտակցումը, թէ քննադատների, մամուլի իր նկատմամբ, որպէս սկսնակ դրամատուրգի, ցույց տված չափազանց խստու-

թիւունը, անգգայնութիւնը, անգամ իր հեղինակային արժանապատիւութեան ոտնատակ տալը: Կարծում ենք երկու հանգամանքն էլ զեր են կատարել:

Հայտնի է, որ Իւլանուհուց հետո, շուրջ տասը տարի, Շիրվանդադեն այլևս պիտէ չգրեց: Այդ ժամանակաշրջանում նա գրեց գեղարվեստական բարձրարժեք վեպեր, վիպակ, պատմվածքներ, զրեց թատերական հոգւածներ, քննադատութիւններ, կարճ ժամանակով ճանապարհորդեց Մոսկւա և Պետերբուրգ, տեսաւ նրանց թատրոնները՝ ներկայացումները, սակայն դրամատուրգիային չդիմեց:

Դրամատիկ-գրական ստեղծագործութիւնը նա վերսկսեց 1901 թվից և այնուհետև շարունակեց արդասաւոր կերպով: Իւլանուհուց հետո երկրորդ գրաման և վիզինեմ էր, ապա Ունե՞ր իւլանուհի, Պասվի համար և այլն:

Կյանքի բովից հուշերի գրքի առաջին մասում Շիրվանդադեն հետագարձ հայացք գցելով անցյալի վրա՝ ասում է, որ Իւլանուհին թույլ գործ էր, որ իր կողմից արվել էր «մի մեծ սխալ», նույնիսկ խտորեն որակեց այն որպէս «երկու-երեք ամսվա մեջ» «թխած» մի գործ, Հրանի որ այն ժամանակ բեմական արվեստը ուսումնասիրած չէին» (էջ 216): Իր հուշերում նա խոստովանեց, որ Դերգոր Արծրունու քննադատութիւնը մի չլալէ և «արդարացի» «զգգոց» էր:

Այս նշումներն ինքնին մի որոշակի բացատրութիւն են և պարզում են պիտէ այրելու, ոչնչացնելու դրդապատճառները: Մանավանդ որ վերահիշյալ գրքի հաջորդ էջերում ասում է. «Բառացի հետո նորեն վճռեցի ուժերս փորձել թատերագրութեան մեջ: Տասը տարվա մեջ բավական ուսումնասիրել էի բեմական արվեստը: Ամառային երկու ամիսներին ընթացքում գրեցի և վիզինեմ: Այս անգամ բախտս ինձ փայտաց ավելի, քան սպասում էի: Պիեսը ոչ միայն չտապալվեց, այլ և ուժգին ծափահարվեց ու արժանացավ ուսումնական գովասանքին» (էջ 323): Ասել է թե՛ Իւլանուհուց հետո Շիրվանդադեն համոզվել էր, որ ինքը, որպէս դրամատուրգ՝ տակաւին լավ իրադեկ չէ ժամանակակից բեմական արվեստին և դրամատիկ երկ գրելու մտադրութիւնից չհրաժարվելով՝ նպատակ էր դրել արժատապէս ուսումնասիրել այդ արվեստը, հմտութիւն անոք բերել և ապա դիմել թատերագրութեան: Եվ արդարեւ, երբ մեն չալի ենք անցկացնում ամբողջ 80-ական և 90-ական թվականների ակզրին՝ դրած նրա թատերական քննադատութիւնները և համեմատում ենք 90-ական թվականների վերջերին և դարասկզբին տպագրած բեմական արվեստին ու դերասանների խաղին՝ վերաբերող նրա վերլուծութիւնների և նկատողութիւնների հետ, թե՛ իր քննադատական որակով և թե՛ ժանապանդ թատերական արվեստի ըմբռնումով մեծ տարբերութիւն ենք նկատում: Երևում է, որ նա դրամատուրգիայի, բեմական արվեստի խոր իմացութիւն անոք բերելու համար առաջին և երկրորդ պիեսները արանքում ընկած տարիներին ընթացքում բավականին լուրջ աշխատանք է թափել: Բեմական արվեստի յուրահատուկ բնույթը հասկանալու խորութիւն, դերասանների ստեղծագործական անհատականութիւնը ճշտորեն բնորոշելու հմտութիւն, թատերական որոշակի հայացք և նուրբ ճաշակ է զգացվում նրա դրամատուրգիական ունակութիւնների՝ զարգացումն ըմբռնելու համար:

այդ թատերական հողվածներին, ինչպես նաև նրա պիեսներին շատ բան կարելի է պարզել, երբ նրա աճման այդ գիւրդին հնք նայում Բեխանունի պիեսին, հասկանալի է դառնում հեղինակի «դաժան» վերաբերմունքը հանգեղ իր անդրանիկ դրաման

Սակայն այդպիսի, որ իր պիեսի թուլութիւնը նա գիտակցել է միայն ու միայն տարիներ հետո, ճիշտ չի լինի: Չնայած իր պիեսի ըստն պաշտպանութեան, Շիրվանզադեն Իմ կրիսիկոսնեբին հողվածում արդեն իսկ որոշ խոստովանութիւն է անում: Անա թե ինչ է տեսնում նա, որի կողքով չպետք է անուշադիր անցնենք. «Գրականութեանը մոտիկ անձինք շատ ճշգրիտ նկատողութիւններ արեցին Բեխանունու գլխավորապես բեմական թերութիւններէ մասին: Ես ընդունեցի այդ նկատողութիւնները ուրախութեամբ և պետք է զեկամարմիմ նրանցով Բեխանունին բեմական տեսակետից փոփոխելու ժամանակ: Այդ տեսակ փոփոխութիւնն ոչ մի հեղինակի համար անպատմարեք չէ, ընդհակառակը շատ կարեւոր է... Ուրեմն ես շատ հեռու եմ իմ Բեխանունին մի անսխալ գրվածք համարելու համարելուց: Նա ուներ բեմական շատ թերութիւններ, որոնք միմիայն ներկայացման ժամանակ աչքի ընկան և ուրիշ կերպ էլ չէր կարող լինել. քանի որ բեմական գրվածքի թերութիւնները միմիայն բեմի վրա կարող են աչքի ընկնել»: Այս խոսքերը բանավեճային սեթկանք չեն, այլ սրտի խորքում զգացած ճշմարտութեան արտահայտութիւններ, որոնք սակայն կորչում են հողվածում հեղեղած կրքի ալիքներէ մեջ: Ուրեմն, ինչը՝ հեղինակը հսկայէջ ինչոր չափով դժգոհ էր իր դործից, որը հետագայում իր անկողնակալ մոմտուկներէ պահին աճեց ու խորացավ և ստիպեց նրան պիեսը նետել վառարան: Այս հանդամանքն ամենակարեւորն է նրա բայը բացատրելու համար:

Սակայն փորը նշանակութիւն չունեցավ նաև երկրորդ հանդամանքը, այն է՝ բնագոյտութեան «հեծեղագորային կատաղի դրոշմ», ինչպես սիրում էր մտերմական շրջանում գործածել Շիրվանզադեն: Թեև ինքը Իմ կրիսիկոսնեբին պատասխան-հողվածում խոսում է իր քննադատներին սառնասրտութեամբ կարգալու մասին, այնուամենայնիւ զա ընդդիմախօսի մի արտաքին մեծ է: Հենց իր հողվածի հանդես դալը և նրա ընույթը վկայում են հեղինակի ներքին խոր հողմունքը—ինչքան էլ ցանկանար թաքցնել այն: Շիրվանզադեն ինքն իրեն մատնել էր: Սակայն կան ուրիշ փաստեր ևս, որոնք ցույց են տալիս նրա հողեկան չափազանց խռով վիճակն այդ օրերին:

Նոր դարի սեղանդեմար Բեխանունու վերաբերող հողվածում հայտնում է. «Մենք չկարողացանք ընթերցողին նմուշներ տալ հիշած պիեսից, որովհետեւ ում հարկավոր էր, նա պիեսն անհետացրել էր, դերասաններէ համար արտագրված դերերն էլ թաքցրել, այնպես որ ոչ մի զերասան չկարողացավ մեզ ուզարկել Բեխանունի պիեսից գոնե մի կտոր, թեպետև շատերը խոստացել էին: Իհարկե, լավ բանը թաքցնում են, որպէսզի աչքով չտան»: Այս տողերում հողվածադիրը, պարզ է, ակնարկում է պիեսի հեղինակին, որովհետեւ եթե նա կամենար՝ այդ ամենը կտրամադրվեր թերթին: Միթե սա չի վկայում նրա ներքին անհանգստութիւնը: Կամ մի այլ արտահայտութիւն: Շիրվանզադեն հողվածին Նոր դարը իր Գրանիկոն բաժնում (զեկտեմբերի

28, № 183) պատասխանելով և հեղինակին մատնացույց անելով, գրում է. «Ստում են, որ խեղճը չի բնում անհանգստությունից: Այդ ցավալի է, բայց օգնել նրան կարող չենք մենք, պետք է նա ինքն իրեն օգնի... Պարոնը կարծում է, որ հասարակության առաջ ողորակով, նրա սիրտը շահելով, կրկնապատկերվում անձնական թշնամիներ անվանելով յուր Իսխանունի՛ն կերկրի, մեռած ծնունդը կկենդանանա: Իզուր աշխատանք, Նոր դարի բնադատությունը հեղինակն ամենից ավելի այրված, խոցված է: Այդպես պատահում է նրանց ամենքին, որոնք արժանանում են Նոր դարի բնադատությանը: Որքան էլ թերթի ասածները նկատելու լինենք իրրե խայթող ծագրի, չափազանցության և ինքնազոլության արտահայտություն, բայց և այնպես ինչ որ չափով նա տեղյակ էր Շիրվանզադեի ապրումներին: Մի՞թե սա նույնպես ցույց չի տալիս նրա հոգեկան տաղանդալայությունը: Այո, նա և՛ ցնցված էր, և՛ դառնացած, և՛ խոցված: Այս դեպքում ոչ միայն հեղինակային ինքնասիրությունն էր ոտնահարված, այլև անձնական սուր վերադարձն էր զգացել նա: Կարծում ենք, որ պիեսը ոչնչացնելու մեջ հոգեբանական այս մոտիվը նույնպես դեր է կատարել:

Թող տարօրինակ չլինի, եթե ասենք, որ թե Իսխանունի և թե այլ դեպքերի հետ կապված դառնությունները և ռեցենզնաներից ունեցած դժգոհությունը երկար տարիներ մնացին Շիրվանզադեի հոգու խորքում: Մամուլում ունեցած նրա ելույթներում, մանավանդ թատրոնի հարցեր շոշափող հողվածներում մերթ ընդ մերթ երևան են գալիս այդ դառնությունն ու դժգոհությունը: Նա իր զգացումները չէր թաքցնում մանավանդ հայ ժամանակակից դրամատուրգիայի պաշտպանությանը նվիրված ելույթներում: Բերենք մի բնորոշ օրինակ, 1905—1910 թ. թ. Փարիզում ապրելուց և այնտեղ Ավեալկների վրա, Կոմսուվաժը, Ամենունիի դրամաները զբեղուց հետո վերադառնում է նա Կովկաս: Այստեղ ոչ միայն շարունակում է նոր պիեսներ գրել (արձակից դրամայի է վերածում Նամուսը, Չար ողի՛ն), այլև որևէ կարևոր առիթ բաց չի թողնում հայ թատրոնի վիճակի մասին հրապարակով իր կարծիքները հայտնելու: 1913 թվին նրա ուշադրությունը զբաղեցրեց դերասան և ռեժիսոր Օվի Սևուճյանի հայ թատրոնի բարեփոխությունը նվիրված զեկուցումը, որը տպագրվել ու տարածվել էր մտավորականության շրջանում: Շիրվանզադեն ծանոթանալով այդ զեկուցմանը, մի հողվածաբար ու հանդես եկավ Մեալի Էջերում, Անդրադառնալով թատրոնի ռեպերտուարի հարցերին և ինքնուրույն դրամատուրգիային զվտավոր տեղը հատկացնելով՝ հետևյալն է ասում. «Մասնակցեք թեկուզ միլիոններ, ունեցեք թեկուզ տասնյակ հանճարեղ դերասան ու դերասանուհիներ—չեք փրկի թատրոնը, եթե չունենք ինքնուրույն պիեսներ: Բայց ինչպես ստեղծել ինքնուրույն ռեպերտուար: Այն միջոցորտը, որով ներկայումս շրջապատված է հայ թատրոնը, միանգամայն հեղձուցիչ և սպանիչ է հայ դրամատուրգիայի համար: Ապա աշխատելով տալ այդ երեկոյթի բացատրությունը, Շիրվանզադեն գրում է. «Թող ներվի ինձ մի քանի խոսք ասելու իմ վերաբերմամբ: Ես չեմ հիշում իմ պիեսներից և ոչ մեկը, որ իր առաջին ներկայացումից հետո չլինի ենթարկված սոսկայի հալածանքի: Չեմ հիշում մի պիես, որի

մասին գործածված չլինի հետևյալ գոհարներին մեկն ու մեկը կամ բոլորը միասին. Հայուժետը հնամաշ է, Վճերին աստիճանի ձանձրալի գրվածք, հեղինակը գաղափար անգամ չունի բեմի մասին, Վալեսը ծայրեկծայր թյուրիմացություն է, Վալեսը տափակ մտքի արտահայտություն է, հեղինակը ուղղակի անշնորհ է, կամ ավելի լավերը—հեղինակը տգետ է, անկիրթ, Վալեսը անբարոյականություն է բարոգում, Վալեսը է դեն շարտեւ, Վալեսի թույլ տալ բեմն ապականելու և այն, և այն:

Շատերը իմ պիեսները «դեն շարտեւով» չեն բավականացել: Նրանք աշխատել են ինձ էլ դեն շարտեւ ոչ միայն թատրոնից, այլև հասարակությունից, այլ և կյանքից: Եղել են և այնպիսիները (Նոբ Դաւ), որ մտել են իմ ընտանեկան հարկի տակ. կատարել են այնտեղ խուլարկուի դեր, վըշտացրել են իմ զավակներին, տակնուվրա են արել ամեն մի սրբություն և փողոց նետել: 1

Պարզ է, որ այս պերճախոս օրինակն ավելի քան ամուր հաստատում է մեր ասածը:

Մեր գրականության առաջնթացում շատ խոշոր դեր կատարած, մեր գրամատուցիչայի և թատրոնի զարգացումը մի նոր փուլի հասցրած Շիրվանզադեին անհնարին էր գրականությունից, գրամատուցիչայից և թատրոնից հզեն շարտեւ, Այդ ոչ ոքի չէր հաջողվի, ինչքան էլ ոմանք անցյալում «ատամներ կրճտացնելու» լինեին: Մակայն նրանց հաջողվեց շուրջ 55 տարի հզեն շարտեւ նրա գրամատուցիչայի Եվանուհին և սոխի մեր գրականագետներին, գրականության հետախույզ պատմաբաններին, մեր բնագաղտներին՝ Շիրվանզադեի գրամատուցիչայն բնեւելիս բավականանալ նրա առաջին պիեսի մասին եղած ժամանակի մամուլի արձագանքներով: Այստեղ ևս, ի վըշտ, նրանց հաջողվեց ընդմիշտ մոռացության մատնել այդ պիեսը և կարգնել նրա հետքերը:

Թիֆլիսից ստացված ձեռագիր պիեսների և այլ նյութերի միջից նախանցյալ տարի Հայաստանի Պետական Թատերական Թանգարանում հայտնաբերվեց Եվանուհու ձեռագիրը մի օրինակը, Պիտի ենթադրել, որ դա ցարական գրաքննչական օրգանում պահպանված օրինակն է, առաջին էջի վրա կատարած նրա բոլոր պաշտոնական մակագրություններով և ստորագրություններով, ինքնին հասկանալի է, որ Շիրվանզադեն իր վրդովմունքի պահին չէր կարող ուրիշներից չհավաքել մյուս օրինակները (սցենարիուսի և հուշարարի օրինակները) և դերերը, Նոբ Դաւի ղեկնղենտի ասածը մեզ որոշակի հիմք է տալիս այդպես կարծելու: Հավաքելով եղածները՝ նա չէր կարող գրաքննչական օրգանից ետ վերցնել այն օրինակը, որը պահվում էր այնտեղ: Չինովնիկներից ոչ ոք, ընդունված կարգի համաձայն, հեղինակին չէր վերադարձնի այդ օրինակը, եթե նա դիմելու լիներ: Շիրվանզադեն այրելով իր մոտ եղածը՝ բնականաբար չէր կարող մեջտեղից վերացնել գրաքննչության օրինակը: Ըստ երևույթին ահա այդ օրինակն է, որ ընկել է մեր

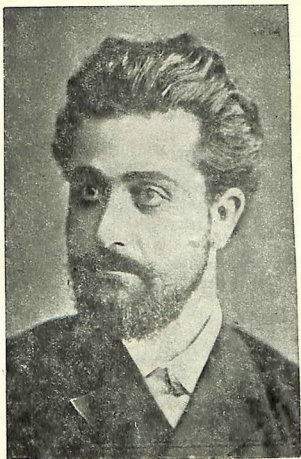
ձեռքը Բայց ներկա դեպքում դա կարևոր չէ, Կարևորը և ուրախալին այն է, որ պիեսը վերջնական հորստից փրկվել է:

Եթե Շիրվանդադեի կենդանության օրոք այդ պիեսը հայտնաբերվեր, հավատացած ենք, նա կտրականորեն պիտի արգելեր նրա հրատարակութունը: Բայց եթե մեր զրականագետներն ու պատմաբանները հեղինակների մահվանից հետո հաշվի առնելու լինեին կենդանության օրոք նրանց հայտնած ցանկություններն ու պահանջները, ինչքան մոմենտներ նրանց կյանքից ու ստեղծագործությունից, ինչքան կօղմեր նրանց հասարակական-գրական հայացքներից մեզ համար մութ պիտի մնային:

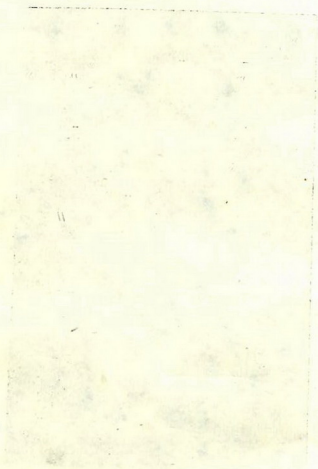
Ինչ խոսք, որ Իսխանուկին, Շիրվանդադեի ստեղծագործական վիթխարի ուժը նկատի առնելով՝ գեղարվեստական բավարար արժեք չի ներկայացնում, և դա, հիրավի, նրա գրամատուրգիական «թոթովանքն» է: Բայց չէ՞ որ այդ պիեսը հիանալիորեն կարող է ցուցադրել Շիրվանդադե-գրամատուրգի աճման պատկերը, նրա գրամատուրգիական-գեղարվեստական հայացքները, հնարները ու միջոցների ձևավորման ու զարգացման ողջ պրոցեսը՝ ակսած առաջին պիեսից մինչև վերջին պիեսը:

Ահա այդ նկատառումով անհրաժեշտ համարվեց հրատարակել պիեսը և հանձնել ընթերցողներին՝ սպասելով, որ զրականության մասնագետները կատարեն իրենց դրժը և ասեն իրենց խոսքը:

Սարգիս Մեխիսեթյան

ԱՆ. ՇԻՐԱՆՉԱՆ

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ

Գրամա չորս գործողությամբ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

1. ՄԱՐԻԱՄ ԲԵԳՄՈՒԲՅԱՆ, 55 տարեկան.
2. ՄԻՔԱՅԵԼ, նրա որդին, 34 տարեկան.
3. ՀԵՂԻՆԵ, Միքայելի ամուսինը, ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ: 24 տարեկան.
4. ՕԼԳԱ, Միքայելի քույրը, 27 տարեկան.
5. ՍՈՒԼԻՅԱՆ, Միքայելի հասակակից ընկերը.
6. ՀՈՌՈՄ, Հեղինեի մայրը, 52 տարեկան.
7. ԳԱՐԵԳԻՆ, Հեղինեի եղբայրը, 26 տարեկան.
8. ԶԱՐԲԱՔՅԱՆ, Հոռոմի շատ հեռավոր ազգականը, 42 տարեկան.
9. ԴԱԼԱԼՅԱՆ, Միքայել Բեգմությանի կաթնընկերը, 34 տարեկան.
10. ԱՆՅՈՒՏԱ, աղախին Բեգմությանների տանը, երիտասարդ.
11. ՍԻՄՈՆ, ծառա Բեգմությանների տանը, երիտասարդ.
Հ յ ու ռ ե ռ:
Ս պ ա ս ա վ ո Ր Ն Ե Ր:

Գործողությունը կատարվում է Թիֆլիսում.

1-ԻՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

(Մի բալական մեծ սենյակ իշխան Բեգմուրյանների սանդ: Մեջտեղ, աջ և ձախ կողմերում դռներ: Սենյակը զարդարված է անխառն եվրոպական ոճով):

Տեսիլ Ս.

ՍԻՄՈՆ, հետո ԱՆՅՈՒՏՆԱ

ՍԻՄՈՆ. (Սենյակի կահկարասին դասավորելով) Տառնումեկ ժամըն է, պետք է շուտով կարգի բերել: Օրիորդը հրամայել է հագնվել. կառքով ուրիշ տեղ է գնալու: Զարմանալի է. այս տանը հինգ ծառա կա, ամենից շատ ես եմ աշխատում, ամենից քիչ էլ ես եմ ստանում: Ինձ այստեղ չեն սիրում, բացի նոր իշխանուհուց: Նա ինձ հետ լավ է: Այո, նա լավ կին է, բայց էլի ծիծաղողալիս է, երբ հիշում եմ, թե ում աղջիկն է: Աշխարհ է. փող ունեւր, եկավ ու դարձավ նորին պայծառութալուծյուն: (Սօ դռներից ներս է մտնում Անյուտան):

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ի՞նչ ես ինքդ քեզ մրթմրթում: Ծնւտ արա, վերջացրո՛ւ, թե չէ օրիորդը կդա ու կնախատի, որ դեռ չես հագնվել:

ՍԻՄՈՆ. Աստված սիրես նրա ահուհը մի հիշիր: Ես նրան ասում եմ:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ո՛ւմ, Օլգայի՛ն:

ՍԻՄՈՆ. Հենց նրան:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ինչպե՛ս ես համարձակվում:

ՍԻՄՈՆ. Գոռող, փքված, քացախած, ամեն չնչին բանի համար մեզ վրա դուռում է, ինչպե՛ս սիրեմ նրան: Ա՛յ, ուրիշ

բան է նրա եղբայր կինը:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Դու հաճանում ես այն մարդու աղջկան, որի անունը ամաչում են հիշել այս տանը:

ՍԻՄՈՆ. Ի՞նչ անենք, որ հայրը վատ անուն է թողել աշխարհում, թող աղջիկը լավ լինի: Հիշում ես, Զատիկին լինելով անկազին նվերներ տվեց մեզ: Չէ՛, նա այս տունը մտնելուց հետո մեր բանը շատ լավ է գնում: Մոռացել ես՝ առաջ ինչպես էր կառավարվում այս ընտանիքը, ամիսներով ուճիկ չէինք ստանում: Իսկ այժմ կանխիկ ենք վերցնում, ամեն օր հյուրեր, երեկույթ, ճաշ: Բայց գիտես, Անյոտա, ես մի բան եմ նկատում:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ի՞նչ բան:

ՍԻՄՈՆ. Երգվիր, որ ինձ չես մասնի:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Լավ, երգվում եմ:

ՍԻՄՈՆ. (Շուրջը նայելով) Մեր նոր իշխանուհու դրությունը այս տանը լավ չէ:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ինչպե՞ս:

ՍԻՄՈՆ. Այնպես, լավ չէ՛ նրան չեն սիրում:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ո՞վ:

ՍԻՄՈՆ. Ամենից առաջ մարդը:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Դու ճրտեղից գիտես:

ՍԻՄՈՆ. Օօ՛, Անյոտա, ինձ այսպես մի տեսնի, ես շատ բան գիտեմ, մի օր կպատմեմ: Սճւս, կարծես, մեկը գալիս է:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Օրիորդն է: (Ներս է մտնում աջ դռներից Օլգան՝ դրսի հագուստով):

Տեսիլ Բ.

ՆՐԱՆՔ և ՕԼԳԱ

ՕԼԳԱ. Անյոտա, դու այստեղ ես Դանի անգամ եմ քեզ ասել չհեռանաս ինձանից, երբ ես տանն եմ: Կառապանին հրամայեցի՞ր:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Այո, լծում է:

ՕԼԳԱ. (Տեսնելով Սիմոնին) Օ՛, mon Dieu! դու դեռ հագնված ես, այդ լինչ անկարգություն է:

ՄԻՄՈՆ. Իսկույն, օրինդ, իսկույն:

ՕԼԳԱ. Ծուլլ, կռպիտ հայ, Դուք միշտ աղպես եք, մինչև որ
մի բան տասն անգամ չհրամայեն, չեք կատարի չա-
զար անգամ ասել եմ, որ այս տանը հայ ծառա չպիտի
լինի: Եղբորս կինն է մեղավոր, որ քեզ պահում է:
Գնա, շուտ հագնվիր: Տես, լավ լվացվիր, մաքուր շա-
պիկ հագիր, չլինի թե այն օրվա պես ցիլինդրի փոխա-
րեն ֆուրածկա դնես: Ձեռնոցդ էլ չմոռանաս:

ՄԻՄՈՆ. Աչքիս վրա, աչքիս վրա: (Մի կողմ) Օ՛հ, օ՛հ, օ՛հ, վա՛յ
այն մարդուն, որ քեզ հետ կամուսնանա: (Դնում է մի-
ջին դռներով):

ՕԼԳԱ. (Անյուտային) Իսկ դու գնա, տուալետիս սեղանը կարգի
բեր: Անուշահոտ յուղերիս ձեռ չտաս: Հետո շուտով
եկ, ինձ ճանապարհ դիր մինչև կառքը: (Անյուտան
գնում է) Արդյոք ուշ չէ: (Նայում է ծոցի ժամացույ-
ցին) Տասնութեկից տասը ըոպես անց է: Դեռ ժամանակ
կա: (Նայում է հայելուն) Լիզա Պանովսկայային խոսք
եմ տվել մեր տնային կառքով դնալ երաժշտական դրա-
բոց: Այսօր այնտեղ նվագահանդես է: Եղանակը լավ է,
տանը նստել չեմ կարողանում: Եվ ի՞նչ դործ ունեմ կամ
սեմ հետ մնամ այստեղ: Եղբորս կնոջ հետ... Ֆի դո՛ն...
շատ տաղավալի է: Երկու ու կես տարի է իշխանուհի է,
դեռ չի ընտելացել մեր շրջանի կյանքին: Ահա ձեզ բախտ,
այն տեսակ մարդու աղջիկը եղբորս պես մի մարդու
ամուսինը դառնա, իսկ ես և ինձ նմանները մնան տա-
նը... Ա՛հ, (Նայելով հայելուն) այսօր ի՞նչ գրավիչ եմ...
(Ներս է մտնում աջ դռներից Մարիամը):

Տեսիլ Գ.

ՕԼԳԱ և ՄԱՐԻԱՄ

ՄԱՐԻԱՄ. Դու դեռ տանն ես:

ՕԼԳԱ. Անպիտան ծառաների շնորհով:

ՄԱՐԻԱՄ. Այսօր էլ մենակ պիտի չառք նստես:

ՕԼԳԱ. Մենակ, ինչպես միշտ. ծառան նստած կառապանի մոտ,

ինքն ազատ, համարձակ: Այդ շատ դուր է գալիս ինձ,
բոլոր արիստոկրատները այդպես են թնոում:

ՄԱՐԻԱՄ. Բայց տիկիները և ոչ թե օրիորդները:

ՕԼԳԱ. Ինձ համար միևնույնն է:

ՄԱՐԻԱՄ. Օլգա, դու շատ համարձակ ես պահում քեզ:

ՕԼԳԱ. Քո կարծիքով ինչպե՞ս պետք է լինի Ձլինի թե ուղղում
ես մեր ըագաղների աղջկերանց պես դեղիդես առա-
ջից, մամիդես հոտից զցած ման գամ, ֆիլի... զզվում
եմ: Ոչ, մամա, ձեր ժամանակը անցավ, թող անեմ, ինչ
որ շիտեմ: Ես ուղղում եմ ապրել այնպես, ինչպես ապ-
րում են մայրաքաղաքներում:

ՄԱՐԻԱՄ. Լավ. արա, ինչ որ ուզում ես, չեմ կարող որտիդ
դիպչել: Բայց, վսեմք աստուծո, որ այժմ կարողություն
ունենք մի քիչ շքեղ ապրելու: Ի՞նչ պետք է անելնք,
եթե եղբայրդ ամուսնացած չլինի:

ՕԼԳԱ. Եղբայրս դիտե սիրել իր մորը և քրոջը: Նա իր կնոջ
օժիտը մենակ իր համար չի ծախսում, մեզ էլ է օգ-
նում:

ՄԱՐԻԱՄ. Այո, ամբողջ քաղաքն էլ իմանում է, որ Միքայելը
փողի համար առավ այն աղջկան: Եթե հարուստ լինեիր,
մեր ազգի անունը չէր կապի նրա խայտառակ հոր ան-
վան հետ:

ՕԼԳԱ. Մամա, այդքան ասում եք խայտառակ, խայտառակ,
բայց, ուղիղն ասած, ես չգիտեմ Հեղինեի հայրը ի՞նչ է
արել, որ վատ անուն է թողել աշխարհում:

ՄԱՐԻԱՄ. Եվ լավ է, որ չիմանաս և չխոսես այդ բանի մասին:

ՕԼԳԱ. Դու ասա, Հեղինեն հենց ինքը անարժան էր այս տանը:

ՄԱՐԻԱՄ. Ինքը դեռ, էհ, մի բան է. գիմնազիայումն է ուսում
առել, ռուսերեն, ֆրանսերեն խոսում է: Իսկ մայրը,
մայրը. ծիծաղս գալիս է, երբ տեսնում եմ նրան հպարտ-
հպարտ այս դռներով ներս մտնելիս:

ՍԻՄՈՆ. (Միջին դռների մեջ երևում է ցիլինդրով և երկար կո-
ճակավոր սյուրտուկով) Կառքը և ես պատրաստ ենք:

ՕԼԳԱ. Լավ, մի գոռա: Անյո՛ւտա: (Գալիս է Անյուտան աջ
դռներից) Գնանք վերարկուս հագցրու:

ՄԱՐԻԱՄ. Շճւտ կվերադառնա:

ՕԼԳԱ. Երբ կուզենամ (Գնում է միջին դռներով, Անյուտան
և Սիմոնը ետևից):

Տեսիլ Դ.

ՄԱՐԻԱՄ (միայնակ)

ՄԱՐԻԱՄ. Զուգիր, դարգարիր, աղատություն տուր ամեն տեղ
գնալ, բայց ի՞նչ օգուտ: Նա մնում է տանը և պառա-
վում, որովհետև օժիտ. չունի: Ա՛խ, եթե աստված այդ
Սուլիկյանի սիրտը դարձներ Օլգայիս կողմը, ևս բախ-
տավոր կլինեի: Որդուս ամուսնացրի, մնաց աղջիկու-
թայց բախտավոր է որդիս. չեմ իմանում: Ահա մի քա-
նի ամիս է տեսնում եմ, որ մարդ ու կին լավ չեն
վարվում: Անցյալները ականջովս լսեցի, ինչպես Հեղի-
նեն նախատում էր Միքայելին: Նա, իմ որդե՛ս, Ահա
գալիս է, ախուր, աչքունքը թթվացրած... (Ներս է մըտ-
նում ծախ դռներից Հեղինեն):

Տեսիլ Ե.

ՄԱՐԻԱՄ և Հեղինե

Հեղինե. (Մեկուսի, առանց Մարիամին տեսնելու) Նա
գնաց, առանց բացատրություն տալու: Իսկ այդ ևս
սպասում էի ամենաջերմ փափագով: Ոչ, իմ կասկածը
արդար է, ևս հետզհետե համոզվում եմ, որ... (հանկարծ
նկատելով Մարիամին) Մամա:

ՄԱՐԻԱՄ. Նա ինքն է: Այնքան մաքով դարգված էիր, որ հա-
զիվ, վերջապես տեսար: Այդ ի՞նչ նոր քամի է փչել, որ
ախուր ես:

Հեղինե. Ես... ախուր չեմ:

ՄԱՐԻԱՄ. (Հեգնորեն) Իհարկե, ինչպես չէ, տեսնում եմ: Ամու-
սինդ տանն է:

Հեղինե. Ոչ, գնաց:

ՄԱՐԻԱՄ. Ո՞ւր:

Հեղինե. Ես չգիտեմ նա ուր է գնում:

ՄԱՐԻԱՄ. Ձգիտես, բայց ում պարտքն է լիմանալ:

ՀԵՂԻՆԵ. Կհամենայի այդ պարտքը ունենալ և կատարել: Բայց Միքայելը ինձ երբեք չի հայտնում, թե ուր է գնում և երբ կվերադառնա: (Մի կողմ) Ձգում եմ, որ չար կասկածը ինձ դարձնում է Չղային, բայց պետք է զբաղվեմ ինձ:

ՄԱՐԻԱՄ. Նա քեզ չի հայտնում, ա՛յ նորություն: Նա քո առաջ մի երկխոսյալ պես է պահում իրեն, նա քեզ սիրում է ավելի, քան ինձ, իր մորը: Իսկ դու միթե դժգոհ ես նրանից:

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք. ո՞վ ասաց, որ դժգոհ եմ:

ՄԱՐԻԱՄ. Այդ երևում է քո ձայնից, խոսքերից և վերջապես դեմքից: Ասո՛ւ, դու այսօր կովե՞լ ես նրա հետ:

ՀԵՂԻՆԵ. Ոչ, ինչո՞ւ պիտի կովելի:

ՄԱՐԻԱՄ. (Հեղճորեն) Ո՞վ գիտե, դու նրա կինն ես, իրավունք ունես:

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Ծանոթ, միշտ ծաղր...

ՄԱՐԻԱՄ. Բայց նա առնող է:

ՀԵՂԻՆԵ. Առողջ, ինչպես միշտ:

ՄԱՐԻԱՄ. Ուրախ դուրս եկավ տնից:

ՀԵՂԻՆԵ. Ուրախ, ինչպես ամեն օր:

ՄԱՐԻԱՄ. Ուրեմն ինչո՞ւ դու տխուր ես, չլինի թե հիվանդ ես:

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Պետք է ստեղծ այդ հարցափոխության պատվերը համար (Բարձր) Այո, մի փոքր տկար եմ, դժուր էս սաստիկ ցավում է:

ՄԱՐԻԱՄ. Հենց այդ. իմ գլուխս ամեն օր ցավում է: Զբաղվիր տնային գործերով, կանցնի Մայրդ՝ դալ՞ու է այստեղ:

ՀԵՂԻՆԵ. Երեի, կդա:

ՄԱՐԻԱՄ. Եթե չհեղձվ, մարդ ուղարկիր հոսից: Այսօր մի քիչ տխուր եմ, ուղում եմ նրա հետ թուղթ խաղալ, կարելի է սիրտս բացվի: Դե՛հ, ես գնում եմ իմ սենյակը, հենց որ մայրդ եկավ, խոսե՛լն ուղարկիր այնտեղ: Նայիր, իմ որդուս առաջ այդ դեմքով չդուրս գաս այստե՛հտե: (Գնում է աջ դռներով):

ՀԵՂԻՆՆԵ (միտյնակ)

ՀԵՂԻՆՆԵ. Այսպես, ուրեմն, միշտ պետք է թաքցնեմ իմ վիշտը եւ ռւմ հայտնեմ, ինչո՞ւ համար, ո՞վ կարող է ինձ օգնել: Նա ինձ չի սիրում, այդ ինձ համար պարզ է: Նա հրապուրվեց իմ օժիտով, իսկ ես նրանով, և՛ միմիայն նրանով: Քսանուռեկ տարեկան հասակում, սիրտս լի սիրո ցանկությամբ հանդիպեցի նրան: Նա զեղեցիկ էր, կրթված, նուրբ, սիրալիլ: Նրա կերպարանքից, նրա ձայնից, նրա խոսակցությունից և, վերջապես, նրա ձևերից բուրում էր ինձ համար մի անծանոթ աշխարհ: Այն շրջանը, ուր ես ծնվել ու սնվել էի, չուներ յուր մեջ այդ աշխարհի հրապուրը: Իմ շուրջը տիրում էր կոշտը, կռակը, իսկ իմ սիրտը ձգտում էր դեպի նուրբը, կրթվածը և մեղմը: Ահա, ասացի ինձ, տեսնելով նրան, այդ մարդու մեջ կարող եմ գտնել այն, ինչ որ չեմ տեսնում ինձ սնուցանող դասակարգի մեջ: Եվ ես, անփորձս, շլացա արտաքին փայլով, երեակայեցի մի ապագա ընտանեկան կյանք, ուր սերը, քաղցրությունը և մեղմ զգացմունքներն են տիրում: Հորս գռնիկ վարժողությունը մորս հետ արդեն իմ մեջ վաղուց պատրաստ էր մի տեսակ ատելություն դեպի ամուսնական խստությունը: Թող, ասում էի, բեղմուռյանը ունենա ուրիշ թերություններ, բայց նա կվարվի ինձ հետ ինչպես ժամանակակից քաղաքակրթված ամուսին: Կգոհեմ նրան ամեն ինչ, նա չքավոր է, ես կաղատեմ չքավորությունից, կդառնամ նրա պաշտպանը, կտամ հագեցում նրա փառասիրական ձգտումներին, իսկ նա ինձ կերջանկացնի յուր սիրով, և՛ միմիայն սիրով, և մենք կապրենք բախտավոր կյանքով, յուրաքանչյուրս երախտապարտ զգալով միմյանց առաջ: Բայց ռւմ է իմ երեակայածը, մի՞թե ես սխալվեցի, մի՞թե, մի՞թե նա ինձ խաբում է: Ե՛հ, դառն է այդ մասին մտածելն անգամ: Երբեմն միտքս պղտորվում է, սիրտս սաստիկ բա-

բախում, իսկ երբեմն արյունը, կարծես, պաղում է երակներին մեջ, և այդ բոլորը միայն մի կասկածից, որ ինձ սարսափեցնում է... (Միջին դռներից ներս է մտնում Հոռոմը):

Տեսիլ է

ՀԵՂԻՆՆ ԵՎ ՀՈՌՈՄ

ՀԵՂԻՆՆ. Ա՛խ, մայրիկ, դու ուրախ ես երևում:

ՀՈՌՈՄ. Որովհետև ուրախալի լուր եմ բերել:

ՀԵՂԻՆՆ. Եղբորս մասին:

ՀՈՌՈՄ. Այո՛ւ Ա՛ն, կարդա՛, (տալիս է մի հեռագիր) և կարդալ տվել եմ ինձ համար:

ՀԵՂԻՆՆ. (Կարդալուց հետո) Պետերբուրգից է, հաջողությամբ քննությունները ավարտել է և շուտով այստեղ կլինի:

ՀՈՌՈՄ. Վերջապես կտեսնեմ սիրելի Գարեգինին:

ՀԵՂԻՆՆ. Իսկ ես սրբան կարոտել եմ, սրբան փափաղում եմ տեսնել նրան:

ՀՈՌՈՄ. Այդ լի՛նչ է, դու այսօր էլ միայնակ ես:

ՀԵՂԻՆՆ. Սկեսուրս տանն է:

ՀՈՌՈՄ. Բայց դու ինչո՞ւ չես գնացել զբոսնելու: Եղանակը շատ սիրուն է, փողոցները լիքն են:

ՀԵՂԻՆՆ. Ձեմ ուղում դուրս գալ:

ՀՈՌՈՄ. Ինչո՞ւ:

ՀԵՂԻՆՆ. Ով մայր է ու տանտիրուհի, ստիպված է տանը մնալ:

ՀՈՌՈՄ. Երեխայիդ համար դայակ ունես, իսկ զործերիդ համար ծառաներ և աղախին, թող նրանք կատարեն իրենց պարտքը: Ոչ, որդի, այդ դատարիկ պատճառ է, դու աշխարհից փախչում ես: Ես քեզ տվի սրանց, որ կյանք վայելես. իսկ դու միշտ միայնակ ես և միշտ տխուր: Զգիտեմ ինչ է նշանակում այդ:

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Ներս է մտնում աջ դռներից) Իշխանուհի Մարիա Իսահանյան ձեզ խնդրում է յուր սենյակը: (Գնում է միջին դռներով):

ՀԵՂԻՆՆ. Ա՛խ, մոռացա, մայրիկ, դնա, նա վաղուց է սպասում քեզ:

ՀՈՌՈՄ. Ի՞նչ դուք բռնեմ նրա հետ, ես իմ աղջկա մոտ եմ
եկել:

ՀԵՂԻՆՆ. Գնա՛, մայրիկ, նրա բնավորությունը գիտես, կարող է
նեղանալ:

ՀՈՌՈՄ. Այո, միշտ ես պետք է հնազանդվեմ նրա կամքին:
Գնում եմ, միայն թե երեսիդ չխոտեն: (Գնում է աջ
դռներով):

ՀԵՂԻՆՆ. (Միայնակ) Եղբայրս գալիս է, սրճան ուրախ եմ: Նա
միշտ եղել է իմ խորհրդատուն և պաշտպանը: Այժմ,
կյանքի դժվար հանդամանքներում, նա միայն կարող
է ինձ օգնել: (Անյուտան միջին դռներից գալիս է):

ԱՆՅՈՒՏԱ. Պարոն Սուրիկյանը հարցնում է՝ կարելի՞ է
ներս գալ:

ՀԵՂԻՆՆ. (Մեկուսի) Դարձյալ նա, ինչու այդպես հաճախ է այ-
ցելում: (Անյուտային) Հրավիրի՛ր ներս: (Անյուտան
գնում է) Նա Միքայելի մտերիմ ընկերն է, սբին նա
շատ է գովում: Սկեսուրս իր աղջկա համար հույս ունի
նրա վրա: Իսկ նա Օլգային չի հավանում, այդ երեւում
է: Այսպես թե այնպես պարտավոր եմ նրան ընդունել
ամեն ժամանակ: (Ներս է մտնում Սուրիկյանը):

Տեսիլ Ը.

ՀԵՂԻՆՆ և ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ներեցեք համարձակությանս, գուցե անժամանակ է

ՀԵՂԻՆՆ. Ոչ, նստեցեք, խնդրեմ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Հուսով եմ, որ ամենքդ առողջ եք, մանավանդ
նորադույն սերնդի ներկայացուցիչը:

ՀԵՂԻՆՆ. Երեխայիս մասի՞ն եք հարցնում:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այո:

ՀԵՂԻՆՆ. Լավ է: Երեկ դուք նրա համար խաղալիքներ էիք ու-
ղարկել, շնորհակալ եմ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Կարելի՞ է արդյոք տեսնել նրան:

ՀԵՂԻՆՆ. Տանը չէ. զայակը տարել է զրոսեցնելու:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ազատ օդ վայելելու, այո, այդ օդառախտ է: Մի-

այն դուք, իշխանուհի, ձեզ գուրկ եք պահում այդ օգից
և տնային փակ կյանքը գերադասում եք հասարակա-
կան զրոսանքներից: Նայեցեք, ձեր դեմքի վրա արդեն
երևում է այդ փակ կյանքի դրոշմը. դա կարող է ֆեա-
սել ձեր առողջությանը:

ՀԵՂԻՆԵ. Շնորհակալ եմ ձեր հոգացողության համար: Բայց
դուք զիտեք, որ ես տնից գուրս եմ գալիս մեծ մա-
տամբ Միքայելի հետ, իսկ նա զբաղված է, ես չեմ ու-
զում նրան խանդարել:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Զբաղված է... այո... շատ է զբաղված... (մեկուսի)
խեղճ և միաժիտ կին...

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Ինչո՞ւ այսօր տխուր է այս մարդը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Բայց ես դարձյալ մի փոքր պետք է հանդիմանեմ
Միքայելին: Նա որքան ես շատ դործ ունենա, ընտա-
նիքի մասին հոգալը նրա առաջին պարտքը պետք է
լինի, մանավանդ ձեր մասին, որ այդքան սիրում եք
նրան, այնպես չէ՞, իշխանուհի:

ՀԵՂԻՆԵ. Սիրել, օօօ, ես չեմ թաքցնում, այո, սիրում եմ նրան,
թող այդ ամենքին հայտնի լինի: Իսկ նա, ոչ, մի մե-
ղադրեք, նա, նա հոգում է իմ մասին, որքան կարող է:
Ա՛խ, որքան ինձ ուրախացնում է, պարոն Սուլիկյան,
ձեր այդ տեսակ գաղափարը ամուսնական կյանքի մա-
սին: Բայց ցավում եմ, որ այդ գաղափարի տեր մի
անձն տակավին ամուրի է:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Որովհետև նա վախենում է դժբախտ լինելուց կամ
դժբախտացնելուց:

ՀԵՂԻՆԵ. Ես ձեր միտքը չհասկացա, պարոն Սուլիկյան:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Շատ պարզ է: Ամուսնանում են մեծ մատամբ
այն մարդիկ, որոնք ամուսնական կյանքի մասին շատ
թեթև գաղափար ունեն: Ներեցեք համարձակությանս,
իշխանուհի, ես կամենում եմ ձեզ հետ պարզախոս լի-
նել: Իսկ այն մարդի՛կ, որոնք ամուսնությունը համա-
րում են կյանքի ամենածանր մի պարտք, միշտ տա-
տանվում են, միշտ մտածում և հաճախ մեռնում, ա-
ռանց իրավորձեղ իրենց սրտի դուցե ամենաջերմ փա-
փազի:

ՀԵՂԻՆԵ. Ձեր ասածը ճշմարիտ է, այո՛. բայց ոչ, դուք սխալվում եք: Ինձ թվում է, որ նույնիսկ ամենամտածող ու տառանջող մարդը շատ անգամ անում է այդ ծանր քայլը հանկարծակի և անսպասելի կերպով:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այո, երբ հանդիպում է մեկին, որ մի հայացքով վերջ է տալիս նրա երկչոտ մտքին ու տառամալնը:

ՀԵՂԻՆԵ. Այսինքն երբ սիրահարվում է:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Եթե կամենաք, այո:

ՀԵՂԻՆԵ. Իսկ դուք մի՞թե այդպիսի մեկին չեք պատահել կամ հույս չունե՞ք պատահելու: Դուք դեռ երիտասարդ եք:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ոչ, չեմ պատահել... (մեկուսի) Պատահեցի, բայց շատ ուշ է...

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Նա հառաչանքը թաքցրեցի (Բարձր) Մենք հափշտակվեցինք խոտակցությամբ. արդյոք չէիք կամենա տեսնել Իշխանուհի Մարիա Իսահանային: Նա տանն է:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Մեծ ուրախությամբ, բայց...

ՀԵՂԻՆԵ. Դուք շտապում եք, ժամանակ չունե՞ք: Ես խոհույն կկանչեմ: (Բարձրանում է տեղից) Այո, այդ մարդու կողմից ես մի բան զգում եմ... (Գնում է):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Միայնակ) Երբեք նա չի կամենում ինձ հետ առանձին մնալ: Նա սիրում է իր ամուսնուն անսպասան սիրով, իսկ ամուսինը—երբեք: Օ՛հ, Միքայել, որքան ապերախտ ես դու այս կնոջ վերաբերմամբ և չգիտես, թե ինչ ազամանդ է դարդարում քո դատարկ կյանքը: Բայց այդ ի՞նչ է պատահում ինձ: Նա օրից օր դուրս է ինձ: Ո՛ւր էի դնում, ռւր եկա և միշտ պիտի մզվեմ դեպի այս տուն մի զգացմունքով, որ... օ՛հ, չպիտի մտածել, երբեք... (Ներս է մտնում Մարիա Իսահանան):

Տեսիլ Ժ.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ և ՄԱՐԻԱՄ

ՄԱՐԻԱՄ. Դուք այստեղ, և ես Հագիտեի (Բարեում են):
ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Եկա մի քանի բողոքով և խեղճան պետք է գնամ:
ՄԱՐԻԱՄ. Դուք միշտ գալիս եք, գնալու համար (մեկուսի) և
 դժբախտաբար այն ժամանակ, երբ Օլգան այստեղ չէ:
 (Բարձր). Ներեցեք, այսօր միասին պետք է ճաշենք,
 հետո թուղթ խաղանք, ես շատ եմ հավանում ձեր խաղը:
ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Հենց այդ քանի համար չեմ կարող
 մնալ (Բարձր) Իշխանուհի, ներեցեք, այսօրվա համար
 ուրիշ են եմ խոսք տվել:
ՄԱՐԻԱՄ. Ուրեմն դուք չեք սպասի Օլգային: (Մեկուսի) Երա-
 նի թե շուտ վերադառնար:
ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ահավասիկ, կարծեմ նա գալիս է:

Տեսիլ Ժ.

ՆՐԱՆԲ և ՕԼԳԱ

ՕԼԳԱ. (Միջին դռներից ներս մտնելով) Չանձրացրեց ինձ
 այդ նվազահանդերձ Բարե ձեզ, պարոն Սուլիկյան:
 (Սուլիկյանը բարեում է սառն քաղաքավարությամբ)
 Մամա, նորություն. Նինա Մարգուլյանը ամուսնանում
 է, վերջապես:
ՄԱՐԻԱՄ. Ո՞ւմ հետ:
ՕԼԳԱ. Իսմենկեր Մեհրաբյանի:
ՄԱՐԻԱՄ. Ա՛խ (հառաչում է):
ՕԼԳԱ. Ես հրավիրվեցի հարսընկեր: Դուք ճանաչում եք փե-
 տացուին, պարոն Սուլիկյան:
ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այո, պատմական երիտասարդ է և խելոք:
ՕԼԳԱ. Ուրեմն ափսոսում եմ նրան... Նինա Մարգուլյանը, էհ,
 թողնենք: Հույս ունեմ, որ այսօր դուք մեզ մոտ եք
 ճաշում:
ՄԱՐԻԱՄ. Նա ինձ մերժեց, դժւ խնդրիր, Օլգա, քեզ չի մեր-
 ժի:

ՕԼԳԱ. Խնդրում եմ, Մերժում եք:

ՍՈՒԼԻԿԵՅԱՆ. Ստիպված եմ:

ՕԼԳԱ. Ես էլ չեմ ստիպի: Անհասկած, հրավիրված եք մի անվերապա տեղ:

ՍՈՒԼԻԿԵՅԱՆ. Հրավիրված եմ, այո, բայց ավելի ուրախ տեղ է, թե ոչ—չգիտեմ: Միայն ցավում եմ, որ ձեր առաջարկությունը չեմ կարող ընդունել: Ցտեսություն, մի ուրիշ անգամ: (Օլգան իրեն վերավորված ձեռքերով, ձեռք մեկնում է: Սուլիկյանը բռնի ժպտալով, սեղմում է և գնում միջին դռներով):

Տեսիլ ժն.

ՆՐԱՆՔ, ԱԻԱՆՑ ՍՈՒԼԻԿԵՅԱՆԻ

ՄԱՐԻԱՄ. Օլգա, այդպես չի կարելի վարվել նրա հետ:

ՕԼԳԱ. Ինչպե՞ս կհամայնեք, որ վարվեմ:

ՄԱՐԻԱՄ. Մեղմ, սիրով:

ՕԼԳԱ. Ինչո՞ւ, որ նա ինձ ավելի արհամարհի:

ՄԱՐԻԱՄ. Նա քեզ չի արհամարհում: Միայն պետք է զգուշ վարվել:

ՕԼԳԱ. Բավական է, որքան զգուշ եղա: Տառը տարի է միմյանց ճանաչում ենք, մի անգամ ինձ մի համակրություն չի ցույց տվել, մի անգամ մի կոմպլիման չի արել: Ա՞յժմ էլ զգուշ վարվեմ: Ոչ, մամա, հույսդ կըտրիր նրանից. նա ինձ վրա ուշադրություն չի դարձում: Նա շատ է գոռոզացել: Մի քանի անհայտ օրերդնիդ շրջապատել են. կարծում է, որ Թիֆլիսում առաջին փեսացուն է: Ոչ, ես նրան ատում եմ, ատում, իմացա՞ր:

ՄԱՐԻԱՄ. Օլգա, այդ ի՞նչ է նշանակում, դու այսօր բոլորովին փոխվել ես:

ՕԼԳԱ. Փոխվել եմ, այո, և ինչպե՞ս սառնարյուն մնամ: Ամենի բախտը բացվեց, ամենը հառան իրանց նպատակին: Մեղավորը հայրս է, դու ես, ինչո՞ւ ես էլ ուրիշներին նման բանկում հաղարհներ չունեմ, որ իմ ետևից վազեն: Ի՞նչ հարկավոր է ինձ ձեր դատարի իշխանական ծագումը, քանի

որ եթե մի Սուլիկյանի հետ ամուսնանամ, իշխանա-
կան տխրոցս էլ կորցնելու եմ: Այլեւի լավ չէ՞ր լինելի
եղբորս կնոջ նման մի չնչին մարդու աղջիկ և փողով
իշխանուհի դառնայի: Ի՞նչ կարծում ես, որ այդ Սուլիկ-
յանը ինձ համար է այս տունը դալիս:

ՄԱՐԻԱՄ. Հապա:

ՕԼԳԱ. Թույլ տուր ինձ ուրիշ բան կարծել: Այո, ես հիմար
չեմ, ես զգում եմ:

ՄԱՐԻԱՄ. Օղբ, դու ինձ բոլորովին դարմացնում ես:

ՕԼԳԱ. Օճ, դեռ շատ կդարմանաս, երբ կիմանաս, թե ինչ օճ է
բնակվում այս տանը: Ատում եմ, ատում եմ քո հար-
սին: (Շտապով գնում է դեպի աջ):

ՄԱՐԻԱՄ. Ոչինչ չեմ հասկանում: Ի՞նչ գործ ունի այստեղ
հարս... Մեղա՞ քեզ, աստված, ի՞նչ էի ուզում մտածել:
Միքայելը եկավ, թե՛ չէ: (Գնում է դեպի ծախ):

Տեսիլ ժռ.

ՀԵՂԻՆԵ և ՀՈՌՈՄ (դուրս են գալիս աջ դռներից)

ՀՈՌՈՄ. Այդ ի՞նչ բան է, ինչո՞ւ Օլգան քեզ այնպես մտիկ ա-
րավ և ի՞մ բարեկիտ չալաաստիանեց:

ՀԵՂԻՆԵ. Ո՞վ գիտե:

ՀՈՌՈՄ. Ես գիտեմ: Վաղուց ուզում էի ասել, բայց քեզանից
վախենում էի: Այժմ է՛լ չեմ կարող թաքցնել: Հեղինե,
այս տանը դու բախտավոր չես:

ՀԵՂԻՆԵ. Ինչից գիտես. ոչ, դու սխալվում ես: Ես շատ բախ-
տավոր եմ: Ես սիրում եմ Միքայելին, նա էլ... ինձ է
սիրում, ուրիշ բան հարկավոր չէ ինձ:

ՀՈՌՈՄ. Օճ, մոր աչքը սրատես է: Այդ քո սկեսուրը վերջին
ժամանակ թե քո մասին է հազար ու մի բան ասում
և թե ինձ է վիրավորում:

ՀԵՂԻՆԵ. Քեզ, ինչո՞ւ: (Առանձին) Ես այդ վաղուց եմ տեսնում:

ՀՈՌՈՄ. Աստված գիտե ինչու: Տերը նրա հետ, եթե միայն ինձ
վիրավորեր, բայց նա քո հոր անունն էլ է հիշում: Ծաղ-
րում է նրան, անպիտան մարդ է համարում: (Մի կողմ)

Ախլիճնու աշխարհումս մի լավ անուն չթողիր: (Բար-
ձըր) Այդ բոլորը այնքան ցավալի է, քո կյանքն են
թունափորում, ահա իմ ցավը: Ես տվի նրանց հորդ
թողած հարստության կեսը, իմ բաժինն էլ ավելացրի:
Նրանք այժմ քո փողերով շքեղ կառքեր են պահում,
տալրում են այս պալատում, բալեր են դնում, բալ են
տալիս, իսկ դու օրից օր մաշվում ես, ինչո՞ւ, ասո՞ւ,
ինչո՞ւ:

ՀԵՂԻՆԵ. Բավական է, մայրիկ, ես իմ վիճակից գոհ եմ, այո,
շատ գոհ եմ: Ի՞նչ ուր ես ինքս իմ ազատ կամքով ընտ-
րեցի այս վիճակը, ի՞նչ ուր Միքայելին սիրեցի և այն-
պես ամուսնացա նրա հետ: Իսկ նա ինձ սիրում է.
դու կասկածում ես, ոչ, նա ինձ շատ է սիրում: Աղա-
չում եմ, հանգստացիր, ես երջանիկ եմ և անպատճառ
կլիներեմ երջանիկ, այո, մի վրդովիր ծերությունդ, և,
վերջապես, նրանք կլսեն, լավ բան չի: Ահա կարծեմ,
սկեսուրս գալիս է: (Ձախ դռներից ներս է մտնում
Մարիամը):

Տեսիլ ժ.Գ.

ՆՐԱՆՔ և ՄԱՐԻԱՄ:

ՄԱՐԻԱՄ. Խնամիս, շատ լավ է, որ դեռ չեք գնացել: Առաջեք,
խնդրեմ, դուք ինչո՞ւ այնպես կոշտ պատասխանեցիք,
երբ ես ձեր ամուսնու անունը տվի Շատ պետք է ու-
րախ լինեք, որ այդ անունը հիշվում է իշխան Բեգ-
մուրդյանի տանը:

ՀՈՌՈՄ. Ուրախ լինեմ, որ նրան ծաղրում են ու արհամար-
հում:

ՄԱՐԻԱՄ. Ո՞վ է մեղավոր, որ աշխարհի երեսին նա վատ ա-
նուն է թողել:

ՀՈՌՈՄ. Բայց դուք ազգական եք, դուք պետք է քիչ թե շատ
հարգեք նրան:

ՄԱՐԻԱՄ. Շատ լավ գիտեմ ում պետք է հարգել, ում—ոչ, Ձի-
նի՞ թե ուղում եք իշխան Բեգմուրդի կինը, գեներալ

Ալամդարովի քույրը մի կալատողի աղջկանից քաղա-
քավարությունն սովորի:

ՀՈՌՈՄ. Լսե՛մ ես, Հեղինե, այս անպատվությունը:

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Աստված, առաք ինձ համբերություն այս
նախատինքին դիմանալու: (Մարիամին) Իշխանուհի,
բավական է, աղաչում եմ, մի վրդովվեք և մեզ մի
վերավորեք:

ՄԱՐԻԱՄ. Հասն, դուք էլ մորդ կոյնն ես պահում: Զգուշ, ասում
եմ քեզ (Հոռոմին) Իսկ դուք, խնամիս, այսուհետև ի-
մացեք, թե ում հետ եք խոսում:

ՀՈՐՈՄ. Հպարտացե՛ք, փրվեցե՛ք ձեր անունով: Ամբթ եք հա-
մարում ձեզ աղքատությունից ազատողի հետ ազգակա-
նություն անել, հաս, շատ լավ. ես այսուհետև այս տու-
նը ոտ չեմ դնի (Շտապով դուրս է գալիս միջին դռնե-
րով):

ՄԱՐԻԱՄ. Ահա իմ արած պատվի վարձը: Ես կատաղությունից
կիեղադարվեմ, ես չեմ կարող այս անպատվությունը
տանել, ես քարուքանդ կանեմ քո անիծված հոր տու-
նը... ամի, աստված (Գնում է աջ դռներով):

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Ահա իմ կյանքը, ահա իմ երևակայած ըն-
տանիկան երջանկությունը: Անիծում են հորս հիշա-
տակը, անպատվում են ծերունի մորս և վռնդում, ա-
տում են ինձ ու ծաղրում, իսկ ես, ես համբերությամբ
տանում եմ այդ բոլորը, որովհետև ստիպված եմ տա-
նել: Մեղք, մեղք այն կնոջ, որ իմ սիրտն ունի, իմ
գաղափարը և իմ հոգին... Բայց թե՛ փույթ, թող ամեն
թշվառություն տեղա գլխիս, միայն Միքայելը լինի
այն, ինչ որ երևակայել եմ: Նա միայնակ կարող է ինձ
ձրջանկացնել... (ուզում է գնալ դեպի աջ, դեմ ու դեմ
դուրս է գալիս Օլգան):

ՕԼԳԱ. և ՀԵՂԻՆՆԵ:

ՕԼԳԱ. Սպասեցեք, ես ձեզ հետ դորժ ունեմ:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Սոսցեք:

ՕԼԳԱ. Ո՞վ վերավորեց իմ մօրը: Նա գուշակաբար մտա՞յ
իր սենյակը և դռները փակեց:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Նրան ոչ ոք չվերավորեց, նա ինքն էր հուզված:

ՕԼԳԱ. Առանց պատճառի, այդ անկարելի է: Լսեցեք, ձեր վար-
մունքը այս տանը անտանելի է. դուք ձեզ պահել չգի-
տեք, դուք մեր տան անունը էարտդ եք ծաղրի են-
թարկել:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Օլգա, ես չեմ հասկանում ձեր տարօրինակ բարեկու-
թյան պատճառը: Սոսցեք, ես լի՞նչ բան եմ դորժել, որ
անպատվաբեր լիներ այդ տանը կամ ձեզ:

ՕԼԳԱ. Կան բաներ, որ չեն ասվում, այլ միայն զգացվում են:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Ծղմաբերտ, զարմանալի է. լսելով ձեր վրդովված հան-
գիմանությունը, կարող են կարծել, որ իրավ ես մի
մեղք ունեմ: Այնինչ դուք հանգիմանում եք ինձ և ու-
չինչ չեք բացատրում:

ՕԼԳԱ. Բացատրել, այո, կբացատրեմ, բայց ոչ այժմ, որով-
հետև ես պետք է աշխատեմ փաստեր ձեռք բերել ձեր
հանցանքի չափը որոշելու համար:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Հանցանքի՞: Օրինադ, դուք կատակ եք անում, թե՞
մենք երազում ենք: Սոսցեք, ապա թե ոչ դուք ինձ
վերավորեցիք և չգիտեմ ինչ կպատասխանեմ ձեզ:

ՕԼԳԱ. Ես ասացի այնքան, որքան հարկավոր էր ասել: Ա-
ռայժմ գոհ եղեք, որ կա մեկը, որ ոգևորված գտվում է
ձեզ հանդեսներում իբրև արտակարգ գեղեցիկության և
համակրության մի կատարելատիպի: Բայց մնացյալը
հետո: Հանգիստ կացեք. այն, ինչ որ իմ սիրտն է ըզ-
րում, հաղիվ այս տան մեջ կարող է մի ուրիշը զգալ:
Հասկանում եք: Իսկ ես, մի վախենաք, առայժմ խոհեմ
կպահեմ ինձ ամուսնուդ մոտ: Տե՛ր ասաված, և այս կի-

նը իմ եղբոր, այն էլեգանտ, այն արխատոկրատ և ազնիվ մարդու ամուսինն է: (Շտապով գնում է միջին դռներով):

Ֆեսիլ ժ.Ե.

Հեղինե, հետո ՄԻՔԱՅԵԼ.

Հեղինե. Ես ապշած եմ, Չգիտեմ զայրանամ, արտատկեմ, թե ծիծաղեմ: «Հանցանք»... Նա պետք է «փաստեր ձեռք բերի», այսպե՛ս լսեցի արդյոք: «Մնացյալը հետո»... «Կա մեկը, որ ինձ ոգևորված գովում է»... Ո՞վ է նա, ինչո՞ւ է գովում: Ի՞նչ էին նշանակում այդ աղջկա խոսքերը. «առայժմ խոհեմ կպահեմ ինձ ձեր ամուսնու մոտ»: Աստված, իմ, պարզիր ինձ այդ դազանիքը: (Միջին դռներին ներս է մտնում Միքայելը):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Միբեղիտ, ներիր, որ այսօր առանց քեզ հետ տեսնվելու դուրս եկա տնից: Բայց այդ ի՞նչ է պատահել. դու հուզված ես, դոգմեմ ես:

Հեղինե. Պատճառներ չառ կան հուզվելու:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ասա, երևի դարձյալ մի չար երազ վրդովել է քո հանգստությունը:

Հեղինե. Իմ ամբողջ կյանքը բաղկացած է չար երազներից, որոնցից մեկը հենց այժմ կատարվեց այստեղ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Վերջապես, պետք է ասես, թե ինչ է պատահել:

Հեղինե. Քո մայրը մի քանի րոպե առաջ իմ մօրը անպատվեց և համարյա թե վռնդեց այս տնից, օճօ, որքան այդ դառն էր:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Վառդեց. այդ անկարելի բան է:

Հեղինե. Սակայն իրողություն է:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Աա, ես խելոյն փողոցում հանդիպեցի մօրդ: Նա, առանց ինձ բարևելու, անցավ մոտովս: Ուրեմն այստեղ վեճ է պատահել:

Հեղինե. Այո, և խոշոր վեճ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Եվ ի՞նչ պատճառով:

Հեղինե. Այն պատճառով, որ ես հանդգնել եմ քո ամուսինը

դառնալու Հանդգնել եմ կապել մի փառահեղ իշխանա-
կան ցեղի անուն մի տխուր հիշատակ ունեցող մարդու
անվան հետ: Վերջապես, հանդգնել եմ քեզ անբախտաց-
նել, իսկ քո ազատությունը, կապել քո ճանապարհը
դեպի մի երջանիկ կյանք, թունավորել եմ քո կյանքը,
իսկ ինքս տպւում եմ այսպես հանդիստ, բախտավոր ե
երջանիկ:

ՄԻՔԱՅՆԷ. Երգվում եմ, ոչինչ չեմ հասկանում քո տառից:
ՀԵՂԻՆԵ. Որովհետեւ ձեռնտու է և հասկանալը, որովհետեւ միշտ
սիրել ես իրողությունը կեղծել իմ առաջ, միշտ կատա-
կով ու ծաղրով ես վերաբերվել դեպի այն բանը, որ իմ
վշտալի սրտի արտահայտությունն է: Սակայն ի՞նչ ի-
րավունքով ես ուրիշ բան պահանջեմ մի մարդուց, որ
երգվել է դատապարտել ինձ լուռ եւ հանդադ մահվան:

ՄԻՔԱՅՆԷ. Մահվան:

ՀԵՂԻՆԵ. Այո, կամ խելագարության—երկուսից մեկը. այս տե-
սակ կյանք վարող մի կին ուրիշ ելք չի կարող ունե-
նալ:

ՄԻՔԱՅՆԷ. Հեղինե, դարձյալ սկսեցիր քո անտեղի հանդիմա-
նությունը: Դադարիր, եթե չես կամենում ինձ վրդովել:

ՀԵՂԻՆԵ. Ոչ. բավական է որքան լուցի, այլեւ իմ ուժերը նվա-
ղում են: Տաճիկ այս տեսակ կյանք չեմ կարող (Մե-
կուսի) Աստված իմ, ի՞նչ եմ ստում ես:

ՄԻՔԱՅՆԷ. Ուրեմն:

ՀԵՂԻՆԵ. Թող գոնե մի անգամ բացարձակ ասեմ այն, ինչ որ
վաղուց պետք է ասել, բայց ամօթը կապում էր իմ
լեզուն: Թող ասեմ, որ դու... դու ինձ խաբում ես եւ
դավաճանում:

ՄԻՔԱՅՆԷ. Կեցցե՛ս, ճշմարտությունը դատը, արի շրթունքդ
համբուրեմ: Խաբել, դավաճանել. սիրելիս, չդիտե՛ս, որ
այդ խոսքերի համար ես կարող եմ քեզանից փաստել
պահանջի:

ՀԵՂԻՆԵ. Իմ փառք իմ սիրան է առայժմ, երանի թե նա ինձ
մոլորեցնելու Ա՛խ, Միքայել, եթե ինձ հուզողը միայն
դեպի քեզ ունեցած սերը եւ նրանից առաջացած խանդը
լինել, ես այդքանին եւ չէի դիմանա: Ո՛ւր մնաց,

որ դուռ ուղղում ես անպատվել իմ անունը, ուղղում ես ինձ հառաքակության ծաղրի ու արհամարհանքի առարկա դարձնել, ստնատակ անել իմ կանաչի ինքնասիրությունը անա ինչն է սարսափելին:

ՄԻՔԱՅԵԼ, (Մեկուսի) Ոչ, այսպես շարունակել չի կարելի. պետք է սրա հետ մեղմ խոսել (Բարձր) Էլիշկա, սիրելիս, դու սխալվում ես իմ մասին, հավատացնում եմ, սխալվում ես: Ճշմարիտ է, երբեմն ես մոռանում եմ, որ ընտանիքի տեր եմ, հայր եմ և ամուսին, բայց այդ մոռացումը միայն գործի համար է: Ի՞նչ է, իսկապես, իմ մեղքը: Որ դիշերները հեշ եմ տուն վերադառնում կամ երբեմն չեմ վերադառնում: Համաձայնի՞ր, սիրելիս, որ ես տղամարդ եմ և գործնական մարդ, հառաքակության անդամ: Հիշիր, քանի տեսակ զրպամունք ունեմ. միթե իրավունք չունեմ մի փոքր անփութ լինել դեպի իմ ընտանիքը: Սակայն ես քեզ սիրում եմ այնպես, ինչպես միշտ սիրել եմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Այնպես, ինչպես միշտ, այսինքն—երբեք. ասո՛ւ, այնպես չէ՞, ասո՛ւ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Մի վշտացնի ինձ, մի ստիպի, վերջապես, տասնութ տարեկան պատանու նման ամեն օր ընկնել օտներիդ և սիրո երդումներ անել: Գո՛հ եղիր իմ սրտի զգացմունքով և ոչ խոսքերով: Ասո՛ւ, երբեք վիրավորել եմ քեզ, երբեք մի կոշտ խոսք ասել եմ քեզ:

ՀԵՂԻՆԵ. Վարվիր ինձ հետ ինչպես կամենում ես, վիճիր հետո, նախատիր ամեն մի սխալիս համար, հանդիմանիր ամեն մի քայլիս համար, ուշադիր եղիր դեպի իմ ամենաչնչին վարմունքը, այդ ինձ համար ավելի լավ է և շատ, շատ հաճելի: Բայց արտաքին քաղցրության ներքո մի արհամարհիր ինձ, առերես քաղաքավարության տակ մի թաքցնի քո սրտի տգեղ զգացմունքը դեպի ինձ—այդ վատ է, վատ ու շատ վատ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Բարեսիրտ, խելացի և գեղեցիկ Էլիշկա, ես կկամենայի, որ դու միայն մի բանում համոզվես, այն է, որ ոչ ոք, ոչ ոք չի կարող խանդարել մեր երջանկությունը, որ չկա մեր մեջ մի երկրորդ անձն: Այո, կնոջ սիրտը

ընդունակ է ամեն տեսակ անմիտ կասկածներէ: Բայց խոհեմ կիւնը չպետք է պղտորի իր արյունը այդ կասկածներով: Ուրեմն, իմ խոհեմ էլիշկա, մոտեցիր ինձ, եկ հաշտվենք: Իսկ եթե իմ ասածը բաւական չէ, աղնիւ խոսք կտամ քեզ այսուհետեւ առանց քո հրամանի մի քայլ անգամ չանել:

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք, աղամարդը յուր կամքի տերը պետք է լինի: Ես քեզ վրա բռնութիւնն զործ դնելու ոչ ուժ ունեմ և ոչ ցանկութիւն:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Խեղացի կնոջ խելացի պատասխան: Ուրեմն տուր ինձ ձեռք, նայիր աչքերիս և համոզվիր, որ ես ունեմ մի ուժ, որ միշտ կարող է ինձ վրա բռնանալ: Դա իմ խիղճն է: Հաշտվենք:

ՀԵՂԻՆԵ. Թող ինձ հանգիստ, այս դրութեան մեջ ես չեմ կարող քեզ հետ հաշտվել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Եվ ոչ ներքէլ:

ՀԵՂԻՆԵ. Ներքէլ, երբ մայրս անպատուութեամբ վաճառված է այս տնից:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Թող այս սխալը ուղղելը իմ պարտքն լինի: Ես իսկույն կգնամ նրա մօտ, մօրս կողմից ներում կխնդրեմ, անպատճառ կբերեմ այստեղ ճաշի և երկու պառագիտի: Կտրուկեմ համբուրվել: Առայժմ, սիրելիս, թույլ տուր ինձ ասել, թե ինչու վերջին օրերը ես շատ անհանգիստ եմ: Ավելորդան եղբայրների բանկային գրասենյակին տված մուրհակիս ժամանակը վաղը լրանում է: Անպիտանները չեն համաձայնում նոր մուրհակ վերցնել: Ստիպված եմ վաղը հատուցանել, դուժարը մեծ է: Իսկ ես փող չունեմ, ահա իմ ընտանեկան անհոգութեան պատճառներից մեկը:

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Երանի միայն այդ լինելու (Բարձր) Ուրեմն քեզ փող է հարկավոր:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Այո:

ՀԵՂԻՆԵ. Որքան:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Հավատացիր, ամաչում եմ ասել:

ՀԵՂԻՆԵ. Դու գիտես, որ իմ ունեցածը քեզ է պատկանում, վերցրու, որքան հարկավոր է, բայց մի մոռանալ, որ

Իմ օժիտը սպառուկու վրա է, մենք կարող ենք նեղ օրերի հանդիպել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Այդ մասին հոգալը իմ պարտքս է: Ինձ հարկավոր է ութ հազար ուտրլի:

ՀԵՂԻՆԵ. Երկու ամսվա մեջ երբորդ անգամն է, որ ինձանից աղջկաի գումարներն ես վերցնում: Փուլթ չէ, վաղը կստանաս իմ բանկային արժեթղթերից:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Շնորհակալ եմ, սիրելիս, բայց եթե այժմ տայիր, կարող էի Ավգերյաններին նախադրուշացնել վաղվա համար:

ՀԵՂԻՆԵ. Սպասիր (Մեկուսի) նա ինձ չի հավատում: (Գնում է աջ դռներով):

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Մենակ) Գնաց: Ողորմելի ու խղճալի կին, որքան սիրում է ինձ և դեռ հավատում: Իոկ Խո, մեղավոր եմ միթե, որ երբեք չեմ սիրել և չեմ սիրում, սակայն միշտ ստիպված եմ կեղծել և կեղծել, քանի որ կա մի ուրիշը, քանի որ իմ գործերը վատ են գնում և օրից օր թաղվում եմ պարտքերի մեջ: (Հեղինեն վերադառնում է բաժնեթղթերը ձեռին):

ՀԵՂԻՆԵ. Ահա ուղածդ, գնա, աղատիր անունդ անպատվությունից և աշխատիր թշնամիների առաջ միշտ քո անունը բարձր պահել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Բռնում է ձեռը) Բայց նախ թող համբուրեմ իմ աղատարար ձեռը (ուզում է համբուրել, Հեղինեն թույլ չի տալիս):

ՀԵՂԻՆԵ. Փողի համար, երբեք:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ուրեմն, թույլ տուր սիրո համար համբուրել (համբուրում է): Շատպում եմ քո մոր մոտ և խնայն կրվերադառնամ: (Գնում է միջին դռներով):

ՀԵՂԻՆԵ. (Նայելով ետևից) Գնա, գնա, իմ սրտի կասկածները բնավ չեն կարող վարատել: Աստված իմ, ինչ կլինի իմ վիճակը, եթե իրավ ես միանգամայն զրկվեմ նրա սիրուց, ես, որ իմ կյանքի ամբողջ երջանկությունը միայն նրա մեջ եմ տեսնում: Բայց այն ի՞նչ ասաց Օլգան, ի՞նչ է իմ «հանցանքը»: Աստված իմ, այդ աղջկա խոսքերը մի անորոշ սարսուռ ազդեցին ինձ վրա:

2-ԲԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

(Այրի Հոռումի բնակարանը: Մի սենյակ կիսեմքոպական և կիսասիական ռնով կահավորված: Մի կողմում դիվան, բազկաքոռներ, մյուս կողմում՝ բախտ: Ձախ կողմում և մեջտեղ դռներ, աջ կողմում՝ պատուհաններ: Կարասին կիսամաշ է):

Տեսիլ Ե.

ՀՈՌՈՄ (միայնակ բախտի վրա նստած, տարված է քղբերով):

ՀՈՐՈՄ. Մեկ, երկու, երեք. չորսանոց. վեցանոց, իննանոց: Կարժիրը ուրախություն, սեղ տրամուխյուն. վեցանոցը ճանապարհ է ցույց տալիս, էլ լինի ևս դուրս դալիս, Գարեգինը եկավ, պրծավ: Այս էլ սե, էլի սե, ուրեմն էլի տրամուխյուն, սե, սե, սե: Էհ, (քարկացած շըպրտում է թղթերը) գնացեք, կտրեք, դուք մի ուրախ բան չեք ասում աղջկա համար: Ձե, է՛լ սրախ դառնությունը պահել չեմ կարող, պետք է Գարեգինին հայտնեմ... Օժ, հա շատ կցավի և, ով դիտե, լինի կանի: Տե՛ր աստված, տե՛ր աստված, մի աղջիկ ունենալ և այն էլ աղջկա տնթխա: (Ներս է մտնում միջին դռներով Զարբաբյանը):

Տեսիլ Բ.

ՀՈՐՈՄ և ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ.

ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ. (Մեկուսի) Պառավը մեռակ է, հույս կա՞ բանս հաջողի. (Բարձր) Բարի լույս քույրիկիս: Էհ, լինի կա՞ ինչ չկա, լի՞վ եք: Քանի օր է չէի տեսել, սիրտս ուղեց տեսնել: Նոր բաներ կան:

ՀՈՌՈՄ. Նստեցեք, Նոր բաներ ձեզանից պետք է լսել:
ԶԱՐԲԱՐՅԱՆ. Իհարկե, դուք աշխարհից հեռու եք: Իսկ ես, գիտեք, քույրիկ, իմ անունս մահն եկող լրագրիչ են գրել կուրում: Այո, ամենից առաջ մեր քաղաքի լուրերը ես եմ լսում: Հենց հիմա փողոցում հանդիպեցի նորին պայծառափայլություն Միխայել Եգորովիչ: Բեզմուրովին:

ՀՈՌՈՄ. Փեսայի՞ս, դուք նրա հետ ծանոթ եք:

ԶԱՐԲԱՐՅԱՆ. Ե՞ս, ոչ. բայց ինքը ինձ շատ լավ է ճանաչում: Երևակայեցեք, այն օրից դեռ ինձ վրա ծուռ աչքով է նայում:

ՀՈՌՈՄ. Ո՞ր օրից:

ԶԱՐԲԱՐՅԱՆ. Չե՞ք լսել, ինչպես երևում է, Գարեգինը չգիտե կամ չի պատմել ձեզ: Ուրեմն լսեցեք ես պատմեմ: Մի խումբ պատվավոր, շատ պատվավոր մարդիկ մի տեղ հավաքված ձեր մասին էին խոսում:

ՀՈՌՈՄ. Մե՞ր մասին:

ԶԱՐԲԱՐՅԱՆ. Այո, այսինքն ձեր և Բեզմուրյանների մասին: Մի քանիսը սկսեցին ծաղրել, որ դուք իբրև թե ուղեցել եք անպատճառ մի իշխանի ղոքանջ լինել, չգիտեմ փողով ձեր աղջկա համար իշխանություն եք ձեռք բերել: Ես լսում էի, հանկարծ համբերությանս տուպրակը դատարկվեց, է՛լ չկարողացա ինձ պահել: Գլուխս բարձրացրի, կտրծքս դուրս ցցեցի (ոտքի է կանգնում), մի ոտս առաջ դրի ու ասացի. պատվելի՛ պարոններ, դուք մեծ մարդ եք, բայց ես ձեզանից չեմ վախենում, ես ոչ ոքից չեմ վախենում, ոչ հարուստից, ոչ իշխանից:

ՀՈՌՈՄ. (Մեկուսի) է՛լի ոկսեց:

ԶԱՐԲԱՐՅԱՆ. Ոչ տերտերից, ոչ վարդապետից: Ես խոսքը մարդու ճակատին ասող մարդ եմ, եթե իմ քրոջ աղջիկը իշխանուհի է դարձել, Բեզմուրովն էլ քաղցած գիրտալուս է ազատվել: Հնալու. շատ ժամանակ չկա, որ նորին պայծառափայլության գրպանը իմ գրպանիս պես կարելի էր վարձով տալ, իսկ այժմ, պատվելի՛ պարոններ, նա սեփական կառքով այնպես է մահ գալիս, որ գրաֆ Շապչապովը նրա մոտ փնս...

ՀՈՌՈՄ. (Մեկուսի) Շապշապովին օրտեղից դատալ:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Այսպես որ տաացի, այդ պատվելի պարոնները զարմացած նայեցին երեսիտ Կարծեմ, շատ էի բարեկացել, դեմքս սարսափելի պետք է լիներ, որովհետև աստված աղատի, երբ Մարտին Մարտինիչ Ջարբարովը բարկանում է: Այժմ, իհարկե, գնացել են ու նրան պատմել իմ ասածը, քիթը վեր է քաշել:

ՀՈՌՈՄ. Բայց նա ձեզ չի ճանաչում, ինչպե՞ս կարող է նեղանալ:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Ջարբարովին Թիֆլիսում չճանաչող մարդ չկա: Նա շատ լավ գիտե, որ ես ձեզ համար եղբոր տեղ եմ բռնում և պատրաստ եմ Հեղինեի համար զլուխ տալ: Ձե, ես պետք է լռե՛մ, որ նա իմ քրոջ աղջկա փողերը փչացնի թղթախաղում, սիրուհիների վրա և նրա ծնողներին, իմ հարազատ աղջականներին ծաղրի՞: Ատանդի,¹ Ջարբարովը այն մարդկանցից չէ:

ՀՈՌՈՄ. Թղթախաղում ու սիրուհիների վրա տաացիք:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Հապա, խեղճ կնիկ, կլուրում, բուլվարում, փողոցներում, տներում, օրտեղ ասեք նրա մասին են խոսում:

ՀՈՌՈՄ. Եվ աղջկանս բամբասում:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Բամբասում են, այո, ես խոսքը ճակատին կասեմ:

ՀՈՌՈՄ. Լավ, բավական է, հատկացա:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Էէ՛, ինձանից նեղացա՞ք:

ՀՈՌՈՄ. Ընդհակառակը, չնորհակալ եմ, որ մեզ պաշտպանում եք:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Օօ՛, զլուխ կտամ աղջականիս համար: Է՛հ, շատ նստեցի, մի տեղ ինձ համար պաշտոն է բացվում, պետք է զնամ տեղեկանամ: Յտեսուեթյուն: Հա, միտս եկավ, քույրիկ, մոտդ փող կա:

ՀՈՌՈՄ. Ինչքան:

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. Քսան, երեսուն կամ քառասուն մանեթ:

ՀՈՌՈՄ. Սպասեցեք տեսնեմ: (Մոտենում է սեղանին և արկղիկը բանալով մի կապ թղթադրամ է հանում)

ՋԱՐԲԱՐՅԱՆ. (Մեկուսի) Շատ ունի, տիսո՞ս ավելի չուղեցի:

¹ Սպասեցեք (ֆր.)։ Մ, Խ.

ՀՈՌՈՄ. Առեք, բայց այսուհետև կդիմեք Գարեգինին, նրան է պատկանում իր հօր կարողությունը:

ՋԱՐԲԱՅԱՆ. Եթե նեղանում եք, չեմ վերցնի, համեցե՛ք, կը դնամ ուրիշից կվերցնեմ:

ՀՈՌՈՄ. Ոչ, այդ մաքուր Հասացի:

ՋԱՐԲԱՅԱՆ. Արեւս վկա, վերցրե՛ք, ես խոսքը մարդու ճակատին ասող եմ: Դուք կարծում եք՝ ողորմություն եմ խնդրում: Ահա, (հանում է ծոցից մի փոքրիկ մատյան) բոլորը մեկ-մեկ գրված է, տեսե՛ք. ձախ երեսում պարտքերս են, իսկ աջ երեսում՝ ստանալիքս, այս մեկը բավական մաքուր է, ես մաքրություն սիրող մարդ եմ: Ետ վերցրե՛ք, եթե ձեզ հարկավոր է:

ՀՈՌՈՄ. Լավ, դրեք զրպանդ:

ՋԱՐԲԱՅԱՆ. (Փողը դնելով գրպանը) Աստված մեր բարեկամությունը հաստատ պահի: (Գնում է միջին դռներով):

ՀՈՌՈՄ. (Մեկուսի) Հեղինեի դրությունը աչքիցս դցել է տուն, տեղ, հարստություն: Երբ ամուսինս աղքատ էր, ոչ ոք չէր ուզում մեղ ճանաչել, հարստացավ լի՛ք չէ, մորս եղբոր կնոջ ազգականը եկավ հարազատ եղբայրս դարձավ: (Գալիս է Գարեգինը) Դու ես, որդի, ինչո՞ւ այդպես տխուր ես:

Տեսիլ Գ.

ՀՈՌՈՄ և ԳԱՐԵԳԻՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ. Որովհետեւ քո վարմունքը ինձ Հափից դուրս վրդովեցնում ես իմ քրոջ դրությունը:

ՀՈՌՈՄ. (Մեկուսի) Երեւի, մի բան լսել է: (Բարձր) Թաքցնելու ոչինչ չկա, քույրդ ապրում է, ինչպես միշտ ապրել է:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այսինքն դժբախտ: Իսկ դու հավատացնում էիր, որ նա երջանիկ է: Ես շատ լավ գիտեի, որ դու խաբում ես ինձ: Արդեն Հեղինեի դեմքից ու խուլ հառաչանքներից դու շահում էիր, որ մի բան կա: Եվ ահա այդ բանը,

որ քեզանից կամ իրանից պիտի լսելի, այսօր լսում եմ
ուրիշներից:

ՀՈՌՈՄ. Սուտ են ասում ուրիշները: Մի հավատա նրանց ասածներին, ամենքը նախանձից են խոսում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո, և իմ ընկերները: Այսպես թե այնպես, ես պետք է բոլորը իմանամ: Դու հասացիր, Հեղինեն ինքը կպատմի, նա ինձանից զաղտնիք չի պահի, սրովհետեւ գիտե որքան եմ սիրում նրան: Իսկ եթե նա իմ լսածը հաստատի, այն ժամանակ պետք է նրա ամուսնուց բացատրություն պահանջել:

ՀՈՌՈՄ. Նա կարող է քեզ ասել, որ չխառնվես իր ընտանեկան գործերին, (մեկուսի) ինչպես ինձ ասաց:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Թող ասի, ինչ ուզում է, ես իմ քրոջը անսլաշտպան թողնել չեմ կարող:

ՀՈՌՈՄ. Ուրեմն դու ուզում ես խռովություն դրել մեր մեջ: Գարեգին, դու տաքարյուն ես, վախենում եմ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Անհոգ կաց. դեպքը պահանջելիս ընդունակ եմ ինձ զսպել Իսկույն դնում եմ Հեղինեի մոտ:

ՀՈՌՈՄ. Կաց. կառքի ձայն լսեցի, տեսնենք ո՞վ է: (Մոտենում է պատուհանին և նայում դեպի փողոց) Հեղինեն է, էլի ի՞նչ է պատահել, ասոված: Նա դունատված է, դողդողալով է ցած իջնում կառքից: (Շտապում է դեպի միջին դռները):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Թե նա պետք է տարաբախտ լիներ այն մարդու հետ, ես այդ վաղուց գիտեի և դուշակում էի ամուսնությունից առաջ: (Ներս է մտնում Հեղինեն տխուր, շնչասպառ: Հոռոմը վախեցած նայում է նրա երեսին: Հեղինեն, տեսնելով եղբորը, ճիգ է անում ժպտալու):

Տեսիլ Դ.

ՆՐԱՆՔ և ՀԵՂԻՆԵ

ՀՈՌՈՄ. Աղջիկս, ի՞նչ է պատահել, որ այդպես...

ՀԵՂԻՆԵ. Ոչինչ, եկել եմ ձեզ այցելելու:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Բայց դու դունատ ես, հաղիվ կարողանում ես ոտքի վրա կանգնել: Ասա, ի՞նչ է պատահել, Դու լռում ես,

չէս ուղղում իմ մօտ բաց անել քո վիշտը: Բավական է,
Հեղինե, որքան թաքցրիր, ես այժմ գիտեմ քո դրու-
թյունը, իսկույն ուղղում էի քեզ մօտ դալ: Ա՜հ, դու
հառաչանքդ անգամ զսպում հո:

Հեղինե. (Խեղդված ձայնով) Դարեգին, ես դժբախտ եմ: (Ու-
ժասպառ նստում է բազկաթոռի վրա և երեսը ձեռների
մեջ թաքցնելով, աշխատում է զսպել հեծկտանքը):

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դու չափազանց հուզված ես Նախ և առաջ քեզ
հարկավոր է հանգստություն, ես իսկույն իմ սենյակից
մի թեթև դեղ կբերեմ: (Ուղղում է զնալ):

Հեղինե. Ոչ. մի դնա, անցավ, այժմ հանգիստ եմ, թույլ տուր
միայն, որ շունչս ժողովեմ... ես կարող եմ խոսել, թո-
ղեք, որ խոսեմ: Մի ամբողջ օր է լուռ եմ, սիրտս ետում
է ու բորբոքում: Օ՛հ, վատ է, վատ է իմ դրությունը: Նա
ինձ խաբում է: Նա իմ հավատարմությունը, իմ սերը,
իմ անձնավիրությունը զոհում է ուրիշներին: Ոչ. այլևս
չեմ կարող դիմանալ այս ամոթալի վիճակին: Դա իմ
ուժերից վեր է: Միրել և այնպես ատվել, հավատալ և
այնպես մոլորվել, արհամարհվել, ոտնատակ լինել, ծաղ-
րի ու ծիծաղի առարկա դառնալ—անտանելի է: Կար-
ծես, խելագարվում եմ, ուղեղս մթնում է և պղտոր-
վում: Մայր, եղբայր, օգնեցեք ինձ, ավեր մի խոր-
հուրդ ձեր թշվառ Հեղինեին: (Հեծկտում է):

ՀՈՌՈՄ. Խուլանա ու կուրանա քո մայրը (ուղղում է փաթաթ-
վել Հեղինեի պարանոցին):

ԳԱՐԵԳԻՆ. Համբերիր, մի ավելացնի նրա հուզմունքը: Թող
սրտի դառնությունը արտահայտի և հանգստանա:

Հեղինե. Հանգստանամ, երբեք, երբեք իմ սիրտը չի հանգըս-
տանա: Արյունս մրրկում է, աչքերս մթնում են, երբ
հիշում եմ այն բոլորը, ինչ որ անցել է և անցնում է
իմ գլխով: Ա՜հ, կարգն այս նամակը (տալիս է Գարե-
գինին բացած ծրարով մի նամակ):

ԳԱՐԵԳԻՆ. Անստորագիր նամակ, ինչ են գրում. «Տիկին, ան-
կեղծ սրտով խղճում եմ ձեզ: Այն բոլորին, երբ այս
նամակը կանցնի ձեր ձեռքը, ձեր ընտանեկան պա-

տիւր ապականւում է ձեր ամուսնու ձեռքով... Ոչ, բաւա-
կան է. այս տեսակ ստոր գրվածք ես կարգաւ չեմ կա-
րող:

ՀԵՂԻՆԵ. Շարունակիր, եթե ուզում ես բոլորը իմանալ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Շարունակում է) «Այո, ձեր ամուսնու մեջ մեռել
է ամօթի դգացումը: Բայց դուք դեռ սիրում եք նրան
և հավատում, միթե ձեր անձնասիրությունը չի բողո-
քում այս անարգանքի դեմ, միթե ձեր մեջ չկո՞ւ վրեժ-
խնդրության ոգի: Գրում է ձեզ այս նամակը ձեր ա-
մուսնու վատության զոհերից մեկը, բայց խնդրում է
հավատալ նրա խոսքին: Իսկ եթե կասկածեք, կարող եք
ստուգել... Եհն ձեզ ճանապարհը...» Այստեղ գրված է մի
բնակարանի հասցե և մի աղգանուն: Եւ դու, Հեղինե,
ուշադրությո՞ւն ես դարձնում այս տեսակ անամօթ
գրությունների վրա: Դա մի թշնամու դործ է, ուրիշ
ոչինչ...»

ՀԵՂԻՆԵ. Այդպես էի մտածում և ես, բայց երեկվա փաստը իմ
կասկածը փարատեց:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Փնտրե՛ք, ուրեմն դու...

ՀԵՂԻՆԵ. Այո, չկարողացա ինձ զսպել, Ո՛հ, ամօթը խեղդում է
ինձ, երբ հիշում եմ իմ արածը: Երբեք, երբեք չէի կար-
ծում, որ խանդը այնչափ կարող է հաղթել բանակա-
նությանս: Խանդը, ոչ, այդ խանդ չէր, այլ ավելի դո-
ւրեղ՝ մի դգացում: Նա ճաշից հետո տնից դուրս գալով,
խոստացաւ շուտով վերադառնալ. պետք է միասին
թատրոն դնայինք: Նա ուշացաւ, և դարձյալ չար
դգացումը գրգռվեց իմ մեջ: Այդ վայրկյանին աղախինս
բերեց այս նամակը և առաց, թե մի անհայտ պատա-
նու ձեռքով է ստացվել: Կարդացի և խելքս պղտորվեց:
Աշխատեցի ինձ համոզել, որ այդ մի զրպարանություն
է: Բայց ոչ, ես ինձ խաբել չէի կարողանում: Վերջա-
պես, հանկարծ ինձ տիրեց վճռականության ոգին: Սկես-
բիս հայտնեցի, թե ձեզ մոտ եմ գալիս: Դուրս եկա
միայնակ, դողալով, երեսո թանձր քողով ծածկած: Նըս-
տեցի առաջին պատահած կառքը: Սառն քրտինքը պա-
տել էր ինձ ոտից մինչև գլուխ: Մութ էր, սակայն

ինձ թվում էր, որ բոլոր անկյուններից ինձ վրա են նայում, որ ինձ ծաղրում են, որ իմ կառքի ետևից լրտեսում են: Ես սարսափում էի իմ արածից, սակայն անհաղթելի ուժը մղում էր ինձ, դեպի առաջ: Գնահ, շրջընջում էր ինձ մի ներքին ձայն, գնահ, այնտեղ ապականում են քո անարատ անունը, սրբապղծում են քո ընտանեկան մաքրությունը, գնահ, անձամբ համոզվիր և ճանաչիր նրան: Ես հասա այնտեղ: Բարեբախտաբար, դա մի խուլ փողոց էր, մարդ չէր երևում: Ես քաշեցի դռան դանդակը: Դուրս եկավ մի աղախին: Հարցրի այն աղագնունը, որ գրված է այդ նամակի մեջ: Աղախինը շփոթված նայեց ինձ: Նա երեսո տեսնել չէր կարող, բայց ես երկյուղից և ամոթից ձայնս անդամ փոխել էի: Հետո հայտնեց, թե հրամայված է ոչ ոքի չընդունել: Ես բռնություն բարձրացա մինչև սանդուղքի ծայրը, հասա սենյակի դռան: Նույն վայրկյանին ներսից ահանջիս հասավ նրա ուրտիս և բարձրաձայն ծիծաղը և մի սուր կանացի քրքիջ: Ասեղի պես այդ ձայնը ցցվեց սրտիս խորքը: Ուժասպառ, ստորացած, ամոթից ջախջախված ես դուրս եկա... Նայիր, մայրիկ նայիր, առամներիս տեղը ինչպես դրոշմվել է շրթունքիս վրա: Ես ուզում էի զսպել իմ նախատինքը և դառն արցունքը:

ՀՈՌՈՄ. Տե՛ր, դու ինձ ուժ տուր:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Անբարոյական մարդ, ահա թե մինչև ու՛ր ես հասցրել քո վատությունը:

ՀԵՂԻՆԵ. Տուն վերադարձա գրեթե անդգայացած: Փակվեցի սենյակում, ոչ ոքի երեսը չէի ուզում տեսնել: Ամբողջ դիշերը խեղադարի պես պտտվում էի: Ինձ սթափեցրեց եկեղեցու առավոտյան զանգակի ձայնը: Նայեցի պատահանից դեպի դուրս. արշալույսը հաղիվ բացվել էր: Այդ վայրկյանին հիշեցի իմ անմեղ զավակին, անցա մյուս սենյակը, չոքեցի նրա անկողնի մոտ և արցունքն ու աղոթքը ինձ կրկին կենդանություն ուժ պարգևեցին:

ՀՈՌՈՄ. Անհձք նրան, անհձք նրան, ճվ աստված:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Եվ դու ոչինչ բացատրություն չպահանջեցիր նը-
բանից:

ՀԵՂԻՆԵ. Պահանջեցի, երկու ժամ սրանից քուսջ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ի՞նչ ասաց:

ՀԵՂԻՆԵ. Սկզբում մերժեց, ապա երբ չկարողացաւ հերքել,
սկսեց արդարացնել իրան... Բայց բավական է, այլևս
ուժ չունեմ շարունակելու (Նորից հեկեկում է):

ՀՈՌՈՄ. Հեղինե, աղջիկս! (Փաթաթվում են միմյանց պարա-
նոցին):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մի փոքր լռելուց հետո) Նա տանն է այժմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Տանն է, ի՞նչ ես կամենում անել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Կամենում եմ նրա հետ խոսել երես առ երես:

ՀԵՂԻՆԵ. Այդ անկարելի է. դու չպիտի անես և իրավունք չու-
նես անելու: Դու միայն ինձ հետ կարող ես խոսել, տուր
ինձ քո խորհուրդը, և ես կհետևեմ նրան:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այս, խնդիրը ծանրակշիռ է, վրդովվելով և տաքա-
նալով չի կարելի լուծել: Պետք է դորձել մտածելով:
(Լռում է, հետո). Հեղինե, դու դեռ սիրում ես նրան:

ՀԵՂԻՆԵ. Ինչո՞ւ համար ես այդ հարցը տալիս:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Որպեսզի կարողանամ իմ կարծիքը հայտնել:

ՀԵՂԻՆԵ. Զգիտեմ, և ինչպես կարող եմ այժմ պատասխանա-
տու լինել իմ զգացմանց մասին: Գիտեմ միայն, որ
մինչև երեկվա զեպքը լիմ վշտերի գլխավոր պատճառը
միմիայն սիրո լսանդն է կղել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իսկ այժմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Այժմ տեսա իմ խարված և անարգված լինելը: Այժմ
ինձ տանջում է պատվասիրության զգացումը: Եթե մի-
այն նա չսիրեր ինձ, այն ժամանակ ես կարող էի կրել
իմ վիշտը, բայց նա ինձ ստորացնում է... ահա իմ
կսկիծը...

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ես հասկանում եմ. կկամենայիր ուրեմն պաշտպա-
նել քո պատիվը:

ՀԵՂԻՆԵ. Ո՞ւմ դեմ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Քո ամուսնու, որ ոտնատակ է անում նրան:

ՀԵՂԻՆԵ. Կկամենայի, բայց ի՞նչպես:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Լսիր, սիրելիս: Ես վաղուց զուշակում էի, որ դու

այդ մարդու հետ բախտավոր լինել չես կարող: Հիշում ես իմ բացարձակ կասկածները, երբ դու դեռ հարսնացու էիր և այնպես հափշտակված նրանով: Զգուշ կաց, ասում էի, այդ մարդը ընտանեկան կյանքի համար չէ ստեղծված: Նա քո շրջանի մարդ չէ, կրկնում էի, նա ամուսնանում է միմիայն փողի համար: Հիշում ես: Հեղինե, Հանդիմանիր ինձ, անիծիր, ես արժանի եմ, որովհետև ես նրան սիրում էի ե...

ԳԱՐԵԳԻՆ. Եվ սիրում ես... Այո, բայց հանդիմանալու համար չեմ ասում այդ: Անցյալը վերադարձնել չի կարելի, պետք է մտածել ապագայի մասին: Ուրեմն սառնասիրտ հղի մի բողբ և լսիր ինձ: Դու ամուսինը այն մարդկանցից է, որոնց բարոյական սկզբունքները կյանքի վերաբերմամբ շատ խախտում են: Այդ տեսակ մարդիկ իրանց գոյությունը ընթացքում մի նպատակ ունեն միայն—ապրել զվարճանալու համար և զվարճանալ ապրելու համար: Կյանքի քաղցրությունը նրանք ընդունում են իրենց արտաքին դժայարանքների գոհացում տալու մեջ: Նրանց ներքին ամայի աշխարհում հոգեկան բարձր զվարճությունների պահանջ չկա: Ուղղել այդ մարդկանց անհնարին է, որովհետև վարակված մարմնի մի անդամը բուժել չի կարելի առանց ամբողջություն: Եթե դու հույս ունես, որ քո ամուսինը երբեք կիրադորների քո ցնորքը ընտանեկան խաղաղ ու երջանիկ կյանքի մասին—չարաչար սխալվում ես: Ուրեմն պետք է դիմել ուրիշ միջոցի: Այդ միջոցը միայն մեկն է: Դու հասկանում ես իմ միտքը:

Հեղինե. Ոչ, դու ինձ սարսափեցնում ես քո խոսքերով:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դու պետք է նրանից բաժանվես:

Հեղինե. Բաժանվել, բաժանվել նրանից... Երբ...

ՀՈՌՈՄ. Բաժանվել, ումից, մարդուց, որդի, այդ ինչ ես ասում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո, բաժանվել և մշտապես:

Հեղինե. Օօ, Գարեգին, դու անգուցե ես, դու սիրտ չունես, դու ինձ չես խնայում, միթե ուրիշ խորհուրդ չես կարող տալ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Որ այդպես է, ուրեմն, դու սիրում ես նրան:

ՀԵՂԻՆԵ. Ոհ, մի ասի այդ բանը, մի ասի:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո, դուցե ես շատ խիստ եմ վարվում քո սրտի փափուկ զգացման հետ: Բայց ինձ համար ավելի թանկ է քո սլափվելը, անուշը, վերջապես, քո կյանքը: Ասած ուղղակի, իմ առաջարկությունը քեզ վախեցնում է, այնպես չէ՞:

ՀԵՂԻՆԵ. Ոչ... այո... չգիտեմ... բաժանվել, իսկ զավակա...

ԳԱՐԵԳԻՆ. Նա քեզ կպատկանի, որովհետև անմեղությունը քո կողմն է, իսկ հանցանքը նրա կողմը: Մենք կապալցուցենք ճշմարտությունը:

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ինչո՞ւ:

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք նա չի կամենա այդ պայմանով բաժանվել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Որովհետև տակավին չի վատնել քո օժիտի մնացորդը, այդպես չէ՞: Շարտիր երեսին, նրան այդ է հարկավոր և ոչ դու կամ քո զավակը: Հարուստ դնացե՛ք ես, մերկ վերադարձիր:

ՀՈՌՈՄ. Մերկ, տե՛ր աստված, ճշմարտություն, իր հոր առջև, դա խայտառկություն կլինի, ես չեմ կարող դիմանալ, ամոթից կմեռնեմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Լսե՛մ ես, Գարեգին, ահա ամենադժվար պայմաններից մեկը: Ոչ, այդ անկարելի է, անկարելի է: Հասարակությունը ինձ միայն կդատապարտի, իսկ նրան կարգաբանի: Ես որքան իմ մասին եմ մտածում, այնքան և այս ծեր կնոջ մասին:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ուրեմն վախեցիր հասարակությունից և շարունակիր այդ թշվառ կյանքը: Ոչ, Հեղինե, ես չեմ սխալվում, դու քո ամուսնուն սիրում ես:

ՀԵՂԻՆԵ. Մի մորմոքի իմ սիրտը, եթե մի կաթիլ դուրս գալի ինձ:

ՀՈՌՈՄ. Կառքի ձայն, չլինի՞ թե նա է:

ՀԵՂԻՆԵ. Անշուշտ նա է, սիրտս տրոփում է:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մոտենալով պատուհանին) Այո, նա է:

ՀԵՂԻՆԵ. Ինչո՞ւ համար է գալիս, ես չեմ կարող նրա երեսը տեսնել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դու գնա մյուս սենյակը, ես կընդունեմ: Մայրիկ,
դու էլ գնա:

ՀՈՌՈՄ. Որդի, դույնդ փոխվեց, աչքերդ վառվեցին, ես վախե-
նում եմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Գարեգին, թող մնամ այստեղ, դու չես կարող քեզ
զսպել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Գնացեք, խնդրում եմ, ես կաշխատեմ պաղարյուն
լինել: (Հեղինեն քայլերը ուղղում է դեպի ծախ կողմի
դռները: Այդ միջոցին միջին դռների մեջ երևում է
Միքայելը):

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Առաջ դիմելով) Հեղինե, (Հեղինեն ձեռով քացա-
սական նշան է անում և անցնում մյուս սենյակ):

ՏԵՍԻՍ Դ.

ԳԱՐԵԳԻՆ և ՄԻՔԱՅԵԼ.

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ի՞նչ է նշանակում այդ: Խնդրեմ, կանչեք այստեղ
իմ կնոջը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Նա չի կարող գալ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ինչո՞ւ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ուրովհետև չի կամենում:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Պատճառը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Պատճառը ձեզ է հայտնի:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ես ոչինչ չգիտեմ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դուք ամեն բան գիտեք, և ամեն բան անում եք:
Որպեսզի թշվառացնեք մի կնոջ, որ նվիրել է ձեզ յուր
սերը, անձը և պատիվը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Գեղեցիկ ընդունելություն, արժանի համալսարա-
նական կրթություն ստացած մի երիտասարդի: Ես գա-
լիս եմ իմ ամուսնու հետ հաշտվելու, իմ առաջ դուրս
է գալիս մի երրորդ անձն ու ինձ վերավորական հան-
դիմանություն անում: Ասացեք, ի՞նչ իրավունքով:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այն իրավունքով, որ տալիս է ինձ, ձեր ամուսնու
եղբորը, նրա տարաբախտ կյանքը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Պարոն:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Մի խորխտանաք. ձեր առաջ կանգնած է մի չափա-
հաս մարդ, որ պատրաստ է իր անձը դռնել յուր միակ
քրոջ պատիվը և կյանքը փրկելու համար: (Մեկուսի)
Աստված իմ, ես խոստացա սառնարյուն լինել, բայց
չեմ կարողանում):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ուրեմն դուք ինձ սպառնալի՞ք եք կարդում: Իդուր,
ես նրանցից չեմ վախենում: Բարեհաճեցեք կանչել այս-
տեղ Հեղինեին:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ասացի, որ նա չի կարող գալ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Նա պետք է իսկույն տուն վերադառնա: Ես նրա
ամուսինն եմ, այդպես եմ պահանջում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իրավունք ունեք, որովհետեւ դուք դեռ չեք տվել
նրա պատվին ձեր վերջին հարվածը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Բավական է, պարոն, որքան երեսիս շարտեցիք այդ
պատիվ պսած բառը: Մի մոռանաք, որ տալով ձեր քը-
րոջը իշխանուհու կոչումը, ես ոչ միայն նրա մեջ պատ-
վի զգացումը ավելի բարձրացրել եմ, այլ և ձեր ամ-
բողջ ընտանիքի անունը անհայտությունից դուրս բե-
րելով օրինավոր մարդկանց շրջանն եմ մտցրել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Սակայն այն պայմանով, որ նույն այդ շրջանում
մեր անհայտ եղած անունը ցեխի հետ հավասարեք:
Այո, դուք շատ վեհանձն եք եղել, այդ ցույց է տալիս
ձեր վարմունքը: Հավատացեք, պարոն, ես կգերադասեի
իմ քրոջը տեսնել երեսի քրտինքով յուր օրվա պարենը
վաստակող մի համեստ մարդու կին, քան թե անդամ
մի գերդաստանի, որ, բացի դատարկ իշխանական ցիտ-
ղոսից, ոչինչ չի պարունակում:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ցավում եմ միայն, որ ուշ եք ծնվել: Երեսի քը-
րոջով հաց աշխատելու գաղափարը կարող էր պիտա-
նի լինել ձեր հանգուցյալ հորը: Այն մարդուն, որ միշտ
ծարավ է եղել խեղճերի քրտինքին: Շարունակե՛մ ար-
դյոք:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Հայր իմ, ահա քո արարքի վարձը, ես
գինաթափ եմ լինում նույնիսկ այդ մարդու առաջ:
(Բարձր) Մի շոշափեք իմ հոր գերեզմանը: Նա ինքն է

միայն պատասխանատու յուր կյանքի համար: Ասացեք,
ի՞նչ եք կամենում:

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Մեկուսի) Նա շփոթվեց, այժմ պետք է ուրիշ կերպ
խոսել, (Գարեգինին) կամենում եմ փախաւել նրա կա-
կածը իմ մասին և խնդրել, որ հաշտվի ինձ հետ: Թող-
նենք ապարդյուն վեճը, լինենք սառն ու խոհեմ, ինչ-
պես վայել է կրթված մարդկանց: Ի՞նչ է ձեր մտադրու-
թյունը. արդյոք մեր ընտանեկան թեթև տհաճու-
թյունները հասարակաց բամբասանքի նյութ դարձնել:
Հավատացեք, այդ վատ բան է: Ես չեմ պնդում, որ
բոլորովին անմեղ եմ: Հեղինեի առաջ: Բայց իմ թեթև
սխալները բնավ մարդկանց սովորական մոլորություն-
նից դեն չեն անցել: Ուրեմն ինչո՞ւ գործը այդպես փը-
քել և մեծացնել, ինչո՞ւ փոխանակ մեզ հաշտեցնելու,
ավելի սաստկացնում եք խռովությունը: Գարեգին, խո-
հեմ եղեք, ձեր քույրը մայր է, եթե դուք հերքեք նրա
ամուսնական սերը, չեք կարող երաշխավոր լինել նրա
մայրական սիրտ մասին:

ՊԱՐԵԴԻՆ. Օօ՛, դուք, ինչպե՜տ երեւում է, շատ լավ եք ուսում-
նասիրել կանանց սրտի զգայուն լարերը: Այո՛, իմ քը-
րոջ սրտի մասին ունեցած կասկածս է միայն, որ կաշ-
կանդում է իմ լեզուն, ապա թե ոչ գիտեի, թե ինչ է
հարկավոր ձեզ պատասխանել: Ես կկանչեմ Հեղինեին
այստեղ, սակայն ձեր հաշտության միջնորդը դառնալ
չեմ կարող: (Գնում է ծախ դռներով):

Տեսիլ Ե.

ՄԻՔԱՅԵԼ (միայնակ).

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ո՛հ, լեզու, դու գորավոր գենք ես ճարպիկ մարդու
ձեռքում: Խելոք է նա, որ ընդունակ է քեզ ժամանա-
կին համությամբ դործածել: Այլևս կասկած չունեմ, որ
հաշտությունը կկայանա: Հեղինեին համոզվելը դժվար
չէ, նա ինձ սիրում է, ես այդ բանին համոզված եմ

մինչև գերեզման: Իսկ ես առանց նրան կորած եմ: Գործերս ձախ են գնում. միակ հույսս Բաքվի ընկերության մեջ ունեցած բաժինն էր: Եվ մինչև այժմ ընկերությունը ինձանից միայն փող է պահանջում նախթային հանքերի համար: Ինձ փող է հարկավոր, փող դործի համար, փող ապրելու և զվարճանալու համար: Իսկ նա դեռ բավական գումար ունի: Ամուսնություն, ընտանեկան կյանք, ահա նրա պտուղները: Օհ, տաղա-կալի է և անտանելի: (Ներս է մտնում Հեղինեն, նրա ետևից Հոռոմը և ասլա Գարեգինը: Վերջինը կանգնում է հեռու և դիտում):

Տեսիլ Զ.

ՄԻՔԱՅԵԼ, ՀԵՂԻՆԵ, ՀՈՌՈՄ և ԳԱՐԵԳԻՆ:

ՀԵՂԻՆԵ. Ի՞նչ եք կամենում:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Հեղինե, մեղավոր եմ, զգում եմ և զղջում: Բարե-սիրտ եղիր, մոռացիր, ներիր:

ՀԵՂԻՆԵ. Այդ խոսքերը ասելու համար կարիք չկար այստեղ գալու, դուք այն հարյուր անգամ կրկնել եք: Օհ, որքան ձանձրալի է, դառն և ամոթալի այդ կատակը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Երբեք, երբեք այսպես զղջացած չեմ: Տես, որքան ստորանում եմ եղբորդ և մորդ առաջ, ներիր մի անգամ ևս, և այդ թող լինի վերջինը:

ՀԵՂԻՆԵ. Վերջինը: Ոչ, այլևս իմ մեջ հավատ չէ մնացել դեպի քեզ: Ընկալ ձեր դիմակը, տեսա ձեր խկակախ պատկերը, և ես չգիտեմ ինչո՞վ բացատրեմ, որ դեռ կարողանում եմ նայել ձեր երեսին:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Հեղինե, խնայիր, եթե ոչ ինձ, դո՞նե մեր անմեղ զավակին: Նա միայնակ է, նա լալիս է, նա մայրիկ է աղաղակում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Որքան ճարպիկ է:

ՀԵՂԻՆԵ. Մի հիշեք նրա անունը, դուք վիրավորում եք նրա

անմեղութիւնը: Բաւական է, հեռացեք և մի թույլ տաք ինձ ամսթից տանջվիլ իմ մօր և եղբոր առաջ: Նրանք մի կաթիլ անգամ մեղք չունեն իմ դառն սխալի մեջ: Դժոն, այո, որովհետև ձեր մեջ էի երևակայում գտնել իմ ամբողջ գոյութիւնն նպատակը, ձեզանով և միմիայն ձեզանով էի կամենում վայելել կյանքի բարիքը և չարիքը, ձեզանից հեռու չէր անցնում իմ դադաւարը: Իսկ դուք ինձ խաբեցիք, օօ, դուք չգիտեք ինչ ասել է ինձ նման մի կնոջ խաբւած լինելը, մի կնոջ, որ ընտանեկան կյանքից դուրս ուրիշ աշխարհ չուներ և չէր ուզում ունենալ, որովհետև նա սիրում էր անհուն սիրով իր ամուսնուն:

ՄԻՔԱՅԵԼ, Հարվածիւր ինձ, նախատիւր, անարգիւր, բայց ես այստեղից չեմ հեռանա առանց քեզ: Ուրեմն, ահա իմ ձեռքը, որ մեկնում եմ քեզ անկեղծ սրտով, տուր ինձ քոնը, ու մենք կհաշտվենք:

ՀՈՌՈՄ, Հաշտվիւր, որդի, հաշտվիւր, նա շատ խեղճացել է:

ԳԱՐԵԳՐԻՆ, (Մեկուսի) Խեղճ և միամիտ մայր...

ՄԻՔԱՅԵԼ, Խնդրեցեք, մայրիկ, աղաչում եմ: Հավատացեք, ես Հեղինէին շատ եմ սիրում, շատ (Միջին դռներից մանում են Մարիամը և Օլգան):

ՅԵՍԻ Է.

ՆՐԱՆՔ, ՄԱՐԻԱՄ և ՕԼԳԱ.

ՄԱՐԻԱՄ, Ուր է, ինչ պատահեց: Ախ, այստեղ եք: Օլգա քիչ էր մնում ուշաթափվի երկյուղից: Այդ ինչ է եղել, Հեղինէ, ինչ՞եւ դու այդպես դեղնած ես:

ՄԻՔԱՅԵԼ, Ես նրան վերալուրել եմ, ես նրա առաջ մեղաւոր եմ, խնդրեցեք բոլորդ, որ ների:

ՄԱՐԻԱՄ, Գիտեմ, ձեր մեջ առաւոտյան վեճ է պատահել: Բայց արժիւր դրա համար աղմուկ բարձրացնել, Հեղինէն, այնպես վազել է այստեղ և մեղ էլ վախեցրել: Ախ, Օլգա, հանգստացա՛ր թե չէ:

ՕԼԳԱ. Դատարկ բանի համար իզուր եկանք այստեղ: Դնանք մայրիկ, Միխայելը յուր կնոջ հետ կգա տուն:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Հեղինեին) Տեսնո՞ւմ ես, այդ բոլորը քո օժիտի համար է: Վճոխ, ուրեմն:

ՀՈՌՈՄ. Հաշտվիր, որդի, ամենքը խնդրում են:

ՕԼԳԱ. (Մեկուսի) Ե՞ս, խնդրեմ նրանից. օօ, կաց, անխոս օձ, իմ եղբոր աչքերը վերջը կրացվին:

ՄԱՐԻԱՄ. Տե՛ր ասոված, երևի այդ էլ իմ բախտից է: Մենք մեծ պատրաստություն ենք տեսնում ամսույս քսանուհնգի համար, Օլգայի ծննդյան օրն է, երեկույթ ունենք, իսկ դրանք կուլում են: Հեղինե, խելքի եկ, անս, մենք մեր ոտով եկել ենք քո հտից:

ՀԵՂԻՆԵ. (Եղբորը, առանձին) Ես ամօթից տատանվում եմ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Առանձին) Լսիր քո սրտի ձայնին, ես դուք հուշում:

ՀՈՌՈՄ. Ներքի, որդի:

ՕԼԳԱ. (Մեկուսի) Փքվիր, փքվիր, Սուլիկյանը, երևի, քեզ խրախուժում է:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ես սպասում եմ իմ դատավճռին:

ՀՈՌՈՄ. Ա՛խ, աղջիկս, չեմ կարողանում արտասուքս պահել, հաշտվիր: (Լալիս է):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Գոնե խնայիր քո մոր արցունքը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Ուրբան ցավալի է վկա լինել այս տեսարանին:

ՀԵՂԻՆԵ. Մայր իմ, մայր իմ, մի լար, ես պատրաստ եմ կատարել քո կամքը. թող միայն ես տանջվեմ: (Գլուխը դնում է մոր ուսին):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Դժբախտ քույր, դու դեռ սիրում ես այդ անարգ մարդուն, և շատ ես սիրում:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Ւ Յ Ր

Յ. Բ Դ Գ ՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

(Մի հանդիսավոր կահավորված սենյակի բեգմուրյանների տանը՝
Բեմի խորքի դռները բաց են, երևում է շքեղ լուսավորված և
զարդարուն դահլիճը: Այնտեղ անցուդարձ են անում մալիս ծա-
ռաներ, ապա հյուրեր են երևում: Երեկոյթ է):

Տեսիլ Ա.

ՕԼԳԱ, հետո՝ ԱՆՅՈՒՏԱ:

ՕԼԳԱ. (Դուրս գալով ծախ դռներից, շքեղ հագնված) Անյո՛ւ-
տա, Անյո՛ւտա, ախ, անպիտաններ, Շուտով հյուրերը
կհավաքվեն, իսկ ևս դեռ պատրաստ չեմ: Անյո՛ւտա...
խլացել է, ի՞նչ է: (Ներս է մտնում միջին դռներից):

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ի՞նչ եք հրամայում, օրիորդ:

ՕԼԳԱ. Դարձյա՛լ օրիորդ: Ում հարկավոր է իշխանուհի կոչել,
մոռանում եք, իսկ մի ոչինչ մարդու աղջկա առաջ
ամեն անգամ «Ձերդ պայծառափայլություն»: Ի՞նչ էի՞ր
անում այնտեղ:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ձեզ նվիրված ծաղկյա փնջերն էի դասավորում:

ՕԼԳԱ. Քանի՞սն է:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Յոթը:

ՕԼԳԱ. Սուլիկյանի փռենջն էլ այնտե՞ղ է:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Այո:

ՕԼԳԱ. Որտե՞ղ դրիր:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Անկյունի սեղանի վրա:

ՕԼԳԱ. Հիմա՞ր. քեզ չասացի՞, որ դաշնամուրիս վրա դնես:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Իսկույն օրի... Իշխանուհի: (Օլգան մոտենում է հայելուն):

ՕԼԳԱ. Կայ, Նայիր ինձ ամեն կողմից: (Անյուտան դիտում է նրա շրջագծերը): Փեշերս լավ են կանգնում, ես հայելու մեջ լավ չեմ տեսնում:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Շատ հիանալի է Ձերդ պայծառափայլությունը, ոչինչ պակասություն չկա:

ՕԼԳԱ. Լավ, գնա մանիշակազույն հովհարս բեր իմ սենյակից: (Անյուտան ուզում է գնալ): Սպասիր: Ո՞րտեղ է (հիշանորեն) նորին պայծառափայլությունը:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Ո՞ւմ մասին եք հարցնում, Իշխանուհի:

ՕԼԳԱ. Եղբորս կնոջ մասին:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Յուր սենյակումն է:

ՕԼԳԱ. Ի՞նչ է անում այնտեղ:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Տխուր նստած է:

ՕԼԳԱ. Տխուր. հասկանում եմ, որովհետեւ այսօր տոնը իմս է: Ո՞վ կա մոտը:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Մայրը:

ՕԼԳԱ. Այն անտանելի պառավը. ով դիտե, էլի ի՞նչ քատանա-յություն է սովորեցնում նրան: Լավ, գնա բանիդ: (Անյուտան գնում է դեպի ծախ) Աստված, այս ինչ տոն է, սիրտս լիքն է դառնությամբ: Այո, այսօր քսանվեց տարիս լրանում է, իսկ մայրս ուրիշներին խաբուած է, թե քսաներեք տարեկան եմ: Մինչև ե՞րբ: Յոթը փունջ եմ ստացել, յոթն էլ երիտասարդներին, բայց ոչ մեկի սիրտը այդ ծաղիկներին մեջ չէ: Մայրս չի սխալվում, մնացել է միայն Սուլիկյանը, էլի նա: Իսկ նա, տեսնենք այսօր ինչպես կգնահատի ինձ, եթե միայն չխանգարեն: Ա՛խ, Հեղինե, կարծեմ ես չեմ սխալվում: (Անյուտան վերադառնում է հովհարը ձեռին): Բերի՛ր, գնա, շուտով ասածս կատարիր: (Անյուտան դիմում է դեպի միջին դռները և ետ գալիս):

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Իշխանուհի, նա արդեն այստեղ է:

ՕԼԳԱ. Ո՞վ:

ԱՆՅՈՒՏԱՍ. Պարոն Սուլիկյանը: (Միջին դռներով ներս է մտնում Սուլիկյանը): Պետք է սրանց մենակ թողնել: (Գնում է):

ՕԼԳԱ և ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Շնորհավորում եմ կրկին անգամ և ցանկանում եմ ջանքերի մղումը:

ՕԼԳԱ. Շատ շնորհակալ եմ: Ձեր գեղեցիկ փունջը ինձ հիացրեց:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այսօր դուք հագնվել եք իսկական փարիզուհու նման:

ՕԼԳԱ. Գնացե՛ք, դուք իմ ճաշակը ծաղրում եք:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իսկ դուք ինձ վերավորում եք իմ անկեղծ կարծիքը այդպես ընդունելով: (Մեկուսի) Աստված իմ, ներան ահանելու համար, ստիպված եմ սրան շողոթորթել:

ՕԼԳԱ. Ես հավատում եմ լիովին ձեր ճաշակին, եթե միայն նույն գովասանքը ուրիշների մասին ես չանեմ: (Մեկուսի) Այսօր բավական քաղցրախոս է և հաճելի:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ես տալիս եմ կեսօրինը կեսօրին, ասածունը՝ ասածուն: (Մեկուսի) Գովել կարող եմ քո հագուստը, բայց քեզ երբեք:

ՕԼԳԱ. Թող այդպես լինի, միայն կարողացե՛ք ճանաչել կեսօրին և ասածուն: Շատ անգամ տղամարդիկ սխալվում են չարաչար իրանց ճաշակի վերաբերմամբ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Հուսով եմ, որ ես մի սխալ չեմ գործել:

ՕԼԳԱ. Ո՞վ գիտե, մարդիկ մահկանացու են:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Ի՞նչ է կամենում ասել:

ՕԼԳԱ. Իսկ տղամարդը երբեմն ապակու կտորը աղամանդի տեղ է ընդունում:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Խոտոտված եմ, օրիորդ, ես չեմ հասկանում ձեր առածը:

ՕԼԳԱ. Կան բաներ, որոնց մասին պետք է զգույշ լինել: Բայց թողնե՛ք այդ, ուրեմն դուք կկառավարե՞ք երեկույթը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ե՞ս, ինչո՞ւ ես:

ՕԼԳԱ. Ձե՞ս որ դուք խոտոտացա՞ր իմ մորը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ես խոտոտացա միայն պարերը զեկավարել:

ՕԼԳԱ. Այդքանի համար էլ շնորհակալ եմ: Ուրեմն մենք կը պարենք միասին:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. ...Ուրախությամբ (Մեկուսի) Դարձյալ ուզում է ինձ կաշկանդել:

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Միջին դռներից) Օրիճրդ, հյուրերը գալիս են, իշխանուհին ձեզ յուր մոտ է խնդրում:

ՕԼԳԱ. Մտնու:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Այո:

ՕԼԳԱ. Տվեք ինձ ձեր թիւը, պարոն Սուլիկյան: (Գնում են միջին դռներով):

Տեսիլ Գ.

Հեղինե (միայնակ)

Հեղինե. (Աջ դռներից դուրս գալով) Որքան անտանելի է ուրախ ձեռնալ այն ժամանակ, երբ սիրտս կեղեքվում է: Այո, ճակատագիրը նրան դատապարտել է հավիտյան մորմոքման: Հավատալ այդ մարդու երդմանը, աղերսանքին, նրա ջերմ խոստումներին, ո՛հ, այդ մի դառն և աններելի սխալ էր, որ ես գործեցի: Նա միայն երկու օր կարողացավ զսպել իրան, իսկ հետո նույնը, նույնը: Եվ ո՞վ է այն թշվառը, որին նա հարել է վերջին ժամանակ և այդքան երկար միջոց: Դա ընդդեմ է այդ մարդու բնությանը: Ասում են, որ այդ կինը սովորական անարդ արարածներից չէ, որ նա ունի արժանավորություններ: Ահա այդ է, որ ինձ ավելի տանջում է և տակավին պահում իմ սրտում սիրո խառնը: Խեղճ եղբայր, դու ինձանից լավ էիր ճանաչում իմ մոռանում: Ամուսին, ո՞, այս կոչումը այրում է իմ շրթունքը: Ճիշտ է, որ նա ուզում էր ստանալ իմ կարողության վերջին մնացորդը: Եվ նա խաբեությամբ կորեց ինձանից: Ի՞նչ եմ ես այժմ նրա համար: Մի ավելորդ բեռ, մի թքված և արհամարհված պատառ: Օ՛հ,

Միքայել, սրտիս յուրաքանչյուր զարկը հօգուես համար
մի հարված է, երբ հիշում եմ քո կեղծ զգջումը... (վե-
րադառնում է Սուլիկյանը)։

Տեսիլ Դ.

Հեղինե և ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Վերջապես... (Բարձր) Իշխանուհի...
դուք մտածմանց մեջ եք...

Հեղինե. Այո, երեկոյթի հոգսերը։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Գիտեմ, բոլոր ծանրությունը ձեզ վրա է բարձ-
ված։ Ես բախտավոր կլինեի, եթե կարողանայի այդ
ծանրությունը բաժանել ձեզ հետ։ Բայց ինձ թվում է,
որ դուք փոքր ինչ տկար եք։

Հեղինե. Ամենեկին, ես առողջ եմ։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Տո՛ւ աստված... (Հառաչում է)։

Հեղինե. Բայց ինչո՞ւ դուք այսօր տխուր եք։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ե՞ս... ոչ, այո, մի թեթև թախծություն ունեմ։
Բայց, հող չէ, զվարթ հյուրերը, երաժշտությունը կը-
զվարճացնեն ինձ։ Եվ ես հուսով եմ, որ այս ուրախ
երեկոյթին մի հակապատկեր չեմ ներկայանա։

Հեղինե. Այո, աշխատեցեք զվարճանալ, եթե ոչ Օլգան¹ կվերա-
վորվի։ Ներեցեք, կարծեմ, հյուրերը դալիս են, իբրև
տանտիրուհի պարտական եմ նրանց ընդունել։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ձեր սկեսուրը և օրիորդ Օլգան այնտեղ են։

Հեղինե. Ես ևս պարտավոր եմ լինել։ Ներեցեք, (Գնում է մի-
ջին դռներով)։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Միայնակ) Որքան նա խոհեմ է, որքան անտար-
բեր, բայց և որքան հրապուրիչ։ Ձգձգում է արդյոք մի
բան, դուշակում է, թե ինչ է կատարվում, իմ սրտի խոր-
քում։ Այո, նա խելացի է, նա կարող է թափանցել իմ սիր-
տը։ Հետո, ի՞նչ կդառնամ արդյոք նրա աչքում, մի ա-
տելի և ստոր արարած, թե՛ խղճալի և ողորմելի։ Ո՛չ,
ևս արժանի չեմ նրա համակրությանը, նա բարձր է։

անհամեմատ բարձր հոգով և ուրտով, Սակայն և դժբախտ է յուր անարժան ամուսնու հետ: Ի՞նչ է պատահում ինձ, զգում եմ, որ նա ինձ միանգամայն կաշկանդում է: Ո՛չ, պետք է արթնանալ, արածս լավ բան չէ, այո, վատ բան և շատ վատ է: (Աջ դռներից ներս է մըտնում Միքայելը):

Տեսիլ Ե.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ և ՄԻՔԱՅԵԼ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Դու այտա՞նդ ես: Ահա, բարեկամ, ընտանեակ մարդու գրությունը: Հյուրեր, հյուրեր, պետք է մեկին ընդունել, մյուսին զբաղեցնել, երկուրդի թթված զեմքը պարզել մի քաղցր խոսքով:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Բայց դու ոչ այդ ես անում, ոչ այն, ընդհակառակը, հյուրերից ուշ ես հանդես դուրս գալիս:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Նշանակում է հանդեսը ինձ համար ձանձրալի է, տխուր և անտանելի: Ո՛հ, Սուլիկյան, երանի քեզ, ոչ կին ունես, ոչ քույր:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ուրեմն այդպես վաղ ձանձրացրե՞ց քեզ ամուսնական կյանքը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Վա՛ղ, երկու ու կես տարի է, բարեկամ, կրում եմ նրա ծանրությունը, և արդեն...

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Արդեն:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Զգլել եմ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Նշանակում է, դու ապերախտ ես, որովհետև քո կինը բնության երջանիկ պարզեցներից մեկն է:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Դու կարծիքով, բայց նա իմ կինն է: Սուլիկյան, չամուսնանալու, անո՞ւ իմ խորհուրդը, եթե չես կամենում քո աղատ կյանքը փակել մի նեղ և սառն շրջանակի մեջ, ինչպես ծառի արմատում թմրած մի որդն: Իսկ եթե երբևէ զրկվես բանականությունից, կամենաս կյանքդ ուրիշի հետ կապել, ամուսնացիր գոնե մի օ-

տարուհու, մի ֆրանսուհու, լեհուհու, վերջապես հրեուհու,
հու, բայց ոչ հայուհու հետ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ինչո՞ւ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Որովհետեւ հայ կնոջ առաքելության մասին ունեցած հիվանդոտ գաղափարը անկարելի է մարսել: Միշտ սառնարյուն, միշտ խոհեմ, միշտ մանրակրկիտ յուր ամուսնու կյանքի մասին—ահա նրա հատկանիշը: Իսկ այդ մի ստակալի պատիժ է այն մարդու համար, որ սիրում է աղյուր, զվարճանալ և ոչ թե մի նահապետական դերձակի կամ կոշկակարի կյանք վարել: Բայց թողնենք այդ: Այս երեկո ես մտադիր եմ թղթախաղով զբաղեցնել միտքու փոխարինիր ինձ իբրեւ իմ տան առջին բարեկամը, ես քեզ լիազոր իրավունք եմ տալիս: Եղիր իմ կնոջ օգնականը, զբաղվիր և զբաղեցրու, քեզ եմ հանձնում նրան:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Կաշխատեմ կատարել քո խնդիրը: (Մեկուսի) Այս անպայման հավատքը դեպի ինձ ավելի է կաշկանդում իմ սիրտը: (Միջին ղռներից գալիս է Գարեգինը):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ահա եկավ մի տաղտկալի փիլիսոփա:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Պարոն Սուլիկյան, իշխանուհի Մարիա Խառնան

ձեզ է օրոհում:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Գնում եմ: (Գնում է միջին ղռներով):

Տեսիլ Զ.

ՄԻՔԱՅԵԼ և ԳԱՐԵԳԻՆ, հետո Հեղինե

ՄԻՔԱՅԵԼ. Էէ, պարոն, դո՞ւք ինչու համար եք ախուր:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իսկ ինչո՞ւ համար պետք է ուրախ լինելի:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Իմ տանը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Մանավանդ ձեր տանը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Մանավանդ իմ տանը: Եթե այդպես է, ո՞վ էր ձեզ

ստիպում գալ այստեղ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իմ քույրը և նրա զրույթունը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Կեցցե՛ք. չլինի՞ թե հնադարյան ասպետի դեր եք ուղղում կատարել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ես ուղղում եմ կատարել մի հարազատ եղբոր դեր:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Նույնպես և մի բարոյական, գաղափարական մարդու պաշտոն, այնպես չէ՞:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո, եթե կամենաք:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ուրեմն, մեծապատիվ docteur, քննեցե՛ք, հարվածեցե՛ք մեր հասարակական ակտերը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Բացարձակ կարող եմ հայտնել իմ կարծիքը. բոլորը, ինչ որ տեսնում եմ այս տանը, պախարակելի է:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ահ, դուք կատակ չե՞ք անում: Ոչ, պարհն, եթե Բեգմուրյանների կյանքը կարող է մեկը քննադատել, այն դուք չեք: Ուրեմն համեստ եղեք, ինչպես որ ես համեստ եմ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո, չափազանց համեստ, երբ ձեր կինը այնպես տանջվում է ձեզ սիրելուց, իսկ դուք շարունակում եք կրկնապատկել նրա վիշտը: Համեստ, երբ վաղը կամ մյուս օրը ձեզ սպառնում է սնանկություն, իսկ դուք շքեղ երեկույթներ եք տալիս: Օօ, իշխան, գոնե խոստովանեցե՛ք ձեր տկարությունը (Միջին դռների մեջ երևում է Հեղինեն, որ նկատելով յուր եղբոր և ամուսնու վեճը, մոտենում է հանդարտ):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Իմ տկարությունը ձեզ ցավեցնում է, կնշանակե մտադիր եք ինձ ուղղել, այնպես չէ՞: Ոչ, հարգելի դոքտյոր, իմ հիվանդությունը ձեր մասնագիտությանը չի վերաբերում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ուղղել մի մարդու, որ ինքն իրան չի կարողանում ուղղել, անկարելի է: Յիշում եմ միայն, որ այդ ճշմարտությունը դեռ չի հասկացել նա, որ վաղուց պետք է հասկանար:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Այսինքն ձեր քնչկը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո, նա ինքը, որովհետեւ բոլոր այդ պախարակելի հանգամանքների ծանրությունը նրա վրա է բարձված:

ՀԵՂԻՆԵ. (Մոտենալով) Նա արդեն հասկացել է և այսօրվանից նրա բոլոր հույսերը գրեթե մեռած են: Այո, ես ձեզ լսում էի: Գիտեի, որ դուք սառնարյուն չեք կարող մի-

մյանց հանդիպել, ուստի աշխատում էի, որ հանդիպե-
լիս գոնե ես ներկա լինեմ: Բավական է, Գարեգին, մի
վիճիւր այդ մարդու հետ, եթե այդ վեճը միայն իմ մա-
սին է: Այս բողոքիս ազախինս տվեց ինձ դարձյալ մի
սյուրբալրիդ: Չէիք կամենա արդյոք կարդալ: (Յույց է
տալիս Միքայելին բաց արած ծրարով մի նամակ):

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Նամակը առնելով) Նամակ: Ա՜հ, միևնույն ձեռա-
գիրը, միևնույն մատնությունը: Ո՞վ է, վերջապես, այդ
գարշելին, որ չի համարձակվում աստարեղ դուրս գալ:
ՀԵՂԻՆԵ. Եվ երբեք չի դուրս գա, որովհետև դուք նրան հանել
եք աստարեղից: Դա մեկն է այն արարածներից, որ գոհ
են դարձել ձեր հաճույքին: Նայեցեք, միթե չեք որո-
շում ձեռագիրը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Նայում է և մեկուսի) Արդարեւ, ես, կարծես, ճա-
նաչում եմ այդ ձեռագիրը:

ՀԵՂԻՆԵ. Մի վրդովվեք, տեսնո՞ւմ եք, ես հանգիստ եմ: Այսու-
հետև այդ նամակները ավելորդ են ինձ համար, պատ-
ռեցեք և այրեցեք, որովհետև ես ինքս էլ գարշում եմ
դրանցից:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Կեցցե՛ս, ուրեմն դու խելոքացել ես, շատ ուրախ եմ:
ՀԵՂԻՆԵ. (Դառն ծիծաղով) Խելոքացել եմ, այո, բայց արդեն
ուշ է:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Զգո՛ւյշ, Հեղինե, այդ ինչ կղանակով ես խոսում,
ընտանեկան տեսարանի ժամանակ չէ: Ահա հյուրերը
այս կողմ են գալիս: (Միջին դռներից գալիս են մի
քանի հյուրեր: Միքայելը դիմավորում է նրանց):

ՀԵՂԻՆԵ. (Դարեգինին գաղտնի) Գնանք իմ սենյակը, մի քանի
խոսք ունեմ ասելու: (Դնում են դեպի աջ):

ՏԵՍԻՍ Է.

ՄԻՔԱՅԵԼ և ՀՅՈՒՐԵՐ:

ԱՌԱՋԻՆ ՀՅՈՒՐ. Իշխան, չէիք կամենա արդյոք չորրորդը լինել
գուշը լրացնելու համար:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Պատրաստ եմ, որովհետև մի թեթև ճակատամարտի
ծարավ եմ գտում:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀՅՈՒՐ. Միայն քիչ վառողով, որովհետև գրպանս
բարակացավ է ընկել:
ԱՌԱՋԻՆ ՀՅՈՒՐ. Լոբր, ժլատ, քո բարակացավը հոգույդ մեջ է:
ՄԻՔԱՅԵԼ. Գնանք, պարոններ, իմ սենյակս աղատ է և հար-
մար: Ես չորսորդը, իսկ սուր է երկուրդը:
ԵՐԿՐՈՐԴ ՀՅՈՒՐ. Նա արդեն իշխանական սենյակում սպասում
է զենքերը լաւած: (Գնում են դեպի աջ):

Տեսիլ Ը.

ԳԱՐԵԳԻՆ, հետո ՀՈՌՈՄ

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Հետ է դառնում աջ դռնից) Հեղինեն չափազանց
հուզված է: Նա ինձ խնդրեց, որ մեր մօրը տանեմ
տուն և շուտով վերադառնամ: Անշուշտ, այս երեկո մի
բան պետք է պատահի Գործը ծանր կերպարանք է
ստանում և ուրիշ կերպ չէր կարող լինել: (Միջին դռ-
ներից գալիս է Հորումը) Ահա և մայրիկը:

ՀՈՌՈՄ. Ես քեզ էի փնտրում, որդի:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ի՞նչ կա:

ՀՈՌՈՄ. Մերտա մորմօքում է Հեղինեին տեսնելիս այս ուրախ
կանանց մեջ: Ես չեմ կարող այստեղ մնալ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ես հենց ուղում էի քեզ առաջարկել, որ տուն վե-
րադառնաս: Գնանք, ես քեզ կուղեկցեմ:

ՀՈՌՈՄ. Թող մի անգամ էլ Հեղինեի տեսնեմ, հետո:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Նա յուր սենյակումն է, գնանք միասին: (Գնում են
դեպ ձախ):

Տեսիլ Թ.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ, հետո ՄԱՐԻԱՄ և ՕԼԳԱ

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Գնալով միջին դռներից) Մայր և աղջիկ երգել ևն
ինձ այս երեկո հալածել: Բոլոր հանգստությունն չունեմ,
այնինչ՝ նրա հետ չհաջողեցի զարձյալ մի քանի րոպե

առանձնանալ: Ո՛հ, տկճուր սիրտ, այս ի՞նչ տարօրինակ
մըրրիկ է բարձրացել քո մեջ: (Նույն դռներից • գալիս
է իշխանուհի Մարիամը) Դարձյալ եկալ:

ՄԱՐԻԱՄ. Երեւակայեցեք, պարոն Սուլիկյան, բոլոր հյուրերը
Օլգային խնդրում են մի բան ածել դաշնամուրի վրա,
մերժում է: Խնդրեցեք դուք էլ, կարելի է համաձայնի:

ՕԼԳԱ. (Ներս է մտնում նույն դռներից) Վերջապես, ազատ-
վեցի: Եվ, որքան խնդրում են, հոգիս հանեցին:

ՄԱՐԻԱՄ. Այժմ հերթը պարոն Սուլիկյանինն է, նրան չպիտի
մերժես:

ՕԼԳԱ. Ոչ, ոչ, մամա, նվագողը պետք է սգեգրվի, իսկ ես բո-
լորովին տրամադիր չեմ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Խնդրում եմ, օրինով:

ՄԱՐԻԱՄ. Ուղղակի թեք վերցրեք ու տարեք դաշնամուրի մոտ:
(Սուլիկյանը կատարում է նրա ասածը: Օլգան կոտ-
րատվելով համաձայնում է: Դնում են) Աստված, տո՛ւր,
որ մի օր էլ դրանց այդպես թե թեի տված եկեղեցի-
տանեմ: (Դնում է նրանց ետևից):

Տեսիլ Ժ.

ՀՅՈՒՐԵՐ (ճեղս են մտնում աջ դռներից մի տղամարդ

և մի կին): Բեռն ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ.

ՏՂԱՄԱՐԴ. Դուք ինչո՞ւ դուրս եկաք դահլճից:

ԿԻՆ. Անտանելի է, մի կողմից շողը, մյուս կողմից այդ իշ-
խանուհի Մարիա Իսահանան: Զարմանալի է. այդ կինը
կարծում է, որ յուր աղջիկը մի երեկելի զվարճություն
է պատճառում մեզ յուր խաղով: (Լսվում է դաշնա-
մուրի ծայնը): Ահա, սկսեց, ֆի, ջղերս գրգռվում են:
Դուք ինչո՞ւ թողալիս չեք խաղում:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Ես սիրում եմ Բեզմուրյանի հետ խաղալ, իսկ նը-
բան արդեն որսել են:

ԿԻՆ. Ասում են շատ է տանուէլ տալիս:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Անցյալ շաբաթ երեք գիշեր միմյանց վրա տանուէլ տվեց 1000 ռուբլի:

ԿԻՆ. Ուրիշի աշխատածը քամին է տանում: Բայց դուք մի բան նկատում եք:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Ի՞նչ:

ԿԻՆ. Սուրիկյանը շատ է ընկած մեր տանտիրուհու հասկից:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Ուրի՞:

ԿԻՆ. Իհարկե, նոր թխած իշխանուհու:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Հիանալի կին է:

ԿԻՆ. Այո, բայց վատ բան է անում, որ Սուրիկյանին թույլ է տալիս... (Երևում է Սուրիկյանը) Ահա նա:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Պարեքը սկսվում են, խնդրում եմ դեպի դահլիճ: (Հյուրերը գնում են) Օօ՛, վերջապես, անտանելի է իմ գրությունը: Ես ձգտում եմ դեպի մեկը, ինձ մղում են դեպի մյուսը: Ի՞նչ անեմ արդյոք: Թողնել այս վտանգավոր ուղին ուշ է և անկարելի ինձ համար, իսկ շարունակել—ամօթալի: Ոչ, ոչ, պետք է մի ելք գտնել, ապա թե ոչ... (Դալիս է աջ դռներից Միքայելը):

Տեսիլ Ժ.Ա.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ և ՄԻՔԱՅԵԼ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Դու դարձյալ միայնակ ես: Կատարում ես տանտիրոջ պաշտոնը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Կարողացածիս չափ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Իսկ ես տիրությունից կատաղում եմ: Ես երկու հարյուր ռուբլի տանուէլ տվի:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Կեցցե՛ս, ասել է մեծ հառաջադիմության մեջ ես: Միքայել, ժամանակ է, որ մի փոքր ուղղես քեզ: Ներքի, երաժշտությունը սկսվեց, ես պետք է գնամ: (Լքավում է երաժշտության ծայն և շարունակվում: Սուրիկյանը գնում է միջին դռներով):

ՄԻՔԱՅԵԼ

ՄԻՔԱՅԵԼ. Միքայել, ժամանակ է, որ մի փոքր ուղղես քեզ, դա էլ է ասում, այո, իրավունք ունի, որովհետև ինքը չունի այնչափ ապրելու խանդ և զգացում, որքան ես նա մի բարեսիրտ, ազնիվ մարդ է, ուրիշ ոչինչ, իսկ ես: Դարձյալ պնայ երկու հարյուր, և այժմ այս ողորմելի գումարը ինձ մեծ է թվում, որովհետև ես համարյա թե աղքատ եմ: Հեղինեն այլևս ոչինչ չունի: Իսկ եղբայրը հարուստ է և ինձ ասում է, նրան մոտենալ անկարելի է: Ահա զրություն. միտը կերել եմ, այժմ ոսկորը դեմ է ընկել կսկորդիս: Այդ կնաջ տխուր կերպարանքը ուրվականի պես հալածում է ինձ այս երեկո: Ահա նա, գալիս է միայնակ, չգիտեմ ինչո՞ւ կատաղում եմ նրան տեսնելիս:

ՅԵՍԻԼ ԺԳ.

ՄԻՔԱՅԵԼ և ՀԵՂԻՆԵՆ

(Ձախ դռներից ներս է մտնում Հեղինեն) Բալական է կին, մի սպառի իմ համբերությունը:

ՀԵՂԻՆԵ. Ի՞նչ եք կամենում:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ձեր տխուր դեմքը ինձ վրդովեցնում է:

ՀԵՂԻՆԵ. Մի նայեք այդ դեմքին, խույս տվեք նրանից: Ահա, ես կարող եմ ձեզ հանգիստ թողնել: (Ուզում է գնալ դեպի միջին դռները):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Կացե՛ք: (Հեղինեն կանգ է առնում) Ինձ փող է հարկավոր այս երեկո, մեկին տանուլ տվի, պետք է վճարել, ունե՞ք:

ՀԵՂԻՆԵ. Երեկ վերցրեք վերջին տոմսակը, ես այժմ ոչինչ չունեմ, հասկանո՞ւմ եք, ոչինչ, նույնիսկ ապրելու ցանկություն:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ապրեկու ցանկություն միշտ կարելի է ունենալ,
միայն փող է հարկավոր: Առաջեք, մի՞թե ոչինչ չունեք:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ուրեմն:

ՀԵՂԻՆԵ. Մենք աղքատ ենք:

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Մի փոքր լուրջ լինելով) Քո հղթարը հա-
րուստ է:

ՀԵՂԻՆԵ. Այո, մեր հոր ժառանգությանը նա դեռ ձեռք չի տվել:
ՄԻՔԱՅԵԼ. Վերցրու նրանից մի գումար, ևս կվճարեմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Վերցնեմ, իմ հղթարի՞ց:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ես պարտք եմ ուզում:

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք և ոչ մի կողմից, ևս իմ թշվառությունը դնեցի
արդեն լիովին:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ես խնդրում եմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Մերժում եմ ձեր խնդիրը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Աղաչում եմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Իզուր և իզուր: Բավական է, որքան ամոթ կրեցի նրա
մաս:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ուրեմն մերժում եք:

ՀԵՂԻՆԵ. Դրականապես:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Հեղինե, վախեցիր իմ հուսահատությունից:

ՀԵՂԻՆԵ. Ինձ համար վախենալու ոչինչ չի մնացել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Սպասիր, անարդ մարդու ծնունդ, ևս քեզ ցույց
կտամ: (Գնում է միջին դռներով):

ՀԵՂԻՆԵ. (Մենակ) Սպասեալի՞ք, այլևս ի՞նչ փուլիմ: Մեռան,
մեռան իմ մեջ իմ հույսերը, որովհետև դու ջախջախե-
ցիր իմ սիրտը: Իսկ ես, տարաբախտ, դեռ կարծում
եմ, թե նորից կարելի է կենդանություն տալ նրան և
նորից ապրել վարդապետն ցնորքներով: Ասաված իմ,
ինչո՞ւ խավարացրել ես իմ միտքը, ինչո՞ւ չես լուսա-
վորում նրան մի վայրկյան, ինչո՞ւ մի միջոց չես ցույց
տալիս ինձ այս անելանելի դրությունից դուրս դա-
լու համար: Ինչո՞ւ, գոհ, չեմ կարողանում նրան ա-
տել: (Լավում է երաժշտություն) Խեղճ ու ողորմելի
կյանք, այնտեղ զվարճանում են, իսկ այստեղ ահա իմ

վիճակը, ահա իմ զլուծյունը: Գոնե կարողանայի ատել
նրան: (Ներս է մտնում Սուրիկյանը):

Տեսիլ Ժ.Դ.

Հեղինե և ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իշխանուհի, ուր դուք, այնտեղ և ես, այդ ձեր
ամուսնու ցանկությունն է:

Հեղինե. Իմ ամուսնու՞ (Երաժշտությունը դադարում է, լըս-
վում է ջութակի, դաշնամուրի և երգելու ձայն):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այո, նա լինձ կրկին անգամ խնդրեց տանտիրոջ
պարտականությունը կատարել և ձեզ զբաղեցնել:

Հեղինե. (Մեկուսի) Մի՞թե նա կամենում է ինձ փորձել: (Բար-
ձրը) Կատարեցեք, ուրեմն, ձեր բարեկամի և ընկերոջ
խնդիրը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Մենք կպարենք մի փոքր, առայժմ այնտեղ եր-
գում է Օլգայի մի ընկերուհին:

Հեղինե. Ուրեմն մենք ես կարող ենք լսել: (Ուզում է գնալ):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իշխանուհի:

Հեղինե. (Կանգ է առնում) Ի՞նչ եք կամենում:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Մի վարվեք ինձ հետ այդպես, ես ձեզ խնդրում
եմ հատկապես:

Հեղինե. Ինչպե՞ս կկամենայիք, որ վարվեմ: Կարծեմ, պարոն
Սուրիկյան, երբեք մի ամենաչնչին անքաղաքավարու-
թյուն չեմ թույլ տվել ձեր վերաբերմամբ: Ասացեք,
ի՞նչ են նշանակում ձեր խոսքերը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իմ խոսքերը, ոչինչ, ներեցեք, իշխանուհի, ան-
գիտակցաբար արտասանեցի: (Մեկուսի) Ես շփոթվում
եմ, չգիտեմ—ինչ խոսեմ:

Հեղինե. Փուլթ չէ, այդ կարող է պատահել: Դուք, ինչպես
երևում է, շատ պարկուռ հոգնել եք: Հանգստացեք մի
փոքր, դուք մինչև անգամ գունատված եք: (Ուզում է
գնալ):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ե՞ս, ոչ, հանգիստ եմ, բայց, իշխանուհի, մի շտապեք գնալու (Նայում է խորհրդավոր)։

ՀԵՂԻՆԵ. (Դիտելով նրան ոտից մինչև գլուխ, մեկուսի) Ես չեմ սխալվում, սիրտս վաղուց էր զգում, պետք է, ուրեմն, վաղօրոք սառցնել այդ կաթնը նրա մեջ (Բարձր) Պարոն Սուլիկյան, ասացեք, ճշմարիտ է, որ դուք իմ ամուսնու մտերիմ ու անկեղծ ընկերն եք։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այո, ճշմարիտ է։

ՀԵՂԻՆԵ. Ուրեմն, հավատարիմ մնացեք ձեր ընկերական սուրբ պարտականությանը, դուք վատ մարդ չեք։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Նա արդեն հասկացել է, արիացիր, եթե մարդ ես (Բարձր) Իշխանուհի, ես հավատարիմ եմ։ Բայց կա մի ուրիշ զգացում, որ ավելի բարձր է, քան ընկերականը։ Թույլ կտո՞ւք շարունակել։

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք, առանց խոսքերի էլ միտքը բավական պարզ է ինձ համար։ Կարծեմ լռելը ավելի խոհեմություն է։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Սակայն ես չեմ կարող լռել, ես այլևս ուժ չունեմ։ Օգ, մի այդպես վատ նայեք ինձ վրա, ես դժբախտ եմ։ Դիտեմ, որ իմ զգացումը դատապարտելի է ամեն մի բարոյական մարդու աչքում։ Այո, Միքայելը իմ ընկերն է, թեև ոչ յուր բարքով. այո, դուք նրա ամուսինն եք և զավակ ունեք։ Բայց ի՞նչ անեմ, ես անզոր եմ դիմանալ այն զգացմանը, որ ահա քանի ժամանակ է ինձ բռնի ուժով մղում է դեպի ձեզ (Երաժշտության ծայն)։

ՀԵՂԻՆԵ. Դադարեցեք, պարոն, դադարեցեք։ Այնքան հիմար չեմ, որ այդ չհասկանալի Ես վաղուց էի զգում ձեր միտքը։ Բայց ապահով կացեք, բնավ վատ գաղափար չեմ ունեցել ձեր մասին։ Յովում եմ միայն, որ ձեր մեջ այդ զգացումը բավական առաջացել է։ Փույթ չէ. դուք չափահաս տղամարդ եք, խելացի եք, կարող եք դյուրությամբ զսպել ձեզ։ Աշխատեցեք ուրեմն զսպել, և ես խոսք եմ տալիս՝ հարգել ձեզ միշտ իբրև մի բարոյական, մի ազնիվ մարդու։ Ուրիշ զգացում դեպի ձեզ չեմ կարող ունենալ, այս է իմ վերջին խոսքը։ Իսկ եթե գոհ չեք իմ հարգանքով, եթե կշարունակեք ձեր սխալ

ընթացքը, այն ժամանակ սրտի ցավոք ստիպված կլինեմ խնդրել ձեզ, որ դադարեք այս տունը այցելելուց: (Գնում է միջին դռներով, ուր նա հանդիպում է Օլգային: Նայում են միմյանց):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Միայնակ) Խորտակվեց իմ ցնորքը առաքինության մի խիստ, բայց արդարացի հարվածով, դժբախտացած, առանց լիովին զգալու սիրտ հրապույրը: Բայց հեռ է իմ խելքը, իմ սառնությունը, վերջապես իմ ինքնասիրտության և պատվի զգացումը: (Օլգան մի քանի քայլ առաջ է գալիս, խորհրդավոր կերպով նայելով Սուլիկյանին):

Տեսիլ ԺԵ.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ և ՕԼԳԱ

ՕԼԳԱ. Պարոն Սուլիկյան, ես ձեզ սպասում էի կադրիին:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Սթափվելով) Ա՛հ, այդ դժեք եք, ներեցեք:

ՕԼԳԱ. Ներելը արդեն ուշ է, կադրիլը վերջացավ, շուտով կըսկսվի բնթրիքը:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Գնանք, օրիորդ: (Առաջարկում է թևը):

ՕԼԳԱ. Ոչ. դուք գնացեք, ես այստեղ եմ ուզում մնալ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Անիժա՛լ, ի՜նչ սատանայական հայացք ունի: (Գնում է միջին դռներով):

ՕԼԳԱ. (Միայնակ) Ա՛մ, բռնեցի ձեզ, օձեր: Այժմ, դեղեցիկ իշխանուհի, դու իմ ձեռքումս ես: Դու. առանձնացած շշնջում ես նրա հետ: Օօ՛, կատաղությունից շունչ առնել չեմ կարող... սատանա կին, անպիտան Սուլիկյան: (Դալիս է միջին դռներից Մարիամը):

Տեսիլ ԺԶ.

ՕԼԳԱ և ՄԱՐԻԱՄ, հետո ՄԻԲԱՅԵԼԻ

ՄԱՐԻԱՄ. Օլգա, ժամանակ է, ես հրավիրեցի հյուրերին ընթրիքի նստել: Գնա՛ դահլիճ: Ես ուզում եմ այստեղ մի փոքր հանգստանալ: Դու բարկացած ես:

ՕԼԳԱ. Ոչ թե բարկացած, այլ կատաղած եմ:

ՄԱՐԻԱՄ. Ինչո՞ւ:

ՕԼԳԱ. Հետո, հետո կիմանաս: (Գնում է դահլիճ):

ՄԱՐԻԱՄ. (Միայնակ) Հասկանում եմ, Սուլիկյանը անխիղճ է
և անամոթ: (Աջ դռներից գալիս է Միքայելը):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Մամա, ես բողբոլվին ճանձրացա, ընթրիքը պետք
է շուտ վերջացնել:

ՄԱՐԻԱՄ. Իսկ ես շվարված եմ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Պատճառը:

ՄԱՐԻԱՄ. Պատճառը, որ կենդ Սուլիկյանին ղցել է իր ետևից,
մի բոպե չի թողնում Օլգայի հետ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ես ինքս եմ խնդրել նրան, որ տանտիրոջ պաշտոն
կատարի:

ՄԱՐԻԱՄ. Բայց նրանք չափից անցնում են. թշնամիները կա-
րող են բամբասել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Թող խոսեն, ինչ որ ուզում են:

ՄԱՐԻԱՄ. Ի՞նչ, դու ընտանիքիդ պատվի մասին չե՞ս մտածում:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ի՞նչ ընտանիք, դա դժոխք է ինձ համար, դժոխք...
(Գնում է միջին դռներով):

ՄԱՐԻԱՄ. Դժբախտություն, անպատճառ մի դժբախտություն
պետք է պատահի:

ՕԼԳԱ. (Միջին դռներից գալով) Մամա, շտապիր, հյուրերից
շատերը գնում են:

ՄԱՐԻԱՄ. Ո՛հ, աստված, չգիտեմ, որ մեկի մատին մտածեմ:
(Գնում է միջին դռներով):

ՕԼԳԱ. (Մեկոռսի) Հաղիվ կարողանում եմ ինձ դուպել, որ այս
մատներովս չխեղդեմ այն կնոջ սպիտակ կոկորդը: (Գը-
նում է մոր ետևից):

ՅԵՍԻԼ ՓԷ.

ՀՅՈՒԲԵՐ (աջ և միջին դռներից գալիս են կանայք և
աղամաքդիկ և միմյանց հանդիպում)

ՏՂԱՄԱՐԴ. Ինչո՞ւ դուք սեղան չնստեցիք:

ԿԻՆ. Իսկ ինչու դժևք չնստեցիք:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Իմ ստամոքսը խանգարված է:

ԿԻՆ. Ինչպես և Սուրիկյանի սիրտը:

ՏՂԱՄԱՐԴ. Ի՞նչ եք ուզում ասել:

ԿԻՆ. Շատ բան:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՂԱՄԱՐԴ. (Մոտենալով առաջին տղամարդին) Ես
հարբած եմ, դնանք:

ԱՌԱՋԻՆ ՏՂԱՄԱՐԴ. Ե՞րբ խմեցիր, որ հարբես:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՂԱՄԱՐԴ. Մյուս սենյակում ես իմ բանը տեսա,
շարտրյոզ, բենեդիկտին, արբիկոտին իսառնեցի մի-
մյանց: Օօ՛, գլուխս պտտում է. հայդա, բարեկամ, թե
չէ բանս բուրդ է:

ԱՌԱՋԻՆ ՏՂԱՄԱՐԴ. (Կնոջը) Ցատուկ՝ յուսն:

ԿԻՆ. Ցատուկ՝ յուսն: (Հյուրերը գնում են): Հարբել դիտեն, իսկ
կանանց հետ սիրով վարվել—երբեք: (Գնում է. սենյա-
կը դատարկվում է, դահլճից լսվում է երաժշտու-
թյան ծայն: Աջ դռներից գալիս է Գարեգինը):

Տեսիլ ԺԸ.

ԳԱՐԵԳԻՆ, ԲԵՏԱՆ ՀԵՂԻՆՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Աջ դռներից գալով) Այստեղ ամեն ինչ կեղծ է և
ստույթյամբ լի: Կանանց դուր գալու համար պետք է
շողոքորթել, դովել մեկի ձերքը, որից նա դուրի է, երկ-
րորդի գեղեցկությունը, որ նա չունի: Մայրերը բռնած
աղջկերանց ձեռներից, աջ ու ձախ են առաջարկում,
հայրերը խաբում են կանանց: Բարեկամը կեղծում է
բարեկամին, աղաքանքը ստորանում է հարուստ աղքա-
կանի առաջ, ստորացնում է աղքատին: Ընկերը քաղցր
խոսքերով դատարկում է ընկերոջ գրպանը կանաչ սե-
դանի մոտ: Այո, մեր կյանքը աղավաղվել է, արտաքինը
խաբուսիկ է, խորքում տիրում է կոշտ, կոպիտ և կիսա-
մայրենի հոգին: Ո՞վ պետք է ուղղի այդ բոլորը, ո՞ր
սերնդին է վիճակված բարեփոխել այդ քայքայված մե-
քենան: (Ներս է գալիս միջին դռներից Հեղինեն):

ՀԵՂԻՆԵ. Քո առանձնությունը աչքի է ընկնում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այնտեղ ես տխրում եմ, այստեղ հանդիսս եմ, իսկ
ինչո՞ւ դու խույս ես տալիս հասարակությունից:

ՀԵՂԻՆԵ. Մի հարցնի՛ր Ներս եմ մտնում թե չէ—ամենքը իրանց
հայացքը ուղղում են ինձ վրա: Զգում եմ, որ բոլորը
ինձ ծաղրում են, բոլորը խղճում, այս է խարված, ա-
նարգված և ամոթի դատապարտված ամուսնու վիճակը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Հանգստացի՛ր, եթե ոչ դու բոլորովին կսպառես ք-
ուժերը: Գնանք, միասին նստենք սեղանի մոտ, կարճեմ
ընթրիքը վերջանալու վրա է: (Թևը առնում է և տա-
նում դահլիճ):

Տեսիլ ժամ.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ (միայնակ):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Դուրս գալով աջ դռներից) Սարսափելի՛ էին
որքան նա ինձ հրում է, այնքան ես մղվում եմ դեպի
նա: Ես հետևում եմ նրան ցնորվածի պես, այնինչ
հյուրերն արդեն շնչում են իմ մասին: Արդեն ընթ-
րիքը վերջացավ: Ծառաները հավաքում են սեղանը,
հյուրերը ցրվում են, Միքայելը նրանց չի ստիպում մնալ:
(Երաժշտությունը դադարում է) Ահա երաժշտությունն
էլ դադարեց, օօ՛, ես թնչպես բաժանվեմ նրանից: (Ներս
են մտնում Մարիամը, Օլգան, Գարեգինը, Միքայելը
և Հեղինեն: Սուլիկյանը դառնում է Մարիամին): Իշ-
խանուհի՛, ցտեսություն:

ՄԱՐԻԱՄ. Վաղը ճաշին անպատճառ մեղ մոտ եք: (Սուլիկյանը
գլուխ է տալիս և հեռանալու միջոցին մի մեկամաղ-
ձոտ հայացք է ձգում Հեղինեի վրա: Վերջինը երեսը
հետ է դարձնում: Օլգան նկատում է այդ բանը և
զայրանում):

Տեսիլ Ի.

ՆՐԱՆՔ, առանց ՍՈՒԼԻԿՅԱՆԻ

ՄԱՐԻԱՄ. (Նստելով բազկաթոռի վրա) Այդքան ծախք և այդպես անաջող:

ՕԼԳԱ. Թող ուրախանան անաջողության պատճառ լինողները: Մեր ամենամեծ թշնամիները մեր տանն են:

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Դարձյալ ինձ է ուզում խայթել:

ՄԱՐԻԱՄ. Ես էլ նկատում եմ այդ բանը: (Խորհրդավոր նայում է Հեղինեին և Գարեգնին):

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ցտեսություն: (Ուզում է գնալ):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Կացեք, խնդրեմ, ես ձեզ հետ մի քանի խոսք ունեմ: Օլգա, խնդրում եմ գնաս սենյակդ:

ՕԼԳԱ. Միթե ամեն տեղ ես եմ միայն ավելորդը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Գործը քեզ չէ վերաբերում: Գնա, խնդրեմ:

ՕԼԳԱ. (Մեկուսի) Ես զգում եմ, թե ինչի մասին պետք է խոսեն: Կթաքնվեմ դռների ետևում և կլսեմ: (Գնում է դեպի ծախ):

Տեսիլ ԻԱ.

ՆՐԱՆՔ, առանց ՕԼԳԱՅԻ

ՄԻՔԱՅԵԼ. Պարոն, մտադիր եք այսուհետե ինձ ամեն անգամ վերավորել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Թույլ տվեք կանայք գնան հանդստանալու. մենք կարող ենք առանձին խոսել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Բարկացած) Ես ձեզանից պատասխան եմ պահանջում:

ՀԵՂԻՆԵ Աստված իմ, նա ուզում է կռվել...

ՄԱՐԻԱՄ. Միքայել...

ՄԻՔԱՅԵԼ. Թողեք, մայր, ես բավական համբերեցի: Երեք շաբթ է այս պատանին ինձ շարունակ վերավորում է: Իսկ այս երեկո չափից անցավ: Նա ինձ նախատեց իմ

սեփական տանը: Լսեցե՛ք, պարոն, ես բնավ մտադիր չեմ իմ գլխին ձեզ նման վերահսկողներ ունենալ: Ամուսնանալով ձեր քրոջ հետ, ես գործեցի մի անսերելի սխալ, այո, չպիտի ամուսնանայի: Բայց անցյալը վերադարձնել չի կարելի: Այժմ նա իմ կիներն է, ես նրա մարդը, իսկ դուք երրորդ անձնավորություն եք: Ուրեմն առաջարկում եմ, պարոն, վերջին անգամ, կամ զսպեցե՛ք ձեզ, կամ բարեհաճեցե՛ք ձեր մոր հետ դադարել իմ տունը այցելելուց:

Հեղինե. (Մեկուսի) Ահա մի հարված ես. նա վաշտում է իմ եղբորը և մորը, իսկ ես դեռ կարողանում եմ տանել այս նախատինքը: Սիրտ իմ, հղացրու քո մեջ մի խորին ատելություն դեպի այդ մարդը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իշխան, ես ընդունում եմ ձեր առաջարկությունը: Լսեցի՛ր, Հեղինե, ուրեմն մնացի՛ր բարև իմ դժբախտ քույր, բայց ես քեզ անպաշտպան չեմ թողնի: (Ուզում է զրնալ):

Հեղինե. Ոչ, ես չեմ թողնի, որ դու այդպես անարգված գնաս իմ տնից: Նա հուզված է, նա ինքը չգիտե ինչ ասաց, նա քեզանից ներողություն կխնդրի:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ներողություն, մի հանդուգն պատանու՞ւց, երբեք:

Հեղինե. Ոչ. այդ արդեն չափից դուրս է, այդ արդեն անկարելի է. անպատվել իմ եղբորը, և նրա համար, որ նա սիրում է ի՞նչ, յուր քրոջը: Վերջին անգամ ազերտում եմ, Միքայել, խնայի՛ր ինձ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Վերջին անգամն եմ ասում, Հեղինե, որ ես կատակ չեմ անում, և եթե այդպես կշարունակեք, կդիմեմ ավելի կոպիտ միջոցներ: (Չանգակը խփում է, Սիմոնը զալիս է): Այս տղին ճանապարհ դիր:

Հեղինե. (Կանգնելով մեջտեղ ծառայի և Գարեգինի, որ հագլիվ զսպում է յուր կատաղությունը. ծառան ետ է քաշվում և մինչև տեսարանի վերջը մնում է ընմի վրա): Ահ, ուրեմն, դու երդվել ես այս դիշեր ինձ վերջին հարվածը տալ: Եթե այդպես է, իմ եղբայրը այս տնից առանց ինձ ոտ չի դնի: Այո, ես կազատեմ քեզ քո անտանելի լծից, որովհետև ինձ ունատակ անելուց, իմ

ամուսնական կապը պղծելուց, իմ վերջին հույսս խոր-
տակելուց հետո, ես ավելորդ եմ քեզ համար: Գարեգին,
տուր քո ազնիվ թեք տարաբախտ քրոջդ, Հեռացրու
նրան այդ դժոխսային կյանքից, տար նրան դեպի եր-
ջանիկ մահ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Արիացիբ, քույր, դու անբախտ չես մնա:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Հն, հն, հն, գեղեցիկ զույգ, առաքինության օրի-
նակելի տխարներ: Ես ձեզ խաբեցի, տիկին, ես ձեզ
դավաճանեցի, այնպես չէ: Իսկ ի՞նչ անուշ տամ, պար-
կեշտ ամուսին, ձեր այս գիշերվա վարմունքին իմ ըն-
կերոջ հետ:

ՀԵՂԻՆԵ. Աստված իմ, ի՞նչ եք ուզում ասել:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Այն, որ դուք ավելի դոնատակ արիք իմ անունը և
այն էլ իմ սեփական տանը: Բոլոր հյուրերը զգացին
այդ, բոլորը այդ մասին էին շշնջում, և այսուհետև
Սուլիկյանի անունը ձեր անվան հետ պետք է հիշվի
փողոցներում:

ՀԵՂԻՆԵ. Ե՛ս, Սուլիկյանը:

ՄԱՐԻԱՄ. Ի՞նչ եմ լսում, ի՞նչ անպատվություն:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Այո, դուք և Սուլիկյանը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Հեռ վերցրեք ձեր զրպարտությունը, ապա թե ոչ
ևս պատասխանատու չեմ ինձ համար:

ՕԼԳԱ. (Որ մի քանի վայրկյան առաջ դուրս է գալիս և դռ-
ները առաջ կանգնում) Զրպարտություն չէ, այլ իրո-
ղություն, ես կարող եմ ապացուցանել:

ՀԵՂԻՆԵ. Ա՛խ... (ուշաթափվում է և ընկնում եղբոր գիրկը):

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ստոր մարդ, դուք կոտանաք ձեր վարձը:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Ւ Յ Ր

4. ԲԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

(Հոռոմի տանը մի ուրիշ սենյակ: Վարագույրը բարձրացնալիս բեմը մի փոքր ժամանակ դատարկ է մնում: Հետո ձախ դռներից դուրս է գալիս Անյուտան):

Տեսիլ Ա.

ԱՆՅՈՒՏԱ, հետո ՀՈՌՈՄ

ԱՆՅՈՒՏԱ. Իշխանուհին, կարծեմ, չի դարձնել: Խեղճ կին, ինչքան տանջվում է: Թե չես սիրում մարդուդ, հեռացար, մոռացիր պրծիր, էլ ի՞նչ կա, չէ՞ս կարող քեզ համար նոր մարդ գտնել, աշխարհը չորացել է: (Նույն դռներից գալիս է Հոռոմը):

ՀՈՌՈՄ. (Ինքն իրեն) Քնի՛ր, խեղճ զավակս, քանի՛ անքուն գիշերներ անցկացրել: Ասում էի կտխրի, հետո կսովորի, կմոռանա, բայց ընդհանառակը...

ԱՆՅՈՒՏԱ. Տիրուհի:

ՀՈՌՈՄ. (Սթափվելով) Ա՛հ, դու ես:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Իշխանուհին ինչպե՞ս է:

ՀՈՌՈՄ. Քնած է, զգուշ ման հկ, որ չդարձնի: Հա, ինչո՞ւ ես այդպես նայում:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ուզում էի մի բան հարցնել:

ՀՈՌՈՄ. Ասա:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Այսօր երեխային պե՞տք է տանել հոր տունը:

ՀՈՌՈՄ. Երեխայի՞ն, այո, մոռացել էի:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Նրանք երկու օրով են տվել, իսկ այսօր հինգերորդ օրն է:

ՀՈՌՈՄ. Թեկուզ հինգերորդ տարին, ի՞նչ կա, երեստան իր մոր
-մոտ է:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Օօ՛, եթե խմանաք իշխանուհու սկեսուրը ինչպես
կատաղած է: Երեկվանից դես չորս անգամ մարդ է ու-
ղարկել, խաբելով ճանապարհ եմ դրել:

ՀՈՌՈՄ. Անաստվածնե՛ր, բավական չէ աղջկատ խայտառակեցին
ամբողջ քաղաքում, երեսային էլ են խլում ձեռքից:
Արդա՛ր աստված, դու նրանց դատն անես:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Աստված արդեն նրանց սկսել է պատժել:

ՀՈՌՈՄ. Ե՛րբ, ի՞նչպես:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Տիրուհի, ներեցեք, ես առաջ ձեր աղջկան չէի սի-
րում, բայց երբ ճանաչեցի նրան, օօ՛, շատ սիրեցի,
Ֆեզմուրյաններին թողի ու նրա հետ եկա այս տուն:
Հիմա երբեմն գնում եմ նրանց ծառաների մոտ: Սի-
մոնը ամեն բան պատմում է ինձ: Իշխանը սնանկա-
ցել է, ծառաների ամսականը չի վճարում, . կառապանք
դուրս է եկել, ուզում են ձիերը և կառքը ծախեն: Օլ-
գան ամեն օր լաղ է լինում, իսկ պառավ իշխանուհին
անդադար հայհոյում է մեր իշխանուհուն:

ՀՈՌՈՄ. Իսկ ի՞նքը, իմ անանուն փեսմն:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Նրա մասին մի հարցնեք: Բոլորովին փչացել է, հի-
մա էլ ասում են մեր իշխանուհու տված նվերներն է
ծախում ու շուայում:

ՀՈՌՈՄ. Ուրեմն հույս չկամ, որ նա մի օր խելքի կգա:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ի՞նչ, մի՞թե այսուհետև դուք հույս ունեք:

ՀՈՌՈՄ. Օօ՛, ես ինքս էլ չգիտեմ ինչ եմ ասում: (Միջին դռ-
ներից գալիս է Ջարբաբյանը):

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Մեկուսի) էլի եկավ այս խրովիլակը, Ամեն օր
գալիս է ու չար լուբերով ցավ ավելացնում: (Գնում է
դեպի ծախ):

ՅԵՍԻ Բ.

ՀՈՌՈՄ և ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ:

ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ. Աստուծո բարի լույսը այս տանը, քույրիկս, ինչ-
պե՞ս եք, դուք, Գարեգինը, Հեղինեն:

ՀՈՌՈՄ. Ապրում ենք մի կերպ:

ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ. Ինչո՞ւ մի կերպ, քոչւր, ես խոսքը ճակատին կասեմ, շնորհակալ եղեք աստծուց, տուն, տեղ, հարստություն, ուսում առած որդի: Ի՞նչ կա՝ մասածում եք անցած բաների մասին. մենք մարդ ենք, ծնվել ենք ապրելու, ուրախանալու ու տանջվելու համար. Դեռ լավ է, որ կնիկ եք, տանն եք նստած, ապա ի՞նչ կլինե՞ր ձեր դրությունը, եթե տղամարդ լինեիք, այն էլ ինձ նման հասարակական մարդ: Ի՞նչ կանեիք չար լեզուների դեմ. ով գիտե այս քաղաքից կիսախնդիր, այնքան խոսք կլսեիք:

ՀՈՌՈՄ. Ուրեմն էլի խոսո՞ւմ են, էլի մեր մասին:

ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ. Է՛հ, թողեք, աստված սրբեք, էլի արյունս՝ սկըսում է եռ դալ սամովարի ջրի պես: Երեկ երեկոյան կուռքում շիշը բարձրացրի, որ մեկի ճակատին տամ, իցանը դուրս եկավ, ոտից մինչև գլուխ գինու մեջ թաթախվեցի: Չթողին մեծ մարդիկ, որ ջարդ ու փշուր անեմ:

ՀՈՌՈՄ. Ո՞ւմ, ի՞նչ պատճառով:

ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ. Ընկերներս ընթրում էին, խոկ ես ծխում էի, որովհետև փող չունեի, որ ես էլ ընթրեմ: Այդ ժամանակ երեկեցավ Սուլիկյանը. մեկը մոտեցավ մեզ, շատ պատվովոր մարդ է, Սուլիկյանին ցույց տալով ասաց՝ «այ հերոսը» ու սկսեց ծիծաղել: Արեղ վկա, այնպես կատաղեցի, որ ուզում էի ատամներովս կրճատեմ ամեն բան, մանավանդ շատ էլ քաղցած էի: Այն պատվելի մարդը մեկ էլ ծիծաղեց, երեսիտ մտիկ տալով ու այն ժամանակ Չարբարյանը այսպես թռավ տեղից (վեր է թռչում տեղից) ու աչքերը պտույտ տալով, ասաց:

ՀՈՌՈՄ. Հանդիստ նստեցեք ու պատմեցեք:

ԶԱՐԲԱԲՅԱՆ. Պատվելի պարոն, շիշը եկավ գլխիդ... Ասացի ու շիշը բարձրացրի, հանկարծ տեսնեմ ճակատս պաղեց... Այ, քույրիկ, տեսե՞ք գինու տեղը՝ կրճախ վրա է: Բայց ոչ, այսօր շորերս փոխել եմ: Այդպես, քույրիկ: Հա, այսօր էլ իշխանին տեսա, աստված վկա, ուզում էի դանակով անիբավի կողքը ծակեմ: Բայց մեկ էլ ասացի ինչ օգուտ, դործը կմեծացնեմ և Հեղինեիս անունը հասարակության բերանից դատարանին կանցնի:

ՀՈՌՈՄ-Օ՝, աստված սիրեք, այդպիսի բան չանեք:

ԶԱՐԲԱՅԱՆ. Հանգիստ կացեք, չեմ անի, առանց այն էլ մեկել-
օրը անպիտանի մեկը լրագրում գրել էր:

ՀՈՌՈՄ. Լրագրում:

ԶԱՐԲԱՅԱՆ. Հապա, խեղճ կին, աշխարհից տեղեկություն չու-
նեք. Մարտին Մարտինիչ Զարբարովը եթե չլիներ, դուք
ի՞նչ կիմանայիք: Հեղինեի մասին մի մեծ ֆելետոն,
տակին ստորագրած «Զար լեղում»: Անունները փոխված
էին, բայց պարզ էր, որ խոսքը Հեղինեի մասին է:
Կլուբում համարը ձեռքից ձեռք էր անցնում: Սուռ-
մուտ, զրպարտություն, բալ, համբույր, էլ ի՞նչ ասեմ,
հազար ու մի կեղտոտ բաներ: Այսօր խմբագրին բուլ-
վարում տեսա, ձեռք քոր կիպ, ուղեցի մեկ-երկու հաս-
ցընեմ, բայց ասացի կգնա ավելի վատ բան կգրի:

ՀՈՌՈՄ. Մեղում քեզ, աստված, ես ինչ մեղք եմ գործել, որ ինձ
այսպես պատժում ես (Միջին դռներին գալիս է Դա-
րեգինը):

ԶԱՐԲԱՅԱՆ. (Մեկուսի) Բանս լուրդ է, սա ինձ ասում է, բա-
րե: (Խոնարհ գլուխ է տալիս ու հետ քաշվում երկյուղ-
ղած):

Տեսիլ Գ.

ՆՐԱՆՔ և ԳԱՐԵԳԻՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դուք այստեղ եք, և այդպես վաղ: Երեկ, շատ ախոր-
ժեկի լուրերը եք բերել այս տառապյալ կնոջ մխիթա-
լության համար:

ԶԱՐԲԱՅԱՆ. Ոչ, այնպես եկա ձեր առողջությունը իմանալու-
կարելի է դուք չեք ուղում, որ ձեր տուն դամ: Լավ,
չեմ գա այսուհետե, որովհետե ես ճշմարտախոս մարդ
եմ, խոսքը՝ ճակատին կասեմ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Կարող եք այցելել մեզ, բայց մի վրդովեք ամեն օր-
իմ մոր և քրոջ հանգստությունը ձեր չար լուրերով:

Թողեք այդ վատ պաշտոնը, ապա թե ոչ կխնդրեմ ձեռք
վերցնեք այս տնից:

ՋԱՐԲԱՅԱՆ. Գուրբիկ, լսում եք, նա ինձ վաճառում է այս տը-
նից, ինձ, ձեր եղբորը, ձեր անկեղծ բարեկամին, ուրեմն
երեկվա շիշը ոչ ինչ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ես ասում եմ մի ծուլ, անգործ, բայց առողջ տղա-
մարդի, որ բամբասանքով է պարապում: Եթե փողի
համար եք գալիս, ընդունեցեք ինձանից մի թռակ,
բայց մի պղտորեք մեր կյանքը:

ՀՈՌՈՄ. Որդի, ինչ կոշտ ես խոսում. ամոթ չէ՞, նա մեզ սի-
րում է:

ՋԱՐԲԱՅԱՆ. Օրհնյալ լինեք, բարեկամ, օրհնյալ լինի ձեր
հայրն էլ: Հանգուցյալը խելոք մարդ էր, ես խոսքը
ճակատին կասեմ, ուրիշներին կողոպտեց, որբերի կտա-
կը քանդեց, չորս տարի Մեթեխում նստեց, որ ձեզ հա-
մար հարստություն թողնի Գնում եմ, մի վախենաք,
ձեր հացը ինձ հարկավոր չի, ես խոսքը ճակատին
կասեմ... (գնում է հետ-հետ):

Տեսիլ Դ.

ՆՐԱՆՔ, առանց ՋԱՐԲԱՅԱՆԻ

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Աստված իմ, դա էլ է անարդար հան-
գուցյալին, հայր իմ, այս ի՞նչ հիշատակ թողիր:

ՀՈՌՈՄ. Ա՛խ, որդի, շատ վատ բան արիր:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ուրիշ կերպ վարվել չի կարելի այդպիսիների հետ:
Բայց թողնե՞ք այդ. Հեղինեն զարթնե՞լ է:

ՀՈՌՈՄ. Դեռ ոչ: Ո՞րտեղ էիր գնացել այդպես վաղ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Մի հմուտ բարեկամի մոտ Հեղինեի դրության մա-
սին խորհրդակցելու: Գործը քանի գնում՝ վատանում
է: Հաշտվել, իհարկե, չի կարելի Այդ ոչ Հեղինեն է կա-
մենում, ոչ ես, ոչ էլ, հուսով եմ, դու կկամենաս, մայ-
րիկ:

ՀՈՌՈՄ. Ե՞ս, ինչո՞ւ, ուրիշ էլ ի՞նչ միջոց կա մարդկանց բերա-
նը կապելու համար:

ՊԱՐԵԳԻՆ. Ամեն միջոց ներելի է Հեղինեի համար, բացի Բեզ-
մուրյանների տունը ոտ դնելուց: Այդ վճռված է Հեղի-
նեի ազատ կամքով: Մնում է երեսայի հարցը— ահա
գործի դժվար կողմը: Երեսային մեզ չեն տալիս ոչ
հայրը և ոչ մեծ մայրը: Նրանք մինչև անգամ վճռել
են այսուհետև մի քանի օրով էլ չուղարկել իր մոր մոտ:
Օրենքի օգնութեան դիմել չի կարելի, որովհետև օրեն-
քը հոր կողմն է, քանի որ նա հանձն չի առնում յուր
հանցանքը: Իսկ Հեղինեն առանց զավակի չի կարող
ապրել: Ուղիղն ասած, ես արդեն վախենում եմ նրա
մասին: Միշտ սինյակում փակված, միշտ ուղեղը լար-
ված մի ծանր մաքով, նա վերջ ի վերջո կարող է հո-
գեկան հիվանդություն ստանալ:

ՀՈՌՈՄ. Ուրեմն մնում է, որ էլի մի կերպ հաշտվի մարդու հետ:
Իմ հույսս այդ է, որդի, եթե չլինի, ես կգժվեմ, չեմ
կարող դիմանալ հասարակության բամբասանքին:

ՊԱՐԵԳԻՆ. Լռի՛ր, մայրիկ, այդ մասին ոչ մի խոսք: Ես հույս
ունեմ, որ Հեղինեն կարհամարհի իր մասին տարածված
կեղտոտ լուրերը, պետք է միայն ժամանակ տալ նրան:
Լսի՛ր, ես մի բան եմ վճռել, դու պետք է օգնես ինձ:

ՀՈՌՈՄ. Ի՞նչ բանում, ասո՛ւ:

ՊԱՐԵԳԻՆ. Հեղինեն պետք է ճանապարհորդի. այդ ամենալավ
միջոցն է նրա միտքը զբաղեցնելու համար: Մնում է
միայն նրան համոզել: Ահա իմ խնդիրը, մայրիկ. հենց
որ նա զարթնի, հայտնիլ նրան այս միտքը, միայն քո
կողմից ասա, որ դու այդպես ես ցանկանում: Նա քեզ
շատ է սիրում, եթե դու համոզես և խնդրես, քեզ չի
մերժի:

ՀՈՌՈՄ. Աղջկաս սիրտը մխիթարելու համար ամեն բանի պատ-
րաստ եմ: Լավ, կասեմ: Ահա նրա հաղի ձայնն է, կար-
ծեմ զարթնեց... (գնում է դեպի աջ):

ՏԵՍԻՍ Ե.

ԳԱՐԵԳՐՆ (միայնակ)

ԳԱՐԵԳՐՆ. Իսկ նա միջի պետք է անպատիժ մնա, նա, որ այս բոլոր թշվառությունների միակ պատճառն է: Սակայն ի՞նչ անեմ, Հեղինեն ինձանից երդում է կտրել, որ ես հավիտյան ձեռք չբարձրացնեմ նրա ամուսնու վրա: Սիրում է դարձյալ նրան: Ոչ, այդ անկարելի է. նա ինձ է խնայում... (զնում է դեպի ծախ):

ՏԵՍԻՍ Զ.

ԱՆՅՈՒՏԱ, հետո ՍԻՄՈՆ

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Ներս է մտնում միջին դռներից): Դարձյալ ուղարկել են երեխայի հոսից. պետք է հայտնեմ: (Անցնում է աջ դռներով: Իսկույն միջին դռներից ներս է մըտնում Սիմոնը):

ՍԻՄՈՆ. (Միայնակ) Պառավ իշխանուհին սաթայել է դարձել, կատարյալ սաթայել: Նա ինձ հրամայեց առանց երեխայի հետ չդառնալ այտեղից: Ի՞նչ անեմ, սիրտս կըտըրտվում է, բայց հրամայում են, հիթե չկատարեմ, ինձ կվռնդեն:

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Վերադառնում է աջ դռներից) Քեզ ով ասաց, որ այտեղ մտնես: Գնա, սպասիր, երեխան դու քնած է:

ՍԻՄՈՆ. Կոպասեմ... (Գնում է Անյուտան նրա հետից):

ՏԵՍԻՍ Է.

ՀԵՂԻՆԵ (միայնակ), հետո ԳԱՐԵԳՐՆ

ՀԵՂԻՆԵ. (Տեսային թեթև հագուստով դուրս է գալիս աջ դռներից ծանր քայլերով) Դարձյալ խլում են ինձանից իմ գավակին, և սպառնում են այլևս չուղարկել ինձ մոտ:

Իսկ ես հուշս ունեի նրա մեջ գտնել իմ մեռած սրտի
մխիթարությունը: Մեռած սիրտ. ո՛հ, երանի թե նա
մեռած լիներ: Ես սխալվում եմ նրա մասին: Նա դեռ
բաբախում է և ավելի զորեղ, քան երբեք բաբախել է:
Եվ միթե նա տակավին պահում է իր մեջ մի կաթիլ
զգացում գեպի այն մարդը... Օ՛հ, դառն և ամոթալի
է մտածել այդ մասին, այո, ես մի թույլ, տկար և բը-
նավորությունից զուրկ արարած եմ, որ ատելով նրան
հոգևորս ամբողջ զորությամբ, միևնույն ժամանակ
թվում է ինձ, որ տակավին սիրում եմ: Բայց ի՞նչ է
մնում ինձ անել այսուհետև Տեսնել, թե իմ պատճառով
ինչ բարոյական վիշտ է կրում իմ միակ եղբայրը,
զգալ ամեն օր իմ մոր գաղտնի հառաչանքները և ար-
տասուքը, տեսնել, թե ինչպես թշվառ կինը օրից օր
ընկճվում է դառն դժբախտության ներքո և իրիկ ուր-
վական պատում իմ շուրջը: Ոչ, այդպես շարունակել
անկարելի է: Պատիվս ոտնակոխ եղած, հուշերս խոր-
տակված, անուշտ ամբոխի մեջ հավիտյան ապականված,
անցյալս թշվառ, ներկաս ամոթալի, ապագաս առանց
հուշերի: Եվ ես դեռ ասլուծ եմ: Ինչո՞ւ, ռե՛ս համար...
(լուռ թյուն) Մի շաբաթ առաջ ես Գարեգինի սենյա-
կումն էի: Նա իմ միտքը զբաղեցնելու համար պատմում
էր ինձ զանազան դեպքեր բժշկականության վերաբեր-
մամբ: Այն բոլորին, երբ նա խոսում էր, հանկարծ մի
միտք կայծակի արագությամբ անցավ իմ միջևած ու-
ղեղով: Ես սարսափեցի այդ մտքից, երբ իմ հայացքը
ընկավ Գարեգինի սեղանի վրա, ուր դարաված են դա-
նազան գործիքներ և դեղեր... Այն օրվանից դեռ եր-
բեմն հալածում է ինձ այդ միտքը, և միայն մոռանում
եմ այն ժամանակ, երբ համբուրում եմ իմ զաւակի
անմեղ աչքերը: Այժմ նրան խլում են ինձանից ան-
զբթաբար և զուցե առմիշտ... Ատոված իմ, ես այսու-
հետև ուժ կունենամ արդյոք մաքառել այդ հանցավոր
մտքի դեմ, ներիր, ներիր ինձ, աստված... (ծախ դռնե-

բից դուրս է գալիս Գարեգինը): Ահա եղբայրս, միշտ հուզված, միշտ լարված: Ոչ, պետք է մի կերպ զսպեմ ինձ և զոնե նրա ներկայութեամբ հանգիստ ձևանամ:

Տեսիլ Ը.

Հեղինե, ԳԱՐԵԳԻՆ, ԲԵՏԻ ԱՆՅՈՒՏԱ.

ԳԱՐԵԳԻՆ. Հեղինե, այսօր լճնչպես ես

ՀԵՂԻՆԵ. Լավ եմ, շատ լավ: Անհող կաց և մի անհանգստանալ ես զգում եմ, որ իմ վերքը օրից օր բժշկվում է. ուրիշ կերպ լճնչպես կարող էի արժանի լինել քո քույրը կոչվելու, եթե ուժ չունենայի հաղթել մի ամենադառն վիշտ լանգամ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ամբողջիւ, սիրելիս, և դու վերջը բախտավոր կլինես: (Մեկուսի) Միշտ ինձ խաբում է, միշտ հույս է տալիս, սակայն ես զարհուրում եմ նայելով նրա կերպարանքին:

ՀԵՂԻՆԵ. Այո, ես բախտավոր կլինեմ: Բայց ինչո՞ւ դու ինձանից ավելի հուզված ես, այդ ցավալի է ինձ համար: Գարեգին, դու չպետք է այդպես լինես, մխիթարիր մեք մօրը. նրա տարիքը և նահապետական հայացքը կյանքի վրա ինձ վախեցնում են: Ամօթից և հողսից կյանքը նրա մեջ սպառվում է հետզհետե: Հոգա այդ մասին:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Հոգամ, բայց լճնչպես

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Ներս է մտնում միջին դռներից) Իշխանուհի:

ՀԵՂԻՆԵ. Ի՞նչ կա, ինչո՞ւ ես շփոթված:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Պառավ իշխանուհին երկրորդ ծառային է ուղարկել երեսայի ետեից: Սպառնում է, որ եթե չտաք, ինքը կկատանելու:

ՀԵՂԻՆԵ. Մի թույլ տաք, ուրեմն, որ նա իր սպառնալիքը կատարի: Անյո՞ւտա, երեսան զարթնել է, հագցրո՞ւ, ես կգրկեմ նրան մի անգամ ևս, և թող տանեն: (Մեկուսի) Զգում եմ, որ ապրելու ցանկությունը հետզհետե նվազում է իմ մեջ, և ես կարող եմ այսուհետե սառնալով զիմանալ ճակատագրի ամենախիստ հարվածին:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ոչ, այդ արդեն չափից դուրս է. այդքան բռնու-
թյունն ես չեմ թույլ տա գործ դնել: Անյոտա, կանչիր
այստեղ ծառային:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Սիմոնի՛ն, թե՛ մյուսին:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Մի՛կնույնն է: (Անյոտան գնում է: Գարեգինը նըս-
տում է սեղանի մոտ և գրիչը վերցնում գրելու):

ՀԵՂԻՆԵ. Ի՞նչ ես կամենում անել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Մի փոքրիկ բացատրություն տալ նորին պայծա-
րայլությանը: Տիրապետող օրենքի հիման վրա երեխան
պատկանում է անմեղ կողմին: Այս դեպքում հանցանքը
հորն է. զավակը քեզ պետք է պատկանի (Գրում է:
Մեկուսի) Պետք է ամեն միջոցի դիմել:

ՀԵՂԻՆԵ. Իզ՞ուր, իզ՞ուր ես առաջարկում նրան մի բան, որից-
նա վճռականապես հրաժարվել է քանի անգամ: Գարե-
գին, մի՛կնույնն է, չէ՞ որ ինձ համար ամեն ինչ վեր-
ջացած է:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Վերջացած. ոչ երբեք: Ես կառաջարկեմ նրան նոր
պայմաններ, թող մերժի, այն ժամանակ կմտածեմ:
(Ներս է մտնում Սիմոնը):

Տեսիլ Թ.

ՆՐԱՆՔ և ՍԻՄՈՆ.

ԳԱՐԵԳԻՆ. Քեղ ձվ է ուղարկել այստեղ, իշխանը, թե՛ մայրը:
ՍԻՄՈՆ. Երկուսն էլ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Եվ հրամայել են առանց երեխայի չվերադառնալ:

ՍԻՄՈՆ. Այո, ես կուզեի գնալ, բայց ինձ կվռնդեն...

ԳԱՐԵԳԻՆ. Տուր այս նամակը իշխանին, ասա, մեր պատասխանը
այս է: (Սիմոնը տատանվելով դուրս է գալիս):

Տեսիլ Ժ.

ՆՐԱՆՔ, առանց ՍԻՄՈՆԻ

ՀԵՂԻՆԵ. Գարեգին, ինչ՞եւ չկարողացիր ինձ գրածդ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Անհոգ կաց, ինչ որ անում եմ, քո պատվի և ան-
գործության համար է: (Մեկուսի) Ես իմ երդումը քան-
դեցի:

Հեղինակ. Այս մասին բնավ չեմ կատկածում: Բայց վախենում եմ միայն, որ ինձ համար, դու ինքդ վտանգի կարող ես ենթարկվել: Ասում են նա այժմ այնպիսի դրուժյան մեջ է, որ ամեն բան պատրաստ է անել: Ա՛խ, Գարեգին, ես ասացի քեզ, որ կարող եմ մոռանալ իմ անցյալ և ներկա վշտերը, անքուռ դիշերները, իմ սրտի դժոխային տանջանքը, բոլորը, բոլորը, նույնիսկ արհամարհել ինձ վրա բարդված զրպարտությունները: Բայց մի բանի չեմ կարող զիմանալ — քո և մանավանդ իմ ծերունի մոր տառապանքին:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դարձյալ հուզվեցի՞ր, բայց ներքի, մեղավորը ես էի, որ անզգուշությամբ շոշափեցի քո սրտի թարմ վերքը: Հանգստացիր այժմ, այդ հուզմունքը կարող է վնասել քեզ:

Հեղինակ. Ոչինչ, անցավ, և շուտով կանցնի ամեն բան: Ո՞ւր է մայրիկը. նա ինձ ուզում էր մի բան ասել, խանդարեցին: Խեղճ կին, նա ինձ տռաջարկում է ճանապարհորդել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Գեղեցիկ առաջարկություն, հիանալի միտք: Ի՞նչ կասես, Հեղինե, լավ չի՞ լինի, եթե իրագործենք: Համաձայն ես, այնպես չէ, աստի՛ Բայց դու երեսդ դարձնում ես, մի՞թե մայրիկի առաջարկությունը չես հավանում:

Հեղինակ. Մայրիկի՞. Ոչ, Գարեգին, այդ քո դադափաբն է, ես իսկույն հասկացա: Բայց միևնույնն է, ինձ համար երկուսիդ ցանկությունն էլ հավասար թանկ է, միայն չեմ կարող կատարել նրան:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ինչո՞ւ:

Հեղինակ. Որովհետև ավելորդ է, եթե ճանապարհորդությունը ինձ համար է: Առանց այդ էլ ես շուտով կհանդարտվիմ և կդառնամ նույն զվարթ և անհոգ Հեղինեն, ինչ որ էի օրիորդ ժամանակու: Նայի՛ր, ահավասիկ, ես այժմ իսկ զվարթ եմ, միայն երբեմն տխրում եմ մի քանի բոպի, այդ էլ շուտով կանցնի, անպատճառ կանցնի:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Աղնի՛վ, բայց իզուր խաբեություն: (Հեղինեն) Հավատում եմ քո ասածին, Հեղինե, բայց մի-

Թե ճանապարհորդությունը կարող է խանգարել քեզ։
Ոչ, ընդհանրապես, դու ավելի կկազդուրվես և ավելի
զվարթ կվերադառնաս։ Առաջ մենք կդնանք Ռուսաս-
տան, կգնանք Մոսկվա, Պետերբուրգ։ Ամառվա սկզբին
կանցնենք արտասահման, կշրջենք ցամաքով և ծովով,
կտեսնենք նոր մարդիկ, նոր աշխարհ։ Իսկ առաջիկա
ձմեռը կվերադառնանք Թիֆլիս։

Հեղինե. Ոչ. այդ մասին բավական է, խնդրում եմ։ Ես չեմ
կարող բաժանվել ոչ իմ մորից և ոչ... (մեկուսի) Ինչո՞ւ
հիշել մյուսին։

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Եվ ոչ դավալից, ահա երկու ծայրեր, որ
մարդու կյանքը ճնշում են երկու կողմից։ (Ներս է
մտնում Անյուտան վախեցած)։

Տեսիլ ժԱ.

ՆՐԱՆՔ և ԱՆՅՈՒՏԱ.

ԱՆՅՈՒՏԱ. Իշխանուհի։

Հեղինե. Ի՞նչ պատահեց։

ԱՆՅՈՒՏԱ. Ա՛խ, սիրտս։ Հիշո՞ւմ եք այն Դալայանին, նա
այստեղ է։

Հեղինե. Ի՞նչ է կամենում։

ԱՆՅՈՒՏԱ. Երեխային։ Ատում է տվեք, թե չէ դռները կփշրեմ
և ուժով կվերցնեմ։

Հեղինե. (Մեկուսի) Այդքան կոպիտ անգթությո՞ւն։ (Անյու-
տային) Տվեք իրան երեխային. աղաչում եմ, տվեք
տանի։

ԳԱՐԵԳԻՆ. Բռնությամբ, երբեք։ Հեղինե, եթե ինձ հարգում ես,
հեռացիր այստեղից մի քանի րոպե։ (Անյուտային) Թող
այդ մարդը ներս գա։ (Անյուտան գնում է)։

Հեղինե. Գարեգին, դու նրա հետ զգուշ լավլիր. նա մի սրի-
կա մարդ է։

ԳԱՐԵԳԻՆ. Թող լինի, միայն թե դու հեռացիր։

Հեղինակ. (Մեկուսի) Այդքան անպատվություն կրել և ապ-
րհ՞ւ՛ր Ոչ. այն հանցավոր միաքը վարակում է իմ ամ-
բողջ էությունը (Գնում է աջ դռներով):

Տեսիլ ժ.Բ.

ԳԱՐԵԳԻՆ և ԴԱԼԱԼՅԱՆ (միջին դռներից ներս մտնելով):

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ո՞վ եք դուք:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Նորին պայծառափայլություն, իշխան Միխայիլ
Եգորովիչ Բեզմուրյանի կղբայրը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Եղբայրը:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Այո, համարյա թե հարազատ Մայրս նրա դայակն
է եղել, մենք միասին միևնույն կրծքից ենք ծիծ կե-
րել: Իշխանը ինձ սիրում է եղբորից ավելի, օգնում է
փողով, ես էլ նրանից չեմ խնայում իմ փողերիկ ծա-
ռայությունները:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այժմ ի՞նչ եք կամենում:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Եղբորս երեխային:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ասացեք իշխանին, որ երեխային ես բռնությամբ
պահում եմ և երբեք չպիտի տամ:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Դուք այդ արդեն գրել եք իշխանին: Այո, նա ձեռ-
նամակը ստացավ և ինձ ուղարկեց բռնության դեմ
բռնություն գործ դնելու: Նորին պայծառափայլությունը,
պարոն, ձեզանից վերավորված է, ձեզ խորհուրդ չեմ
տալիս նրան հանդիպել: Վերջին ժամանակ նրան ճա-
նաչել չի լինի: Պարտաւերները նրան խեղդում են,
այսօր-վաղը աան կահ-կարասին փողոց կհանեն ծախս-
ելու: Դուք այդ բանը երևի գիտեիք, որովհետև ձեռ-
նամակում նրան առջարկել էիք երեխային փողով
ծախել ձեզ: Հենց այդ բանն է նրան կատաղեցրել: Կըրկ-
նում եմ, չլինի թե հանդիպեք նրան. քաղցած առյու-
ծը վտանգավոր է:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Բավական է. գնացեք, պարոն, այդ վտանգավոր
առյուծին ասացեք, որ ես նրան կրկին անգամ համա-
րում եմ մի անբարոյական մարդ և երբեք իմ քրոջ
զավակին չեմ հանձնի նրա խնամքին:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Նախ ևս այստեղից կզնամ երեսային գրկած, երկ-
րորդ՝ եթե ձեր ասածը նրան հայտնեմ, նա ինքը կգա
հենց այստեղ ձեզ պատասխանելու: Կրկնում եմ, նա
շատ է փոխվել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Կրկնում եմ, կատարեցեք իմ պատվերը:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Տվեք երեսային:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դձուրս, պարոն: (Մոտենում է սեղանին):

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Առանց երեսայի մի քայլ անգամ չեմ անի, այդ
ձեռնտու է ինձ, գիտե՞ք:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դձուրս, կրկնում եմ:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Տվեք երեսային. կարելի է դուք նեղանում եք, ևս
կզնամ կվերցնեմ: Կարծեմ այս սենյակումն է: (Դեպի աջ
դռները զնալու ծե անելով):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Հանում է սեղանի արկղից մի տորճանակ) Փոր-
ձեցեք մի քայլ անել, և երկրորդը ձեզ չի հաջողվի:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. (Վախեցած հետ կանգնելով) Ատրճանակ, այդ մեկը
ևս մոռացել էի:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դձուրս, եթե ոչ ձեռս չեմ կարող զսպել:

ԴԱԼԱԼՅԱՆ. Իշխանը ձեզ կպատժի: (Գնում է):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Միայնակ) Այժմ ամեն բան պետք է աչքի առաջ
ուենեալ: (Ատրճանակը գրպանն է դնում) Ես նրան
առաջարկեցի վերջին պայմանը, նա չընդունեց, ուրեմն
նա ընդունում է իմ հրավերը: Այո, թող նա դուրս գա
ասպարեզ, և ես իմ արյան գնով կմաքրեմ իմ քրոջ ան-
պատված անունը: Առայժմ պետք է նրան նախազգու-
շացնել, որ այս տունը ոտ չդնի: Մեր հաշիվը դրսում
կվերջացնենք: (Ուզում է գնալ, Հեղինեն դուրս է գա-
լիս աջ դռներով):

Տեսիլ ժ.Գ.

ԳԱՐԵԳԻՆ և ՀԵՂԻՆԵ

ՀԵՂԻՆԵ. Ո՞ւր ես գնում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իսկույն կվերադառնամ:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Ոչ, կաց: Ես լսեցի ձեր խոսակցությունը, դու չպիտի դուրս գնաս:

ԳՍՐԵԳՐԻՆ. Խնդրում եմ, Հեղինե, մի խանգարիր, գործը շատ կարևոր է:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Ուրեմն երդվիր, որ քո գնալը քեզ վտանգ չի սպառնում, երդվիր մայրիկի անունով:

ԳՍՐԵԳՐԻՆ. (Տատանվելով) Երդվում եմ, որ իմ գնալը ինձ ոչ մի վտանգ չի սպառնում այս անգամ: (Գնում է շտապով):

ՑԵՆԱԻ ԺԴ.

ՀԵՂԻՆՆԵ, ՌԵՍՈ ԱՆՅՈՒՏԱ:

ՀԵՂԻՆՆԵ. (Միայնակ) Ի՞նչ ասաց. այս անգամ. ուրեմն մյուս անգամ սպառնում է: Այո, ես լսեցի ամեն բան և տեսա, որ ատրճառակը զրպանը զրեց: Կռիվը վատ ընթացք է ստանում, եղբայրս, կարծեմ, նրան մենամարտության է ուղղում հրավիրել: Օօ, նա վտանգի ենթարկվի իմ պատճառով, միթե ես այդքան տկար եմ: Ոչ, ոչ, հազար անգամ ոչ, պետք է մի հարվածով հանդույցը լուծել: Եվ այդ հարվածը իմ ձեռքին է, իսկ ես տակավին տատանվում եմ: Երկյուղեց. ոչ, այլ մի ավելի զորավոր բանից: Դա այն ծերունի կնոջ կերպարանքն է: Ա՛խ, մայր, խեղճ մայր, դու չես զիմանա այդ հարվածին: Այնինչ նա իմ տառապանքի, քո սրտուկ և եղբոր կյանքը փրկելու միակ դարմանն է, այո, միակ դարմանը:

ԱՆՅՈՒՏԱ. (Ներս է մտնում միջին դռներից) Իշխանուհի, ձեր եղբայրը հրամայեց ինձ ոչ ոքի չընդունել: Բայց մեկը եկել և անպատճառ ուղղում է ձեզ տեսնել: Այստեղից չեմ հեռանա, պսո՛ւմ է, մինչև որ նրա հետ անձամբ չտեսակցեմ:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Ո՞վ է նա:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Վախենում եմ անունն անգամ հալտնել:

ՀԵՂԻՆԵՆ Աստ, թեկուզ մի չար ուրվական լինի, պատրաստ եմ
ընդունել:

ԱՆՅՈՒՏԱ. Սուլիկյանը:

ՀԵՂԻՆԵ. Սուլիկյանը, նա այստե՞ղ (Ներսէ մտնում Սուլիկ-
յանը):

ՏԵՍԻՆ ԺԵ.

ՀԵՂԻՆԵ և ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ.

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Այո, նա ինքը... (Անյուտան մի քանի վայրկյան
մնում է դռների մոտ, ապա անհետանում):

ՀԵՂԻՆԵ. Այսօր ինձ վիճակված է շատ բան տեսնել և շատ
զգալ (Բարձր) Ի՞նչ եք կամենում:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Դիտեմ, ոչ մի անսպասելիք ձեզ չէր կարող այն-
քան զարմացնել, որքան իմ այստեղ երևալը:

ՀԵՂԻՆԵ. Ես վաղուց դադարել եմ զարմանալ... Ասացե՛ք, ի՞նչ
է հարկավոր ձեզ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իշխանուհի, դուք բարի եք, վեհանձն, համբերող,
ահա ինչու համարձակվեցի այստեղ գալ: Ձեր առաջ
կանգնած է մի հանցավոր, բայց ահամահանցավոր:
Այո, ես մոռացա իմ ընկերական զգացումը և բարեկա-
մի սուրբ պարտականությունը, ես որ կյանքումս չէի
սիրած, հրապուրվեցի ձեզանով: Սկզբում կարծում էի,
որ դա բոլորական մի անցողիկ քմահաճութուն է: Օ՛հ,
մի՞ դարձնեք ձեր երեսը, ամոթը ինձ և միմիայն ինձ
է վերաբերում: Սակայն ժամանակը ինձ համոզեց, որ
ես սխալվում եմ: Դուք անգիտակցաբար տիրապետեցիք
իմ սրտին: Այն չարագուշակ երեկոն, երբ ինձ յայտի-
սի արհամարհանք ցույց տվիք, իմ գոյության ամենա-
երջանիկ և ամենատարաբախտ վայրկյանն էր: Երջանիկ,
որովհետև զգում էի, որ կյանքիս մեջ առաջին անգամ
սիրում եմ մեկին անհուն սիրով, տալաբախտ, որով-
հետև այդ սերը փոխադարձ չէր, արդեվված էր, մեղսա-
լի, արհամարհված:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Այո, արհամարհված, բռնակալն է, մի հիշեցրեք ինձ անցյալը. օօ՛օ, ինչո՞ւ եկաք այստեղ, ինչո՞ւ կրկին հուզեցիք ինձ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իմ մեջ կռվում էին երկու ծայրահեղ զգացումներ՝ մի կողմից ընկերական սրբությունը և հասարակական կարծիքի ծանրությունը, մյուս կողմից՝ սերը: Վերջինը հաղթող հանդիսացավ: Ես տեսա, որ անդառնալի կերպով մղվում եմ դեպի մի մութ անդունդ: Այդպես ես ընկա ձեր առաջ: Սակայն դուք իմ մեջ զարթեցրեք մի մաքուր, անարատ զգացում, որին անծանոթ էի: Դուք ինձ սովորեցրեք սիրել զազափարական սիրով համեստ, բայց անհաղթելի առաքինությունը, որ գուցե մինչև այդ ժամանակ ինձ համար ձանձրալի էր: Իշխանուհի, ամբօրս անողոք է իր սխալների մեջ, ինչպես նա անողոք է, երբ մեկին դատապարտում է արդարացի կերպով: Այսօր ես արժանի եմ հասարակական դատաստանի արդար պատժին, իսկ դուք նրա մոլորության անմեղ զոհն եք, ձեր անարդ ամուսնու պատճառով այն մարդու, որի ընկերը լինելու հանցանքն եմ ունեցել: Այդ է, որ կրկնապատկում է իմ վիշտը և զորեղացնում իմ մեջ խղճի խայթոցը: Իշխանուհի, եղեք վեհանձն, ինչպես և եղել եք միշտ, ազատեցեք ինձ իմ ներքին դժոխքից: Ներեցեք հանցավորիս, բայց ահամա հանցավորիս, աղերսում եմ, որովհետև ձեր ներումը միայն կարող է արդարացնել իմ դոյությունը:

ՀԵՂԻՆՆԵ. Բավական է, ես հասկացա ձեր տարօրինակ այցելության նպատակը: Այժմ լսեցեք և դուք: Ես ոչ ոքի դեմ որևէ ունեմ: Իմ թշվառության պատճառը միայն մի մարդ է, որի անունը վաղուց դադարել եմ հիշել: Եթե այսօր ձեր անունը հասարակության մեջ հիշվում է իմ անարդված անվան հետ միասին, դա ոչ այնքան ձեր հանցանքն է, որքան այն մարդու: Ես չեմ դատապարտում ձեր այն զգացումը, որ ունեցել եք դեպի ինձ, որովհետև դա ձեր կամքի դեմ է եղել, որովհետև դուք վատ մարդ չէիք: Այժմ ահա իմ պատասխանը, հեռացեք այստեղից ավելի հանգիստ հոգով, քան եկել եք:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ Բարի կին, ուրեմն դուք ինձ խղճում եք, այնպես
չէ՞, ասացեք՝ խղճում եք և ներում (Ներս է զալիս
միջին դռներից Գարեգինը)։

Տեսիլ ժԶ.

ՆՐԱՆՔ և ԳԱՐԵԳԻՆ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ. Սուլիկյանը (Սուլիկյանը հետ է քաշվում. մի քա-
նի վայրկյան լուռ թյուն) Հեղինե, բացատրիր, այդ թիւ
է նշանակում։

ՀԵՂԻՆԵ. Նա եկել է թողություն խնդրելու։

ԳԱՐԵԳԻՆ. Թողություն խնդրելու. Պարոն, ձեր կատակը շատ
վտանգավոր է, հեռացեք այստեղից։

ՀԵՂԻՆԵ. Հանդարտվիր, նա այնքան մեղավոր չէ, որքան կար-
ծում ես։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Ես բոլորը ասացի, այժմ դատը ձեր ձեռքումն է։
ԳԱՐԵԳԻՆ. Այդ դատը ես կկատարեի, եթե դուք արժանի լինե-
իք և եթե իմ կյանքը հարկավոր չլինեիր իսկական հան-
ցավորին պատժելու համար։

ՀԵՂԻՆԵ. (Մեկուսի) Իսկական հանցավորին (Բարձր) Գարեգին,
քո խոսքերը ինձ սարսափեցնում են։

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ասո՛ւ ինձ, քույր, այստեղ, բացի այդ մարդից, ու-
րիշ ոչ ոք չի՞ եկել։

ՀԵՂԻՆԵ. Ոչ ոք։

ԳԱՐԵԳԻՆ. Չի եկել ուրեմն, բայց եթե նրա մեջ մնացել է մի
կաթիլ ինքնասիրություն, պետք է դա։

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Տեր աստված, ո՞վ պետք է դա, մի-
թե նա։

ՀԵՂԻՆԵ. Այդ թիւն տարօրինակ լեզվով ես խոսում, Գարեգին,
ես չեմ հասկանում, ո՞վ պետք է դա։

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ներիր, Հեղինե՛, ես վճռեցի քանդել իմ երդումը։
Այն անարդ մարդուն դրած նամակիս մեջ ես վիրա-
վորել եմ նրան. Նա սաստիկ զգացել է այդ վիրավո-
րանքը և պատրաստ է իմ դեմուդեմ կանգնելու. Ես գնա-

ցի նրան նախազգուշացնելու, տանը չէր: Նա կարող է
այստեղ գալ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Միքայելը, աստված իմ, արյունահե-
ղություն պետք է պատահի, ես այստեղից չեմ հեռանա:
ՀԵՂԻՆԵ. Այստեղ, նա այստեղ, արդյոք խելագարվել է նա, թե՞
իմ լսողությունն է խանգարվել:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Ոչ մեկը, ոչ մյուսը: Ներքի, Հեղինե, ես քանդեցի
քեզ տված երդումս, ես նրա հետ պետք է անձամբ հա-
շիվներս վերջացնեմ:

ՀԵՂԻՆԵ. Կռիվ ինձ համար, տուր դրան երեխային, եթե նա է
այդ կռվի պատճառը: Ես չեմ ուզում իմ երեխային,
այո, չեմ ուզում, քանի որ նա այդքան տառապանք է
պատճառում իմ մորը և քո կյանքը վտանդի ենթար-
կում:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Խնդրեք քո սլաովին է վերաբերում, նա պետք է
մաքրվի (Սուլիկյանին), և թող ձեր ներկայությամբ
լինի, որովհետև դուք ես մասն ունեք: (Ներս է մտնում
իշխանուհի Մարիամը: Սուլիկյանը մի անկյուն է
քաշվում նրան չտեսնելու համար):

Տեսիլ ժե.

ՆՐԱՆՔ և ՄԱՐԻԱՄ

ՀԵՂԻՆԵ. Դարձյալ մի տարօրինակ այցելություն:

ՄԱՐԻԱՄ. Ձեր վարմունքը այնքան ինձ կատաղեցրեց, որ չը-
կարողացա ինձ զսպել: Ի՞նչ իրավունքով եք դուք պա-
հում իմ որդու երեխային:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Իսկ ի՞նչ իրավունքով եք դուք հետ պահանջում:

ՄԱՐԻԱՄ. Հարցրու քրոջիցդ. նա շատ լավ գիտե. (Հեղինեի
կողմը) խայտառանկ: Բավական է, բերեք՝ այստեղ երե-
խային:

ՀՈՌՈՄ. (Աջ կողմի դռներից դուրս գալով) Դուք նրա հրեալը
չեք տեսնի:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Այո. բարեհաճեցեք հեռանալ, իշխանուհի, եթե չեք
կամենում ձեր ազնվական կոչումը ստորացած տեսնել
ՀԵՂԻՆԵ. Մայրիկ, երեխային տուր այդ կնոջը:
ՀՈՌՈՄ. Ի՞նչ:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մեկուսի) Խեղճ մայր:

ՀԵՂԻՆԵ. Խնդրում եմ, երեխային հանձնիր այդ կնոջը:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Հեղինե:

ՀԵՂԻՆԵ. Ես այդպես եմ կամենում: Գնանք, իշխանուհի, ստա-
ցեք ինձանից իմ երեխային: (Գնում է, Հոռոմը և
Մարիամը նրա կտից դեպի աջ):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Մեկուսի) Ես ապշած եմ այդ կնոջ համբերության
վրա: Ի՞նչ է նշանակում այդ տարօրինակ սառնու-
թյունը, որ հանկարծ տիրեց նրան: (Գնում է նույն
դռներով):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. (Մի քանի քայլ առաջ գալով) Ոչ, ես այստեղից
չեմ կտրող հեռանալ: Անշուշտ մի ծանր դժբախտու-
թյուն պետք է տեղի ունենա այստեղ: Հեղինեն ուրվա-
կան է դարձել: Նրա ամուսինը պետք է դա այսօր: Թող
ինչ որ լինելու է իմ ներկայությամբ լինի. Գարեգինն
էլ այդպես առաց: Առժամանակ դուրս գամ: (Գնում
է միջին դռներով):

Տեսիլ ԺԸ.

ՀԵՂԻՆԵ (միայնակ).

ՀԵՂԻՆԵ. (Դուրս է գալիս աջ դռներից) Նրանք խեցին իմ
դալակին, իմ միակ հույսը և ապավինը: Վերջին ան-
գամ սեղմեցի նրան իմ կրծքին, և վերջին անգամ
ջերմ արցունքը շաղախեց իմ հրատապ աչքերը: Վերց-
րեց նրան իմ սկեսուրը, ավեց ծառային և տարավ:
Նա ձեռքերը տարածած դեպի ինձ, թոթով լեզվով մայ-
րիկ էր աղաղակում: Ես այլևս չպիտի լսեմ այդ ձայնը:
Ուրեմն լրացավ իմ դառնության բաժակը: Ո՞վ պետք
է նրան դատարկի: Եղբայրս, օօօ, սարսուռ է անցնում

ամբողջ մարմնովս: Նա, ինչու ևս պիտի թույլ տամ
 նրան այդ քայլը անել: Արյո՞ւն թափել, ես տեսնե՞մ
 նրա արյունը: Ոչ, եթե իմ մեջ խաղառ մեռել է կյան-
 քի հույսը, եթե ես կորցրել եմ իմ սերը, ամուսնուս,
 զավակիս, եթե զրկվել եմ անունից, պատվից, եթե աշ-
 խարհի մեջ մի անարգված, ստորացած արարածի հռչակ
 եմ վայելում, բայց տակավին կա իմ մեջ սեր դեպի իմ
 եղբայրը և մայրը և դո՞նե մի կաթիլ ինքնասիրություն:
 Ուրեմն վերջին հարվածը ինձ պետք է հասնի: Տամ այդ
 հարվածը, քանի որ չէ, քանի Գարեգինը չի հան-
 դիպել այն մարդուն... Ահա նա, իմ միակ միջոցը,
 (ցույց տալով ծախ կողմի սենյակը) այնտեղ է, դեմս,
 վերցնեմ և... արիացիր, դժբախտ կին: (Գնում է դեպի
 ծախ: Միջին դռներից անմիջապես դուրս է գալիս
 Անյուտան):

ԱՆՅՈՒՏԱ. Իշխանուհի, լսի, ո՞ւր է նա, այսօր տարօրինակ հյու-
 րեր են այցելում մեզ (շտապով գնում է դեպի աջ):

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Ներս է մտնում միջին դռներից) Ո՞ւր է նա, որ
 ինձ կռվի է կանչում, թող գա, այսուհետև ինձ համար
 խտրություն չկա անարգության և մահու մեջ: Ամեն
 ինչ կորցրի, պատիվ, փող, գիրք և հույս ապագայի
 վրա: Եվ այդ դրության մեջ մի պատանի ինձ վերջին
 վերքն է տալիս: Զգո՞ւյ՜ք կաց, ահա նա եկել է քեզ իր
 պատասխանը անձամբ տալու: Բայց ո՞ւր են, այստեղ
 ոչ ոք չի երևում, մի՞թե փախել են: (Միջին դռներից
 ներս է մտնում Սուլիկյանը):

Տեսիլ ԺԹ.

ՄԻՔԱՅԵԼ և ՍՈՒԿԿՅԱՆ:

ՄԻՔԱՅԵԼ. (Ապշած հետ քաշվելով): Դո՞ւ, այստեղ:
ՍՈՒԿԿՅԱՆ. Զգիտե՞մ որն է ավելի զարմանալի՝ քո թե՛ իմ այ-
 ցելությունը:

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ես եկել եմ վրեժ լուծելու:

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Իսկ ես եկել եմ զղջալու: Նայիր երեսիրտ: (Մի քայլ լքելով նայում է) Անպիտան, ռւբ է քո խիղճը:
ՄԻՔԱՅՅԵԼ. Կայ. դեռ մեկին պատասխանեմ, հերթը քեզ կհասնի: (Աջ դռներինց գալիս է Գարեգինը):

ՅԵՍԻԼ ԺԻ.

ՆՐԱՆՔ, ԳԱՐԵԳԻՆ, ԲԵՄՈՆ ՀԵՂԻՆԵՆ, ՀՈՌՈՄ և ԱՆՅՈՒՏԱ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Տեսնելով Միքայելին) Ան, ես ձեզ սպասում էի:
ՄԻՔԱՅՅԵԼ. Իմ վերջին պատասխանը ընդունելու, այդպես չէ:
ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Բայց ոչ այստեղ. այդ տմարդության վերջին ծայրը կլինի: Ես պատրաստ եմ նրա (ցույց տալով Գարեգինին) փոխարեն ձեզ հետ հաշիվ տեսնել: Գնանք ուրեմն: (Ուզում է զնալ. ներս է մտնում ծախ դռներինց Հեղինեն, մի տոմսակ ձեռին և նրանց առաջը կապում):

ՀԵՂԻՆԵ. Կացեք:

ՄԻՔԱՅՅԵԼ. (Մեկուսի) Հեղինեն... Ինչպե՞ս է փոխվել նա:

ԳԱՐԵԳԻՆ. Քնւյր, լինչձե եկար, թող մեզ, որ գնանք:

ՀԵՂԻՆԵ. Երբեք, ես եկա վերջին անգամ տեսնելու այդ մարդուն: Սպասեցեք, դուք եկել եք վրեժ լուծելու, այնպես չէ: Շատ ուրախ եմ ձեր տեսությանը: Բայց մի բարկանաք, մի քանի բոլոր ես, և ձեր վրեժը լուծված կլինի (Դողալով մի քանի քայլ առաջ է գալիս: Բոլորը ապշած նայում են և անգիտակցաբար հետ կանգնում):

ՄԻՔԱՅՅԵԼ. Ի՞նչ են նշանակում այդ խոսքերը:

ՀԵՂԻՆԵ. (Տոմսակը տալով) Կարդա և կիմանաս: (Մի քայլ ընկալած վերջնում է տոմսակը):

ՄԻՔԱՅՅԵԼ. ...Ես դողում եմ: (Կարդում է) «Իմ մահվան համար ոչ ոքի չմեղադրել»... (Չփոթված նայում է Հեղինեին):

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Շտապով մոտենում է և բռնելով ձեռը, նայում աչքերին) Հեղինե, ի՞նչ պատահեց... ամ... դու թճւյն ես ընդունել:

ԲՈՂՈՐԸ. (Միաձայն սարսափած) Թճւյն...

ՀՈՌՈՄ. Երկնային աստված, աղջիկս, աղջիկս...

ԳԱՐԵԳԻՆ. Հասկանում եմ, իմ սեղանից ես վերցրել... Աստված իմ, արդյոք ի՞նչ միջոց կա... (շտապով գնում է դեպի ծախ սենյակը):

ՄԻՔԱՅԵԼ. Նա թռնալուրովել է, նա մեռնում է, օգնեցե՛ք, աղատեցե՛ք... օօօ, ես չեմ համարձակվում մոտենալ ներան... Հեղինե, ես սպանեցի քեզ: Այո, ես զրպարտեցի, այն գիշեր ես հարբած էի, հարբած էի, խելքս գլխիս չէր, սուտ էի ասում, անգութ, անխիղճ սուտ: Հեղինե, դու անմեղ ես (Սուլիկյանին) Ասա, որ անմեղ է նա, ասացե՛ք, որ անմեղ է: Օօօ, Հեղինե, ներվր ինձ, ներվր:

ՀԵՂԻՆԵ. Ո՛ւշ է... Եհա նա աղղում է և ինչպես արագ:

ԳԱՐԵԳԻՆ. (Հետ դառնալով, մի բաժակ ծեռին) Խմիր, Հեղինե, այս դեղը քեզ կփրկի:

ՀԵՂԻՆԵ. (Բաժակը հրելով) Երբեք... այսպես ավելի լավ է: Մայրիկ, եղբայր, ներեցե՛ք ինձ, ուրիշ միջոց չկար... (Միքայելին) Տես, ահա այն կնոջ վերջը, որ քեզ սիրում էր անշեջ սիրով, որ քեզ համար զոհեց ամեն բան, ամեն բան: Ապրիր այժմ հանգիստ...

ՄԻՔԱՅԵԼ. Ոչ, ես չեմ կարող կրել այդ հարվածը... Հեղինե, Հեղինե... (չոքում է նրա առաջ):

ՀԵՂԻՆԵ. Թողնում եմ քեզ մեր դավալին... սահիր, սիրեր, ես... կնեբեմ... (մեռնում է: Փորր լուսթյուն):

ՍՈՒԼԻԿՅԱՆ. Մեռավ, անարատ կին, ի՞նչ մեղք ունեիր դու (Միքայելին) Սառ արարած, ահա քո տկարության զոհը...

ԳԱՐԵԳԻՆ. Դժույր, անդին քույր... (հեկեկալով ընկնում է Հեղինեի դիակի վրա)...

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Ւ Յ Ր

Վ Ե Ր Զ

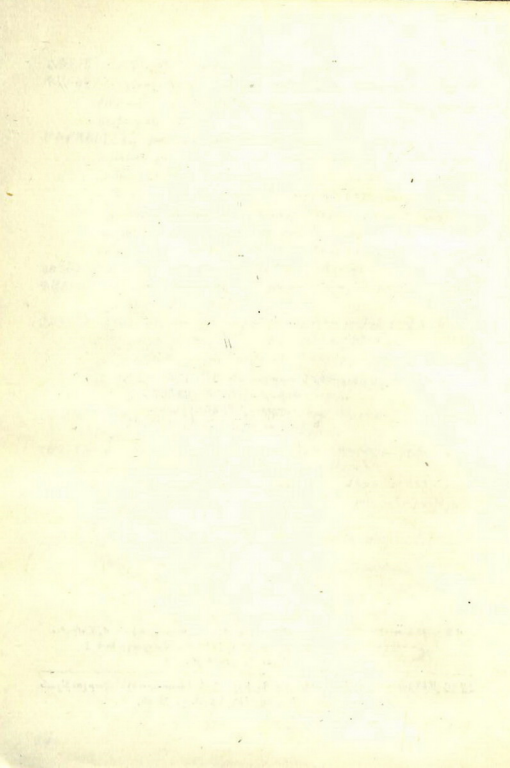

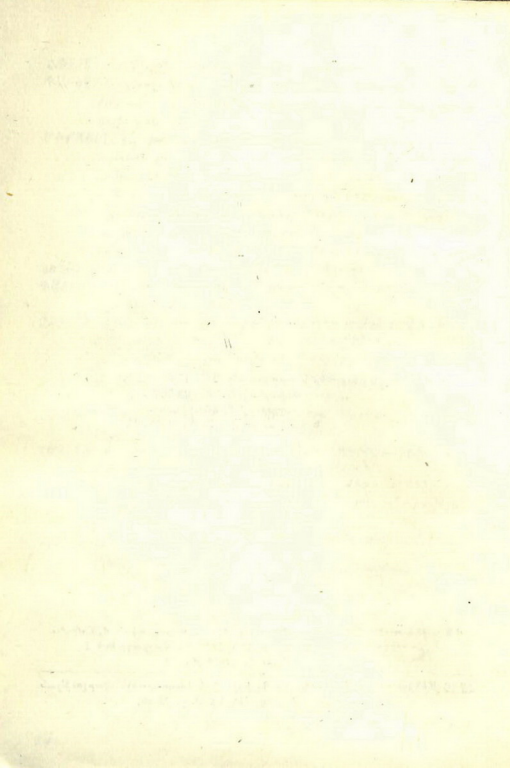
1891 թ. սեպտեմբեր—հոկտեմբեր, Թիֆլիս

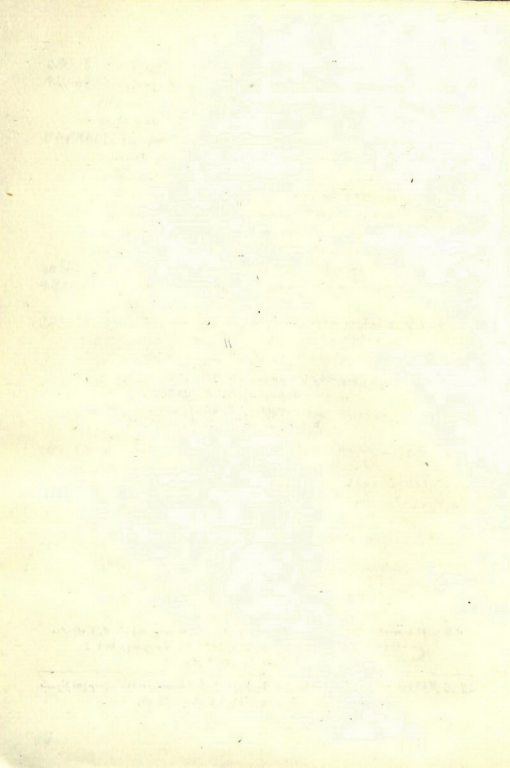
խմբագրությունը և առաջաբանը Ս. ՄԵԼԻՔՍԵՑՅԱՆԻ
ՏԵԽՆԻԿ. խմբ.՝ Ս. ԼԱԹՈՅԱՆ
Սրբագրիչ՝ Ս. ՃԱՆՃԻԿՅԱՆ
Կոնցրոլ սրբագրիչ՝ Մ. ՊԱՐՈՆԻԿՅԱՆ

ՎՖ 06975, պատ. 500, տիրած 4000, հեղ. 5,4 մ., տպագրական 6,8 մամ.,
Հանձնված է արտադրության 26/V 1948 թ., Ստորագրված է
տպագրության 17/XI—1948 թ.,

ՀՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից Պոլիգրաֆ և Հրատարակչ. վարչության
№ 1 տպարան, Երևան, Լենինի փող. № 65,

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220029055

ԳԻՆԸ 5 Լ.

